

Maja Farstad

Stolthet tross fordom
-en studie av bønders yrkesstolthet

Rapport 5/06
ISSN 1503-2035

RAPPORT

Rapport nummer 5/06

Stiftelsen norsk senter for bygdeforskning

Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 TRONDHEIM

Telefon: 47 73 59 17 29
Telefax: 47 73 59 12 75

Rapportens tittel	Dato 14.08.06
Stolthet tross fordom – en studie av bønders yrkesstolthet	ISSN-nr. 1503-2035
	Antall sider og vedlegg 93+15
Forfatter	Prosjektnr.
Maja Farstad	Ansvarlig sign. <i>Heide Alnes</i>
Oppdragsgiver	Oppdragsgivers ref.

Sammendrag

Rapporten fokuserer på hva som har betydning for bønders følelse av yrkesstolthet. I den sammenheng blir yrkesstolthet forstått som en emosjon basert på individets samspill med omverdenen. Rapporten viser at bøndenes yrkesstolthet avhenger av hvordan de vurderer egen utøvelse av bonderollen opp mot enkelte verdier som står sterkt i landbrukskulturen. Videre er det funn som peker i retning av at valgfrihet knyttet til det å bli bonde har betydning. Bøndenes oppfatning av yrkesgruppens bidrag til det norske samfunnet viser seg også å ha betydning for deres følelse av yrkesstolthet – en oppfatning som kan sees som et resultat av sosialisering. Når det gjelder påvirkning fra bøndenes sosiale omgivelser, viser rapporten at det er tilbakemeldinger fra bøndenes nære relasjoner som har betydning for deres yrkesstolthet. Tilbakemeldinger fra storsamfunnet har ikke signifikant betydning, da bøndene oppfatter negative tilbakemeldinger fra dette hold som basert på manglende kunnskap og forståelse.

Rapporten bygger på både et kvalitativt og et kvantitativt datamateriale: 16 kvalitative samtaleintervjuer med bønder fra 4 fylker i Midt-Norge-traktene, og Norsk senter for bygdeforsknings spørreundersøkelse Trender i norsk landbruk 2004 (N=1716).

Stikkord (norsk og engelsk)

Bønder, landbruk, stolthet, yrkesstolthet, sosial verdsettelse
Farmers, agriculture, professional pride, social appreciation

FORORD

Denne rapporten er en lett bearbejdet versjon av min hovedfagsoppgave i sosiologi ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) i Trondheim. Det er mange som har hjulpet og støttet meg i arbeidet, og til dem ønsker jeg å rette en stor takk:

- Tusen takk til intervjupersonene mine; samtalene var både til nytte, lærdom og glede for meg. Takk også til landbrukskonsulentene i de kommunene hvor jeg foretok intervjuer, som var behjelpelige med navnelister over bønder.
- Tusen takk til veilederen min, Reidar Almås, som i tillegg til å komme med gode innspill og konstruktiv kritikk, hele tiden har gitt meg troen på det jeg holdt på med.
- Takk til Bygdeforskning generelt, som har kunnet tilby kontorplass med mange ekstragoder, tilgang på kvantitative data, inkludering i et trivelig fagmiljø, konferansedeltakelse og arbeidserfaring av ulik art. Tilknytningen til Bygdeforskning har gjort meg til en privilegert student.
- Takk spesielt til tre av de ansatte ved Bygdeforskning:
Hilde Bjørkhaug, for lærerikt intervjusamarbeid, gode kommentarer på metode og regresjon, og for støtte generelt; Reidun Heggem, for gjennomlesning og nyttige kommentarer i forhold til rapportens første del; og Johan Fredrik Rye, for regresjonshjelp.
- Takk også til kontorgjengen min på paviljong B, som har sørget for lystig stemning hver eneste skoledag.
- Takk til det fine kullet mitt på sosiologi hovedfag, både for faglig og sosialt samvær, og da i særdeleshet takk til Hege, Lene, Maria og Nina – dere har vært en svært behjelpelig referansegruppe.
- Takk til mamma, pappa og Frede, som hele tiden har vært mine trofaste supportere.
- Og tusen takk til Øyvind, kjæresten min, som i tillegg til å bidra med sin faglige kompetanse, har håndtert både fortvilelse og overentusiasme fra min side i denne perioden. Du har vært en betydelig støtte!

Maja Farstad
Trondheim, juni 2006

INNHold

FORORD	ii
FIGURER	vi
TABELLER	vi
1. INTRODUKSJON	1
1.1 Problemstilling	3
1.2 Rapportens gang	3
2. TEORI OG TIDLIGERE FORSKNING	4
2.1 Stolthet som emosjon	4
2.2 Verdier som grunnlag for individets selvforståelse.....	5
Verdier spesifikke for landbruket.....	6
Internalisering av verdier	6
Verdier som rettleiding for individets handlinger	8
2.3 Sosial bekreftelses betydning for individets selvforståelse.....	9
De sosiale omgivelsers ulike innflytelse	10
Sosial bekreftelse i arbeidssammenheng.....	11
Storsamfunnets tilbakemeldinger til bønder	12
2.3 Oppsummering av teori og presisering av analyse spørsmål	14
3. METODE	16
3.1 Kvantitativt materiale og analyse.....	16
3.2 Kvalitativt materiale og analyse	17
Innsamling av data	18
Intervjuguide	19
Intervjusituasjonen	19
Analyse.....	20
3.3 Kombinering av metodene	21
3.4 Undersøkelsens reliabilitet, validitet og generaliserbarhet	22
Kvantitativ verifisering	23
Kvalitativ verifisering	25
4. ”JEG ER STOLT AV Å VÆRE BONDE” – EN REGRESJONSANALYSE	27
4.1 Den avhengige variabelen	27
4.2 Hypoteser med tilhørende uavhengige variabler.....	28

4.4 Modellens forutsetninger.....	34
4.5 Den multiple regresjonsmodellen.....	35
4.6 Den endelige modellen.....	37
4.7 Oppsummering av de kvantitative resultatene	39
5. STOLT AV HANDLING.....	41
5.1 Egen utøvelse av bonderollen	41
Konkrete resultater ved driften.....	41
Økonomisk avkastning fra driften.....	43
Videreføring av bruket	45
Landbrukets rammebetingelser	49
Med andre bønder som målestokk	51
5.2 Mange bønder små gjør en stor å	53
5.3 Yrkesstolthetens to aspekter.....	55
5.4 Oppsummering	57
6. TILBAKEMELDINGER FRA BØNDENES SOSIALE OMGIVELSER	59
6.1 Tilbakemeldinger fra bøndenes signifikante andre	59
6.2 Tilbakemeldinger fra ”koret” – med kjennskap til bønders yrkesutøvelse	62
6.3 Tilbakemeldinger fra ”koret” – forestillinger om bønder	65
6.4 Bekymring over negative tilbakemeldingers videre utvikling	69
6.5 Yrkesstolthet varierende med sosiale omgivelser	71
6.6 Oppsummering	72
7. DISKUSJON.....	73
7.1 Mulige forklaringer på kvantitative resultater.....	73
Kjønn.....	73
Alder.....	74
Landbruksfaglig utdanning	75
Overtakelse på odell	75
Produksjonstype	76
Mengde egenarbeid	76
Standard på bruket.....	77
Næringsinntekt	77
Fremtidig overtakelse.....	78
Bosted – primærnæringenes omfang.....	79
Sosialt nettverk og verdsatt av lokalsamfunnet.....	80

Landbruksfaglig miljø	80
Verdsatt av landbruksforvaltningen og forbrukerne	80
Verdsatt av storsamfunnet, media og rikspolitikere	81
7.2 Metodiske betraktninger i etterkant av analysene	81
8. KONKLUSJON.....	84
8.1 Hovedfunn.....	84
8.2 Hvordan ivareta, eventuelt styrke bønders yrkesstolthet?.....	85
8.3 Videre forskning.....	86
LITTERATURLISTE.....	88
VEDLEGG A: Brev til landbrukskontoret i utvalgskommunene	94
VEDLEGG B: Spørreskjema – Yrkesstolthet i landbruket.....	95
5. Har du vokst opp på gårdsbruk.....	95
6. Driver du konvensjonelt eller økologisk?.....	95
VEDLEGG C: Brev i følge med spørreskjema	96
VEDLEGG D: Intervjuguide	97
VEDLEGG E: Regresjon.....	99
E.1 Deskriptiv statistikk over samtlige variabler	99
E.2 Testing av modellens forutsetninger.....	100
E.2.1 Residualenes fordelinger.....	100
E.2.2 Testing av heteroskedastisitet	100
E.2.3 Testing av fravær av multikollinearitet.....	101
E.3. F-tester av andregradsledd og sett med dummyer	103
E.3.1 Landbruksfaglig utdanning	103
E.3.2 Produksjonstype.....	103
E.3.3 Alder ²	104
E.3.4 Overtakelse	104
E.4 Kontroll av samspill.....	105
E.4.1 Mann – alder	105
E.4.2 Mann – overtatt på odel	105
E.4.3 Alder – fremtidig overtakelse	106
E.4.4 Alder – overtatt på odel	106
E.5 Antall gyldige enheter i den endelige modellen	107
E.6 Betinget effektplot for alder.....	108

FIGURER

Figur 1: Fordelingen på den avhengige variabelen	27
Figur 2: Teoretisk forventningsmodell.....	33

TABELLER

Tabell 1: Multippel regresjonsanalyse, med ”Jeg er stolt av å være bonde” som avhengig variabel.....	36
Tabell 2: Den endelige modellen	37

1. INTRODUKSJON

Landbruket var tidligere en fremtredende næring i det norske samfunnet. En stor del av befolkningen jobbet innenfor landbruket, og ellers var det mange som var knyttet til næringen på andre måter – enten ved at man hadde vokst opp på gård, eller at man hadde slekt eller naboer som drev med landbruk. I takt med moderniseringen av samfunnet har næringens posisjon gradvis blitt svekket. Mens 33 prosent av den yrkesaktive befolkningen jobbet innen landbruket i år 1900 (SSB:2005a¹), utgjorde næringen bare 3 prosent av den totale arbeidsstokken i 2003 (SSB:2005b). Landbruket har slik endret seg fra å omfatte mange til å sysselsette kun en liten gruppe.

Store endringer i sysselsettingsmønsteret, samt økt varehandel over landegrensene, har ført til at landbrukets funksjon i det norske samfunnet ikke lenger fremstår som like åpenbar som tidligere. Opprettholdelsen av næringen lar seg ikke lenger forsvare ut fra ensidig økonomisk veksttenking (Lønning 2000:22), og må derfor argumenteres for på andre måter. Slik er landbrukets rolle i det norske samfunnet i dag gjenstand for kontinuerlig debatt. Mens noen hevder at vi har for mange bønder, mener andre at vi har for få. I tillegg til at landbrukets rolle diskuteres ut fra et nasjonalt perspektiv, blir det i internasjonal sammenheng stilt spørsmål ved den måten norske bønder skjermes og støttes økonomisk på, ut fra argumentasjon om at dette skjer på bekostning av fattige u-landsbønder (Nationen 30.05.06).

Behovet for å føle at man er eller gjør noe som er av verdi, er en grunnleggende egenskap ved mennesket. Debatten rundt norsk landbruk sender til dels negative signaler til bøndene vedrørende deres betydning i samfunnet. Bøndene opplever også manglende økonomisk verdsetting, i form av den gjennomsnittlig lave timefortjenesten i landbruket, samt ulik grad av verbal bondehets (Rye 2000:68). I tillegg har landbrukets endrede rammebetingelser som følge av strukturrasjonalisering og markedstilpasning gjort hverdagen vanskeligere for mange bønder. Samtidig som inntektene i landbruket er lave i utgangspunktet², kan stadig nye krav i forhold til driften også være både tidsmessig og økonomisk utfordrende å imøtekomme. Dette synliggjøres ved den vesentlige reduksjonen i antall bruk som har foregått det siste tiåret.

¹ Omregnet til prosent

² I 2003 var 47 prosent av bøndene med personlig drevne jordbruksbedrifter uten beregnet personinntekt fra gårdsdriften (SSB:2006).

Bøndernes situasjon i dagens samfunn reiser spørsmål om hvordan de selv oppfatter at de er eller gjør noe av betydning, i kraft av deres yrkesrolle. På bakgrunn av dette har jeg valgt bønderes yrkesstolthet som tema for denne rapporten.

Begrepet yrkesstolthet, som hovedsakelig synes å bli benyttet i dagligtale fremfor i akademia, fordrer en nærmere definisjon. Stolthet alene kan defineres som *"an emotion generated by appraisals that one is responsible for a socially valued outcome or for being a socially valued person"* (Mascolo and Fischer 1995:66). På grunnlag av denne definisjonen har jeg videre valgt å definere yrkesstolthet som: *En emosjon knyttet til oppfattelsen av at man gjennom arbeidet sitt er noen eller gjør noe som andre tillegger positiv betydning.* Yrkesstolthet er slik en emosjon som avhenger av hvordan individet oppfatter at det blir evaluert av sine sosiale omgivelser. Grunnen til at jeg velger å fokusere på bønderes følelse av yrkesstolthet, og ikke bare på deres oppfatning av å bli verdsatt, er at yrkesstolthet som emosjon sier noe om hvilken *innvirkning* opplevd sosial verdsettelse har på bøndernes forståelse av seg selv og arbeidet deres.

Det er tidligere utført en god del forskning på norske bønderes livssituasjon. Det finnes flere undersøkelser som tar for seg bønderes levekår (blant annet Løwe 1998; Strøm, Eldby, Blytt og Gunnerød 1996). Videre har bønderes levekår blitt sett i sammenheng med bøndernes subjektive opplevelse av livet generelt, i form av opplevd livskvalitet (blant annet Rye 1999; Rye 2000; Melberg:2003). Det har også blitt forsket på bønderes følelse av ensomhet (Fjeldavli og Bjørkhaug 2002; Sandhei 2006). Når det gjelder bønderes posisjon i samfunnet, har det blitt foretatt meningsmålinger av det øvrige samfunnets syn på bønder og landbruk (Steen 1994; Dalen og Lillebø 2005). Med denne rapporten ønsker jeg å bidra med et nytt fokus til den eksisterende samfunnsvitenskapelige landbruksforskningen, ved å undersøke hvordan norske bønder vurderer seg selv og sitt arbeid, og hvordan dette påvirker dem emosjonelt.

Ut fra et sosiologisk perspektiv synes bønderes følelse av yrkesstolthet å være relevant både på individ- og samfunnsnivå. På individnivå er det knyttet til den enkelte bondes mentale velvære, mens på samfunnsnivå er det nærliggende å anta at yrkesstolthet har betydning for opprettholdelse av, og fremtidig rekruttering til landbruket – både når det gjelder bøndernes vilje til å holde frem med gårdsdriften, og deres påvirkning på sine barns holdninger, når det gjelder barnas valg i forhold til å overta bruket. I den forbindelse mener jeg det er viktig å avdekke hva som frembringer følelsen av yrkesstolthet blant bønder.

1.1 Problemstilling

Rapportens overordnede problemstilling er som følger:

”Hva har betydning for bønders yrkesstolthet?”

Det må presiseres at problemstillingen blir behandlet ut fra et sosiologisk perspektiv. Så å si enhver sosiolog erkjenner at emosjoner innebærer et kroppslig aspekt (Kemper 1990:20) og at det er noe som foregår på det psykologiske plan. Det sosiologiske perspektivet fokuserer imidlertid på hvordan sosiale krefter har påvirkning på det som fremstår som tilsynelatende individuelle opplevelser og handlinger (Gordon 1990:150). Slik undersøker jeg hvordan yrkesstolthet som emosjon er basert på bøndenes samspill med omverdenen. Jeg benytter et interaksjonistisk perspektiv, og fokuserer hovedsakelig på bøndenes egen opplevelse av seg selv som medlemmer av det samfunnet de lever i. Problemsillingen blir behandlet på individnivå, ved hjelp av både en kvantitativ og en kvalitativ tilnærming.

1.2 Rapportens gang

I neste kapittel vil jeg presentere teori som forklarer hvordan samfunnet har innflytelse på individets forståelse av seg selv. I den forbindelse ligger mye av fokuset på Berger og Luckmanns (1996) teori om den samfunnsskapte virkelighet. I kapittel 3 gjør jeg rede for de metoder jeg har tatt i bruk når det gjelder innsamling og analyse av det empiriske materialet i rapporten. Deretter følger ett kapittel med kvantitativ analyse, og to kapitler med kvalitativ analyse. I kapittel 7 diskuterer jeg resultatene fra den kvantitative analysen i lys av kvalitative funn, og foretar noen nye betraktninger i forhold til den anvendte metoden. Rapporten avsluttes med kapittel 8, hvor jeg oppsummerer hovedfunnene, og vurderer hva som kan ivareta, eventuelt styrke bønders yrkesstolthet i fremtiden.

2. TEORI OG TIDLIGERE FORSKNING

I dette kapitlet vil jeg først se nærmere på stolthet, og denne emosjonens sosiale natur. Deretter vil jeg gjøre rede for teori som nærmere kan forklare hvordan samfunnet har betydning for individets oppfatning av seg selv. Det vil bli fokusert på betydningen av både verdier og sosial interaksjon i denne sammenheng. Ved hjelp av tidligere utført landbruks sosiologisk forskning vil jeg relatere generell teori til bønders situasjon.

2.1 Stolthet som emosjon

Stolthet er en av flere emosjoner som omtales som såkalte *self-conscious emotions* (Tangney 2000:541, Stets 2003) – noe som her oversettes med selvbevisste emosjoner. Selvbevisste emosjoner kjennetegnes av at de innebærer en form for selvrefleksjon eller selvevaluering (Fischer og Tangney 1995:4). Slik foretar individet en vurdering av seg selv i forbindelse med denne type emosjoner. Sosiologen Jan E. Stets (2003:323) forklarer hvordan de selvbevisste emosjonene kan sies å være sosiale. For det første oppstår disse emosjonene når personer evaluerer sine tanker, følelser eller handlinger opp mot de standarder eller mål som rettleder dem i hverdagen. Disse standarder eller mål er i stor grad kulturelt gitt, ved at menneskene er sosialisert til hva man bør gjøre og hvordan man bør være. Selvbevisste emosjoner kan på den måten sies å reflektere samfunnet. Videre springer slike emosjoner ut fra interaksjon med minst én annen aktør, enten virkelig eller forestilt (Ibid). Dette kan forklares ved at de er basert på individets oppfatning av hvordan andre mennesker evaluerer handlinger utført av, eller karakteristikk ved individet selv (Fischer og Tangney 1995:4).

Selv om emosjoner har blitt viet økt oppmerksomhet innenfor sosiologien i den senere tid, synes stolthet spesielt å være hyppigst behandlet innenfor psykologisk litteratur. Det er imidlertid også enkelte sosiologer som fokuserer på stolthet. Den klassiske sosiologen Charles H. Cooley (1964) er kjent for sin teori om "the looking-glass self", eller speilselvet, hvor emosjonene stolthet og skam fremheves som de to viktigste sosiale emosjonene. I redegjørelsen for selvets sosiale natur, viser han til at disse emosjonene oppstår som en følge av at man ser seg selv gjennom den annens perspektiv. Dette innebærer at man føler stolthet eller skam ut fra hvordan man forestiller seg at andre evaluerer en selv i en gitt situasjon

(Ibid:184). Skamfølelse oppstår når man vurderer at andre ser negativt på en selv, mens stolthet oppleves når man vurderer at andre evaluerer en selv positivt.

Sosiologen Thomas J. Scheff (1990a, 1990b) tillegger også stolthet stor betydning. Han forklarer den sosiale orden i samfunnet ut fra emosjonene stolthet og skam. Scheff mener sosial orden eksisterer på grunnlag av en aggregering av alle individuelle opplevelser av disse to emosjonene. Med utgangspunkt i Cooleys teori fremsetter han en påstand om at stolthet og skam til sammen utgjør en dimensjon, hvor voksne mennesker til enhver tid befinner seg i en tilstand preget av én av disse to emosjonene. Individene etterstreber konformitet ut fra et system av sanksjoner, i form av belønning og straff, og i den sammenheng spiller de to omtalte emosjonene en viktig rolle. Stolthet oppleves som en positiv belønning, mens skam oppleves som en vond straff (Scheff 1990b:74-75). Scheff understreker at det er opplevelsen av disse to emosjonene som gjør at det systemet han kaller "the deference-emotion system" virker så tvingende (Ibid). Han mener at emosjonene stolthet og skam alltid er representert i mer eller mindre grad, og slik kan disse to emosjonene oppfattes som regulerende på ens opplevelser av lykke og ulykke (Dahlgren og Starrin 2004:135). Stolthet og skam er for øvrig emosjoner som sjelden kommer til uttrykk. Scheff forklarer dette med at synliggjøring av disse emosjonene i seg selv synes å frembringe skam (Scheff 1990a:284-285).

2.2 Verdier som grunnlag for individets selvforståelse

Stolthet avhenger som nevnt av hvordan individet vurderer seg selv i forhold til de mål og standarder som i stor grad er gitt av samfunnet (Stets 2003). Jeg vil i den sammenheng gå nærmere inn på verdiers betydning. Verdiene i et samfunn er en del av kulturgrunnlaget, og kan defineres som standarder for vurdering av alternativer (Schiefløe 2003:139). Kulturen rommer det aktuelle samfunnets oppfatninger om hva som er ønskelig og viktig, godt og ondt, riktig og galt (Ibid:138). Verdier ligger slik til grunn for hva som ansees som positive kvaliteter, både av individet selv og av dets sosiale omgivelser. Noen av de kulturelle verdiene i et samfunn fremstår som mer grunnleggende enn andre. Per Morten Schiefloe (2003:140-141) trekker frem nasjonalisme, rasjonalisme, individualisme, humanisme og teknologisme³ som felles grunnverdier for moderne, vestlige samfunn.

³ Innebærer høy tiltro til den teknologiske utviklingen (Schiefløe 2003:141)

Verdier spesifikke for landbruket

Mens en rekke verdier er felles for så å si alle menneskene i et samfunn, kan ulike grupperinger i samfunnet ha egne verdier som de holder spesielt høyt (Jerlang og Jerlang 1996:287). Paul Vedeld, Erling Krogh og Arild Vatn (2003) spesifiserer med utgangspunkt i egen tidligere forskning et sett med verdier som står spesielt høyt hos landbruksbefolkningen. Dette verdisetet omtales som "god agronomi", eller sunt bondevett. De spesifikke verdiene sees i forhold til Thomas Højrup's (1989) definisjon av bønders og fiskeres levemåte som den selvstendige livsform, og den såkalte enkle vareproduksjonsmåte som knytter seg til denne livsformen. De landbruksspesifikke verdiene forklares ut fra at de synes å være nødvendige for å kunne tilpasse seg de vilkår som denne produksjonsmåten innebærer (Krogh 2000:37). Gårdsdrift basert på "god agronomi" synes slik å bidra til mest mulig tilfredsstillende resultater ved arbeidet (Vedeld m.fl. 2003:1).

De verdiene som Vedeld m.fl. (2003) trekker frem som spesifikke for landbruksbefolkningen, er selvstendighet, kyndighet, eiendomstilknytning, produksjonsorientering og forvaltertankegang. Når det gjelder selvstendighet, betegnes gården både som et middel og som et mål for å realisere denne ønskede egenskapen. Kyndighet, i form av å beherske landbruket som håndverk, beskrives som et fundament for bønders selvrespekt og selvtillit. Å være tilknyttet en landbrukseiendom er det som muliggjør realiseringen av den selvstendige driftsform, og gården utgjør slik et vesentlig gode for bonden. Produksjonsorientering innebærer å sikre et tilfredsstillende økonomisk resultat, og er en betingelse for videre opprettholdelse av gårdsdriften. Forvaltertankegang innebærer flere momenter, blant annet det å ta i bruk alle gårdens ressurser. Videre omfatter det å føre en bærekraftig drift, i forhold til både avlinger, husdyrhold, bygninger og maskiner. Forvaltertankegang som verdi innebærer også det å finne en egnet overtaker til bruket, fortrinnsvis fra bondens egen familie (Vedeld m.fl. 2003:7).

Internalisering av verdier

Verdiene utgjør en del av den kulturelle arv som vi overtar når vi vokser opp som medlemmer i et samfunn (Schiefløe 2003:139). Primærsosialiseringen er den første og mest dyptgående påvirkning individet mottar (Jerlang og Jerlang 1996:362). Barnet gjøres til et medlem av samfunnet ved at det internaliserer den verden som andre allerede er en del av. Dette innebærer at individet gjør allerede eksisterende verdioppfatninger, kunnskap og vurderinger

til sine egne (Martinussen 1997:330). Slik tillegger man seg en måte å se verden på som også får betydning for hvordan individet oppfatter virkeligheten senere i livet.

Primærsosialiseringen gjennomføres som regel i stor grad ved hjelp av barnets foreldre. Sosialiseringen preges slik av den måten som familien lever og arbeider på (Jerlang og Jerlang 1996:362). Personer som har stor betydning for individet og dets virkelighetsoppfatning, kan karakteriseres som barnets *signifikante andre*⁴ (Berger og Luckmann 1996:155-156). Sosialiseringen skjer gjennom den omsorg, oppdragelse og tolkning av verden som formidles til barnet av dets signifikante andre. Disse modifierer verden når den formidles til barnet, ved at de velger ut deler av den som stemmer overens med deres egen plassering i den sosiale struktur, og ut fra deres individuelle særtrekk (Ibid:155). Slik overføres de verdier som foreldrene setter høyt til barnet. Barn internaliserer sine signifikante andres verden som den eneste eksisterende og tenkelige verden, og dette gjør at den virkelighetsforståelsen som internaliseres under primærsosialiseringen har en spesielt dypgående virkning (Ibid:159).

Richard H. Hall (1994:92) påpeker at også verdier knyttet til arbeid overføres fra foreldre til barn gjennom tidlig sosialisering. Han eksemplifiserer dette med at hvis foreldrene liker jobben sin og omtaler den positivt, vil barna gjerne lære seg de samme verdiene. Siden norske gårdsbruk i stor grad overføres innad i slekten på grunn av Odelsloven, og som oftest fra foreldre til barn, har bønder gjerne internalisert både praktiske ferdigheter og sosiale verdier allerede fra tidlig barndom (Vedeld m.fl. 2003:3). Hjemme på gården kan barna være med å se, og også delta i, foreldrenes arbeid, slik at de på den måten får et nært forhold til det foreldrene jobber med.

Internaliseringen innebærer at barnet identifiserer seg med de som står for dets sosialisering, og slik blir barnet også i stand til å identifisere seg selv, og oppnå en egen identitet (Berger og Luckmann 1996:155-156). Etter hvert abstraheres de konkrete signifikante andres roller og holdninger, og da snakker man gjerne om *den generaliserte andre*⁵, noe som betyr at individet ikke lenger kun identifiserer seg med konkrete personer, men at det identifiserer seg med samfunnet generelt (Ibid:157).

⁴ Først introdusert av George H. Mead (1934),

⁵ Også dette begrepet introdusert av Mead (1934).

Primærsosialiseringen avsluttes når individet evner å identifisere seg med samfunnet generelt. Sosialiseringprosessen fortsetter imidlertid livet gjennom, i form av sekundærsosialisering. Dette innebærer stadig vedlikehold, endring eller nydanning av kunnskaper, følelser og vurderinger, noe som foregår innenfor alle sosiale systemer (Martinussen 1997:311). Vedeld m.fl. (2003:3) poengterer at primærsosialiseringen av bønders barn som ”egnede overtakere” i dag utfordres av sekundærsosialiseringen, ved at barna møter verden utenfor landbruksmiljøet gjennom skolegang, idrett og andre sosiale aktiviteter. Dette gjør at de også kan tillegge seg nye verdier, ideer og handlinger som delvis strider i mot de kvaliteter som forbindes med bygdeliv og landbruk (Ibid).

Verdier som rettleiding for individets handlinger

På grunnlag av kulturens gjeldende verdier, har man spesielle forventninger til hvordan andre skal handle og oppføre seg i ulike sammenhenger, på samme måte som man vet at de sosiale omgivelsene knytter lignende forventninger til en selv. Disse forventningene tar ofte form som uformelle normer, det vil si uskrevne forskrifter som viser til hva som er riktig og uriktig atferd (Schiefløe 2003:143). Normene kan innebære bestemte krav og forventninger både til grupper og til enkeltindividets atferd (Jerlang og Jerlang 1996:287).

Å imøtekomme de dominerende sosiale normer, innebærer en tilpasning til den kulturen man lever i (Graversen 1992:113). Også i arbeidsmiljøet overtar den arbeidende i mer eller mindre grad de normer, holdninger og atferdsmønstre som gjelder for den gruppen man tilhører (Ibid). De omtalte verdiene spesifikke for landbruksbefolkningen, ”god agronomi”, innebærer i tillegg til et sett med felles verdier, også sosialt konstruerte og utviklede normer og regler for tilpasning til landbrukskulturen (Vedeld m.fl. 2003:8). ”God agronomi” kan sees som gjeldende for norske bønder som helhet, på grunnlag av den produksjonsmåten som preger norsk landbruk. Videre blir det understreket at sosial interaksjon innenfor de ulike produsentmiljøene medfører at hvert enkelt landbruksmiljø over tid gjerne etablerer sine egne normer og atferdsmønstre. Slik kan det også forekomme stedvise variasjoner i hva som vektlegges i vurderingen av hvordan bønder best kan utøve sin yrkesrolle (Ibid).

Individet møtes med sanksjoner⁶ fra sine sosiale omgivelser, i forhold til om det opptrer i overensstemmelse eller strid med de gjeldende normene (Schiefløe 2003:144). Individet kan imidlertid også selv vurdere hvorvidt man gjør noe som er sosialt verdsatt eller ikke, uten at det er andre personer til stede som gir tilbakemeldinger på ens handlinger. Identifiseringen med samfunnet gjør at man likevel kan danne seg en oppfatning av hvordan samfunnet som helhet, eller spesifikke grupper i samfunnet, ville evaluert en selv. Slik vurderer individet seg selv og sine handlinger ut fra andres perspektiv, også ved andres fravær.

Når man lever i samsvar med internaliserte verdier, kan individet vurdere seg selv som sosialt verdsatt av andre som deler de samme verdiene, og føle stolthet som et resultat av dette. Hvorvidt man har mulighet til å leve i tråd med gjeldende verdier og tilhørende normer, avhenger av hvert enkelt individs handlingsrom. Handlingsrommet innebærer muligheter og begrensninger for atferd (Schiefløe 2003:118). Ens handlingsrom avhenger av ulike forutsetninger, dels knyttet til egenskaper ved individet, og dels til hva slags ressurser man har til rådighet. Slike egenskaper og ressurser kan blant annet være biologiske egenskaper, livsløpsvariabler, posisjoner, og materielle og formelle ressurser (Ibid:119). Betydningen av individuelle forutsetninger kan også sees i forhold til bønders arbeidssituasjon. Mange bønder har de senere årene måttet gå til det skritt å gi opp gårdsdriften, fordi de ut fra sine egne og gårdens forutsetninger ikke har hatt mulighet til å skaffe seg tilstrekkelig med inntekt, gitt den strukturrasjonalisering og markedstilpasning som preger dagens landbruk.

2.3 Sosial bekreftelses betydning for individets selvforståelse

Vi har sett at individet internaliserer en grunnleggende forståelse av verden i løpet av primærsosialiseringen (Berger og Luckmann 1996). Videre vedlikeholdes individets virkelighetsoppfatning i sosiale sammenhenger, ved at den stadig bekreftes gjennom interaksjon med andre (Berger og Luckmann 1996:173). Dette gjelder også individets forståelse av seg selv. Som Berger og Luckmann skriver; *"Man kan kun bevare sin selvidentifisering som et individ av betydning i et miljø som bekrefter denne identitet"* (Ibid:179). Jeg vil nå se nærmere på hvordan mer eller mindre direkte tilbakemeldinger fra individets sosiale omgivelser har betydning for dets forståelse av seg selv.

⁶ De sosiale omgivelseres reaksjoner på individets atferd, i form av straff eller belønning (Schiefløe 2003:482).

De sosiale omgivelers ulike innflytelse

De sosiale omgivelsenes betydning for individets forståelse av seg selv, varierer etter hvor nært de står individet. De fleste av de som individet omgås i sin hverdag er med på å bekrefte dets oppfatning av virkeligheten (Berger og Luckmann 1996:173). Signifikante andre, i form av personer som betyr mye for individet, er særdeles viktige når det gjelder å bekrefte individets identitet, ved at deres bekræftelser er mer eksplisitte og emosjonelt ladede (Ibid:174).

Mens de signifikante andre i stor grad påvirker hvordan individet ser seg selv, er det andre som ikke har like stor betydning i så måte. De som ikke regnes som signifikante andre betegnes av Berger og Luckmann (1996:175) som et slags kor. Dette er personer eller grupper som er mer fjerne i forhold til individet. Individets signifikante andre og "koret" interagerer imidlertid med hverandre når det gjelder opprettholdelsen av individets subjektive virkelighet. Slik kan også "koret" til en viss grad bidra til å vedlikeholde individets oppfatning av virkeligheten (Ibid), og dermed også oppfatningen av en selv. Til tross for at de signifikante andre har størst betydning for hvordan individet ser seg selv, kan en massiv negativ identifisering fra de øvrige sosiale omgivelser etter hvert begynne å påvirke den innflytelse på individet som de signifikante andre bidrar med. Likeledes kan også det omvendte forekomme; at de signifikante andre etter hvert får økt påvirkning på de øvrige sosiale omgivelser (Ibid: 175-176).

Noen ganger hender det at individet mottar motstridende tilbakemeldinger fra sine sosiale omgivelser. Da har individet valget mellom enten å modifisere sin oppfatning av virkeligheten, eksempelvis ved å akseptere sin identitet som fiasko, eller å avskrive de som definerer individet på en negativ måte (Berger og Luckmann 1996:175). Slik kan individet slutte å anse enkelte som sine signifikante andre, og i stedet velge seg ut andre til å gi signifikante virkelighetsbekreftelser (Ibid).

Berger og Luckmann (1996:43) fremhever hvordan ansikt til ansikt-situasjoner er den type sosial interaksjon hvor andre mennesker får størst betydning for individet. De andre fremstår da som spesielt levende, og det kan skje en utveksling av flere forskjellige uttrykksmåter. Øvrige måter å forholde seg til andre personer på blir mer eller mindre "fjerne", og har slik mindre påvirkning på hvordan individet oppfatter virkeligheten (Ibid).

Ikke alle tilbakemeldinger formidles til individet gjennom direkte samhandling. I samfunnet eksisterer det flere motstridende forestillinger om den sosiale verden – også om landbruket og dets utøvere (Bourdieu 2004:236). Slike forestillinger kan komme til uttrykk gjennom direkte sosial interaksjon, men de kan også nå fram til individet på mer indirekte måter, som når de formidles gjennom massemedia. Massemedias formidling av ulike forestillinger som berører individet, kan også regnes for å utgjøre en del av det ”koret” som Berger og Luckmann omtaler.

Sosial bekreftelse i arbeidssammenheng

Samspeilet med omverdenen er viktig for hvordan individet forstår seg selv, og ikke minst gjelder dette også de erfaringer som er knyttet til ens arbeid (Graversen 1992:90). Det er viktig at også andre enn en selv verdsetter det man er og gjør i kraft av sin yrkesrolle. Arbeidspsykolog Gert Graversen (1992:50) understreker betydningen av å oppleve seg selv i en verdsett sosial posisjon innenfor arbeidslivet, ved at både arbeidsrollen og arbeidets art og stillingsbetegnelse i stor grad er gjenstand for sosiale vurderinger. Individet overtar gjerne selv de vurderinger og den status som samfunnet rundt dem knytter til rollen (Ibid).

En yrkestittel sier konkret noe om hva en person lever av. Når man oppgir hva man jobber som, henviser dette imidlertid også til den posisjon eller status man innehar i samfunnet (Husen 1984:153). En slik loddrett arbeidsdeling springer ut fra tradisjonelle oppfatninger om at mennesker har ulik verdi (Ibid:162). Arbeidspsykolog Michael Husen (1984:162) hevder at det ikke finnes et offisielt statussystem i samfunnet i dag, men at det likevel eksisterer visse oppfatninger av hva som gir høy og lav status. Det som kanskje mer enn noe annet er bestemmende for et arbeids sosiale status, er den lønnen som samfunnet er villig til å betale for det. Lønnen får en særlig symbolverdi. Lønnen og dennes størrelse vil være et uttrykk for den verdi som samfunnet setter en til (Graversen 1992:51). Andre forhold enn inntektsnivået kan imidlertid også være bestemmende for den sosiale statusen som samfunnet tillegger arbeidet. Dette kan blant annet være tilfellet hvis yrket krever en spesiell utdanning, eller hvis det er knyttet et eksotisk image til yrket (Ibid:52).

Storsamfunnets tilbakemeldinger til bønder

Når det gjelder bønder kan det være vanskelig å rangere dette yrket i forhold til andre yrker ut fra inntekt. Til tross for at gjennomsnittsinntekten i landbruket er relativt lav,⁷ og bøndene har gjennomsnittlig lav timefortjeneste (Rye 2000:33), eksisterer det store variasjoner i lønnsnivået innenfor denne yrkesgruppen. Dette varierer etter hvor store brukene er, hvor mye arbeid som legges ned, og hva som produseres på brukene. Bønders posisjon i samfunnet synes derfor å måtte forklares på annen måte.

I 2005 foretok MMI en undersøkelse av opinionens holdninger til bønder og landbruk⁸. I rapporten blir respondentenes holdninger til de økonomiske overføringene i landbruket sett som en av de viktigste indikatorene på landbrukets stilling i opinionen (Dalen og Lillebø 2005:23). Undersøkelsen viste at en forholdsvis stor andel av respondentene; 64 prosent, var for bevilgningene til jordbruket over statsbudsjettet, mens 17 prosent var direkte imot. Til påstanden ”bøndene tjener for godt” var bare 16 prosent av respondentene enige i dette, mens så mange som 53 prosent sa at de var direkte uenige (Ibid). Ut fra dette synes befolkningen å stille seg forholdsvis positive til subsidieringen av landbruket. Undersøkelsen viste også at et stort flertall av befolkningen (80 prosent) ønsket å opprettholde et jordbruk av minst samme omfang som i dag. De to hyppigst oppgitte begrunnelsene for dette, var at jordbruket gir levende bygder gjennom å opprettholde bosetting, og at det produseres mat med norsk kvalitet (Dalen og Lillebø 2005).

Det generelle bildet av samfunnets verdsettelse av landbruket er slik relativt positivt. Ut fra besvarelsene i den ovennevnte undersøkelsen viste det seg imidlertid at det er variasjoner i opinionens holdninger på flere av de landbruksrelaterte spørsmålene, blant annet ut fra kjønn, alder, inntektsnivå, bosted, og etter folks ulike partipreferanser (Dalen og Lillebø 2005). Det er derfor nærliggende å anta at verdsettelsen av bondeyrket hos de sosiale omgivelsene avhenger av folks ulike verdiorienteringer og tilhørende interesser.

Til tross for at målinger viser at landbruket er forholdsvis vel ansett i dagens norske samfunn, viser Johan Fredrik Rye (2000:70) til at bønder likevel opplever lav verdsettelse fra de sosiale

⁷ Halvparten av alle bønder har ingen næringsinntekt (SSB 2006).

⁸ Undersøkelsen ble foretatt på oppdrag fra Norges Bondelag og Norsk Landbrukssamvirke (Dalen og Lillebø:2005).

omgivelsene på to plan. For det første kommer en manglende økonomisk verdsettelse til uttrykk gjennom den gjennomsnittlige lave timefortjenesten i landbruket (Ibid). Bøndene takler det å leve med et relativt lavt forbruk, men de reagerer på det lave inntektsnivået ut fra pengenes symbolske verdi, som et uttrykk for samfunnets verdsettelse av arbeidet deres (Ibid). Rye fant også at bøndene er frustrert over å være en subsidiert yrkesgruppe, ved at dette kan gi inntrykk av at bøndene mottar penger uten å gjøre seg fortjent til dem. Dette betegnes av Rye som symbolsk stigmatisering (Rye 2000:70-71). Når det gjelder verbale, negative tilbakemeldinger, er dette et fenomen som synes å være mest utbredt i urbane områder og i media, hvorpå Rye påpeker at dette kan forklares ved at det gjerne er media som styrer byfolks syn på landbruket (Ibid:71). Han poengterer at bøndene også rammes av mer generell bygdehets i tillegg til bondehets, ved at bondeyrket og bygde-Norge gjerne sees som to sider av samme sak (Ibid:73).

Den franske sosiologen Pierre Bourdieu (2004) gir i sin bok Ungkarsballet en forklaring på hvorfor det eksisterer negative forestillinger om bønder som yrkesgruppe. Han viser til at grupper med sosialt handlende individer til en hver tid forsøker å tvinge gjennom den definisjonen av den sosiale verden som er mest mulig i tråd med deres egne interesser. Disse maktkampene er svært ujevne, fordi de forskjellige grupperingene i ulik grad behersker det som skal til for å prege forestillingen om den sosiale verden (Ibid:230).

De dominerende klasser er de som klarer å bli oppfattet av andre slik som de oppfatter seg selv (Ibid:234). Bourdieu definerer imidlertid bøndene som en av de dominerte klasser, som en klasse *gjort til objekt*, og forklarer hvordan denne klassen må forholde seg til en objektiv sannhet om seg selv som de ikke selv har frembragt: *"De oppfordres hele tiden til å innta andres synspunkt på seg selv, til å se seg selv med fremmede menneskers blikk og vurderinger, (...)"* (Ibid:235). Bourdieu mener slik sett at bøndene som gruppe aldri har fått muligheten til å definere sannheten om seg selv.

Han påpeker videre at det kan være problematisk å tiltale medlemmene av denne klassen som det de er, da det vanligste ordet for å beskrive dem kan oppfattes som en fornærmelse i deres øyne (Ibid). At bønders yrkesbenevnelse kan benyttes med negativ klang, er noe vi ser eksempler på i det norske samfunnet. Man kan skjelle ut andre som "bønder", eller karakterisere noen som "bondsk". "Bønder i byen" er også et velbrukt, negativt ladet begrep.

Ofte henviser ikke disse begrepene til bønder i bokstavelig forstand, men synes heller å være betegnende for det som er traust, umoderne, harry og lavkulturelt.

Bourdieu viser til at de ulike dominerende gruppene i samfunnet benytter motstridende forestillinger om bøndene for å fremme sine egne interesser. Mens det på den ene siden eksisterer en forestilling av bønder som kommer til uttrykk gjennom den tidligere nevnte bondehetsen, finnes det på den andre siden også en forestilling som forherliger bøndenes og landsbygdas egenskaper. Denne forestillingen benyttes gjerne for å få frem arbeidernes og byens negative sider (Bourdieu 2004:236). Bourdieu mener uansett at den eneste årsaken til at bonden befinner seg i debatten, er ”*de konfliktene som gjøres opp på hans vegne*” (Ibid).

Jeg vil få understreke at Bourdieus definering av, og forklaring på, bønders situasjon er knyttet til hans empiriske data samlet inn blant bønder på den franske landsbygda på 70-tallet. I hvor stor grad denne beskrivelsen kan sies å gjelde norske bønder i dag kan derfor diskuteres. I kapittel 6 vil jeg se nærmere på om de negative forestillingene som synes å eksistere om bønder, har betydning for deres følelse av yrkesstolthet.

2.3 Oppsummering av teori og presisering av analyse spørsmål

Stolthet er en emosjon som følger av at individet vurderer seg selv som person eller sine handlinger som sosialt verdsatt. Individet vurderer seg selv og sine handlinger i forhold til de standarder eller mål som rettleder en i hverdagen, og denne selvevalueringen skjer ved at individet ser seg selv gjennom andres perspektiv. De standarder og mål som man streber å leve i tråd med, er i stor grad kulturelt gitt, i form av verdier som individet internaliserer i løpet av sosialiseringprosessen. Enkelte verdier synes å stå spesielt sterkt innenfor landbrukskulturen. Ut fra dette vil jeg undersøke:

- Hvordan synes bønders yrkesstolthet å avhenge av egne handlinger målt mot gjeldende verdier og normer?

Individene har ulike handlingsrom, og dermed ulike forutsetninger for å leve opp til de gjeldende verdier og normer som står sterkt innenfor den kulturen man lever i. Jeg vil derfor vite:

- Hvilke individuelle, strukturelle forutsetninger er det som gjør at enkelte bønder har lavere grad av yrkesstolthet enn andre?

Videre påvirkes individets forståelse av seg selv av de bekreftelser det mottar fra sine sosiale omgivelser. Mens en del tilbakemeldinger gies ansikt til ansikt, er det andre tilbakemeldinger som formidles mer indirekte. Innimellom mottar individet motstridende tilbakemeldinger på seg selv og sine handlinger. Tilbakemeldinger som gies av individets signifikante andre, har som regel større betydning enn tilbakemeldinger som gies fra personer eller grupper som er mer fjern i forhold til individet. I forbindelse med de sosiale omgivelsers innflytelse på individets forståelse av seg selv, spør jeg:

- Hvordan synes bønders yrkesstolthet å avhenge av tilbakemeldinger fra de sosiale omgivelsene?

- Og hvordan reflekterer bøndene i forhold til de tilbakemeldinger som gies?

I kapitlene 4-7 forsøker jeg å finne svar på disse spørsmålene.

3. METODE

Jeg har valgt å benytte både kvantitativ og kvalitativ metode i denne rapporten. Hver av metodene gir mulighet for å innhente en spesiell type informasjon. Kvantitativ metode gir et begrenset omfang av opplysninger om mange undersøkelsesenheter, og bidrar på den måten først og fremst med oversiktspregede tendenser og generelle mønstre (Grønmo 1996:101). Ved å bruke kvantitativ metode kan jeg finne spesifikke strukturelle og relasjonelle forhold som bidrar til å forklare variasjonen i bønders grad av stolthet over yrket sitt. Kvalitative undersøkelser gir mange opplysninger om et mindre antall undersøkelsesenheter, og gir slik dypere innsikt på strategisk viktige områder (Ibid). Denne metoden åpner for å gå nærmere inn på yrkesstolthet som fenomen, og finne ut mer om hva bøndene føler stolthet over, hvem de føler stolthet i forhold til, og hvilken betydning de tillegger den bekreftelse som gies av de sosiale omgivelsene.

I dette kapitlet vil jeg først gjøre rede for de data og analyser som benyttes i forbindelse med hver av de to metodene. Det kvantitative materialet som benyttes er sekundærdata, og kan beskrives forholdsvis kort og konsist. Det kvalitative materialet er imidlertid mine egne primærdata, og krever slik en dypere utredning med hensyn til selve innsamlingen av data. Jeg vil deretter forklare hvordan jeg kombinerer bruken av kvantitative og kvalitative data, og hva jeg oppnår med dette. Til slutt vil jeg vurdere metodenes validitet, reliabilitet og generaliserbarhet.

3.1 Kvantitativt materiale og analyse

De kvantitative data som benyttes i denne rapporten er innhentet gjennom spørreundersøkelsen *Trender i norsk landbruk*, også kalt Trendundersøkelsen. Dette er en postal spørreundersøkelse utført på et representativt utvalg av norske bønder, som repliseres annenhvert år. Undersøkelsen legger særlig vekt på å gi gode data i forhold til ulike sosio-kulturelle forhold i landbruket (Rye og Storstad 2004:8). Undersøkelsen både gjennomføres og finansieres av Norsk senter for bygdeforskning, og data er stilt til disposisjon i anonymisert form. De data som benyttes i denne rapporten er hentet fra 2004-undersøkelsen, som er den andre i rekken. Jeg er selv ansvarlig for analysen av dataene og de tolkninger som utføres i denne rapporten.

Målgruppen for undersøkelsen er norske gårdbrukere, og etter Bygdeforsknings operasjonalisering gjelder dette personer som er hoveddrivere på gårdsbruk med et dyrket areal på minst 5 dekar (Rye og Storstad 2004:9). Nettopopulasjonen for Trendundersøkelsen 2004 består av 57 908 gårdsbruk (Ibid:11). Utvalget for undersøkelsen er trukket fra Produsentregisteret, som omfatter så godt som alle aktuelle gårdsbruk. Av bruttoutvalget på 3144 personer var det 1716 som returnerte ferdig utfylte spørreskjemaer, noe som tilsvarer en svarprosent på 54,5 prosent (Ibid:12).

Ved hjelp av dataprogrammet SPSS benytter jeg en multivariat regresjonsanalyse for å analysere de kvantitative data i denne oppgaven. Denne typen analyse brukes for å undersøke hvorvidt og på hvilken måte flere uavhengige variabler utgjør årsaken til variasjonen på en avhengig variabel. Jeg har valgt å foreta den multivariate regresjonsanalysen ved hjelp av OLS-regresjon (Ordinary Least Squares), også kalt de minste kvadraters metode (Ringdal 2001:394). OLS-regresjon som analyseteknikk er valgt med utgangspunkt i oppbyggingen av den avhengige variabelen, "Jeg er stolt over å være bonde".

Påstanden som anvendes som avhengig variabel inngikk for øvrig ikke i den første Trendundersøkelsen, i 2002. Jeg ønsket å ha med en variabel som målte bønders egen opplevelse av yrket sitt, og fikk innfridd dette ønsket. Variabelen ble utarbeidet av meg og to forskere ved Bygdeforskning i samarbeid, og inkludert i Trendundersøkelsen for første gang i 2004-undersøkelsen. Slik er det ikke mulig å sammenligne fordelingen på denne variabelen med undersøkelsen som ble foretatt to år tidligere.

3.2 Kvalitativt materiale og analyse

Det kvalitative materialet som benyttes i rapporten er primærdata, som jeg selv har samlet inn. Dette har blitt gjort ved hjelp av samtaleintervjuer. Denne type intervju har som mål å innhente beskrivelser av intervjupersonenes livsverden (Kvale 2002:39). Gjennom samtaleintervjuene har jeg kunnet innhente bøndenes beskrivelser av egen kontekst, erfaringer og selvoppfatning, og på den måten har jeg fått en dypere forståelse av hvordan de opplever virkeligheten. Intervjuene har vært halvstrukturerte, ved at det har blitt fokusert på bestemte temaer, fremfor å strengt følge en mengde standardiserte spørsmål. Dette kan åpne for perspektiver som ellers ikke ville blitt belyst.

Innsamling av data

Mens det statistiske materialet er innhentet fra bønder over hele landet, er det kvalitative datamaterialet mer geografisk avgrenset. Innenfor kvalitativ metode er ikke målet å ha et representativt utvalg, men jeg har likevel sett det som hensiktsmessig å velge intervjupersoner fra ulike typer steder. Områder med ulike naturforhold og ulik avstand til geografiske sentra innebærer gjerne forskjellige muligheter og begrensninger knyttet til gårdsdrift. Videre kan det også eksistere forskjeller i de ulike stedenes kultur, med tilhørende verdier og normer. På bakgrunn av dette har jeg valgt fire ulike kommuner i Midt-Norge-traktene som forskningsfelt. De fire kommunene ligger i Nordland, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag og Hedmark, hvorav en er fjellkommune, to er kystkommuner og den siste er en bynær innlandskommune. I tre av kommunene utgjør primærnæringene mellom 20 og 30 prosent av sysselsettingen, mens i den siste dekker primærnæringene i overkant 5 prosent av sysselsettingen.

Jeg har videre søkt kvalitativ informasjon fra så ulike intervjupersoner som mulig, både når det gjelder kjennetegn ved bøndene selv, og brukene deres. Grunnen til at jeg ønsket mest mulig spredning, var for å oppnå et mest mulig mangfoldig og nyansert bilde av bønders situasjon, med hensyn til deres tanker og følelser rundt det som har betydning for yrkesstolthet. Videre ønsker jeg at den kunnskapen som genereres i størst mulig grad skal kunne være overførbart til bønder generelt, fremfor til en snever del av denne yrkesgruppen.

For å få tak i intervjupersoner, skrev jeg først brev til landbrukskontoret i de aktuelle kommunene (se vedlegg A), og ba dem om å sende meg en liste over navn på bønder i deres kommune. Jeg ba om å få tilsendt ca 40 navn fra hver, og etterspurte også en viss spredning i forhold til kjønn, alder, produksjonstype og størrelse på bruk, noe landbrukskonsulentene var behjelpelige med. Jeg utformet så et kort spørreskjema med følgebrev (henholdsvis vedlegg B og C) som jeg sendte ut til bøndene på listene, sammen med en ferdig frankert svarkonvolutt. I spørreskjemaet etterspurte jeg ulike personalia og faktiske forhold ved bruket, og i tillegg stilte jeg spørsmål om vedkommende var villig til å la seg intervju om temaet yrkesstolthet. Det beste ville vært om jeg også kunne fått dem til å angi i hvor stor grad de følte stolthet over yrket sitt, for å være sikker på å få intervjupersoner med ulik grad av yrkesstolthet. Jeg var imidlertid redd for at dette skulle være et for direkte og personlig spørsmål i denne sammenheng, som kunne skremme dem fra å ville delta som intervjupersoner. Jeg stilte derfor

i stedet et mer generelt spørsmål om yrkesstolthet i landbruket, mest for at temaet skulle være nevnt i spørreskjemaet.

Formålet med spørreskjemaet var både å finne ut hvem som var interessert i å la seg intervjuet, og å samle inn informasjon som kunne ligge til grunn for et strategisk utvalg av intervjupersoner. Jeg mottok til sammen 48 svar fra bønder som sa seg positive til å bli intervjuet, eller som var interesserte i å få mer informasjon om opplegget. Blant de bøndene som svarte positivt, intervjuet jeg 13 personer med til dels forskjellig personlig bakgrunn og gårdsbruk, basert på informasjonen fra spørreskjemaene.

Jeg samarbeidet også om å gjennomføre deler av intervjuingen med en forsker fra Bygdeforskning, som jobbet på et prosjekt om rekruttering til landbruket. Vi intervjuet tre av de personene som jeg hadde gjort avtale med, sammen. I tillegg til intervjupersonene som jeg plukket ut selv, foretok vi også tre intervjuer sammen i en femte kommune, hvor den andre forskeren hadde arrangert disse intervjuene. Etter hvert følte jeg at metningspunktet var nådd, ved at de nye intervjuene brakte lite eller ingenting nytt, og datainnsamlingen ble derfor rundet av. Det kvalitative datamaterialet mitt består slik av til sammen 16 samtaleintervjuer.

Intervjuguide

Jeg utarbeidet en intervjuguide som hovedsakelig ga en skisse over hvilke emner som skulle tas opp under intervjuene (vedlegg D). Guiden inneholdt også forslag til spørsmål, men dette var ikke noe som ble fulgt slavisk. Enkelte spørsmål ble inkludert primært for å skape en god intervjusituasjon, men de fleste spørsmålene ble utformet ut fra deres antatte relevans for forskningstemaet, i den hensikt å frembringe ny kunnskap. Spørsmålene i guiden var tematisk relatert til intervjuemnet, og omhandlet intervjupersonenes livssituasjon, deres forhold til arbeidet sitt, deres forhold til andre bønder og til de øvrige sosiale omgivelser, og deres opplevelse av yrkesstolthet spesifikt.

Intervjusituasjonen

Det første intervjuet ble foretatt 06. september 2004, mens det siste intervjuet fant sted 06. desember samme året, slik at datainnsamlingen foregikk over en periode på nøyaktig 3 måneder. Intervjuene ble i hovedsak foretatt hjemme på gården til intervjupersonene, og jeg

fikk tillatelse til å benytte båndopptaker på samtlige. Intervjuene varte som regel mellom en og to timer.

I utgangspunktet ønsket jeg å foreta individuelle intervjuer, med én intervjuperson per intervju, da stolthet er noe som ligger på det personlige plan. Hos tre av bøndene ønsket imidlertid også ektefelle/samboer å delta på intervjuet, da denne likevel befant seg i hjemmet. To av partnerne jobbet selv på bruket, mens den tredje var utarbeidende. Jeg anså denne deltakelsen som positiv, fordi partneren kunne bidra med utfyllende informasjon og tanker rundt det å være en del av landbruket. Bonden og partneren kjenner hverandre godt, så jeg så ikke sannsynligheten for at intervjupersonen ikke skulle kunne si hva han/hun følte som særlig stor. Jeg mener derfor at jeg tjente mer enn jeg tapte på å la partnerne ta del i intervjuet.

Ved å fortelle intervjupersonene at det var opplevelsen av yrkesstolthet jeg fokuserte på, ble de informert om det overordnede målet i undersøkelsen. Videre forsikret jeg meg om at deres deltakelse i undersøkelsen foregikk på frivillig basis, både gjennom deres bekreftelse på dette i det utsendte spørreskjemaet, da jeg senere kontaktet dem per telefon, og like i forkant av intervjuene. Jeg har også lagt vekt på å sikre konfidensialitet i forbindelse med intervjuingen, ved at jeg har latt være å dokumentere personlige data på en måte som kan avsløre intervjupersonenes identitet. Jeg gjorde det jeg kunne for at intervjupersonene skulle trives under intervjusituasjonen, og jeg sitter igjen med et inntrykk av at de som deltok opplevde samtalen som positiv.

Analyse

Intervjumaterialet ble forberedt for analyse ved at jeg transkriberte intervjuene. Under transkriberingen ble alle intervjuene anonymisert: navn på omtalte personer, steder og annen avslørende informasjon ble utelatt, og alle intervjupersonene fikk tildelt fiktive fornavn på forbokstaven S. Videre leste jeg gjennom transkripsjonene, og kategoriserte interessante sitater ut fra meningsinnhold. Kategoriene ble dels brakt inn fra den teoretiske forforståelsen, og dels meldte de seg i samtaleteksten, ved at det var nye poenger som kom frem gjennom samtaleintervjuene.

Det kvalitative dataverktøyet Nvivo⁹ ble benyttet i forbindelse med analysearbeidet, da dette dataprogrammet forenkler arbeidet med å strukturere intervjumaterialet for den videre analysen. Jeg leste gjennom hvert intervju, og lagret meningsbærende sitater som ulike kategorier – såkalte noder – fortløpende. Jeg kunne lagre sitater fra hvert intervju under den samme noden, slik at jeg fikk samlet alle sitatene fra hele materialet som tok for seg samme poeng. Nvivo er slik et verktøy som kun har blitt brukt til å få bedre oversikt over intervjumaterialet. Det var jeg selv som definerte kategoriene og avgjorde hvilke deler fra materialet som skulle samles inn under hver av dem. Arbeidet med å foreta selve tolkningene ble fortsatt utført av meg. Under analyseringen hadde jeg i tillegg de fullstendige, utskrevne intervjuene tilgjengelige, slik at når jeg tok for meg interessante sitater, kunne jeg gå inn i intervjuet og se på sammenhengen sitatet var tatt ut fra, for bedre å forstå hva som ble sagt, og på hvilket grunnlag.

3.3 Kombinering av metodene

Ved å benytte både kvantitative og kvalitative data studeres bønders yrkesstolthet ut fra to forskjellige synsvinkler. Formålet med dette er å oppnå en mer nyansert og helhetlig belysning av fenomenet. Kvantitativ og kvalitativ metode kan kombineres på ulike måter, og i denne rapporten tillegges de to metodene like mye vekt. Jeg har valgt å benytte den kvantitative og den kvalitative tilnærmingen som komplementære (Brannen 1992). Dette innebærer at de to metodene relateres til samme forskningstema, men at de benyttes til å avdekke forskjellige aspekter ved det samme fenomenet.

De kvantitative data lå tilgjengelige helt fra jeg startet arbeidet med rapporten, mens de kvalitative data ble samlet inn et drøyt halvår senere. Det synes ikke å ha skjedd noen markante hendelser eller endringer i norsk landbruk innenfor denne perioden¹⁰, som skulle tilsi at forutsetningene for å være bonde under den første datainnsamlingen skilte seg vesentlig fra den andre. Selv om jeg hadde tilgang på det kvantitative datamaterialet først, valgte jeg å ikke foreta den kvantitative analysen før jeg samlet inn det kvalitative materialet. Dette fordi jeg ikke ønsket å være farget av de kvantitative resultatene under gjennomføringen

⁹ Programvare utviklet av QSR International

¹⁰ Fra januar – februar til september–desember 2004

av intervjuene. Jeg så heller ingen hensikt i å utføre den kvantitative analysen først, da intervjuene hadde et litt annerledes og mer åpent fokus.

De to datatypene er begge relatert til den teori og forskning som er lagt til grunn i rapporten. Den kvantitative metoden er ment å avdekke årsakssammenhenger mellom individuelle strukturelle og relasjonelle kjennetegn, og grad av yrkesstolthet blant norske bønder generelt. Ved hjelp av den kvalitative metoden kan jeg finne hvilke kvaliteter intervjupersonene føler stolthet over, hvem de føler stolthet i forhold til, og hva de selv mener at har betydning for deres følelse av yrkesstolthet. Den kvalitative metoden fanger slik opp sider ved bønders yrkesstolthet som det kvantitative materialet ikke berører.

Mens det kvantitative materialet gir et generelt bilde av strukturelle og relasjonelle forhold som har betydning for variasjon i bønders yrkesstolthet, fremmer det kvalitative materialet dypere forståelse for hvordan bøndene vurderer seg selv og arbeidet sitt. De to datatypene kan slik utfylle hverandre, ved at de frembringer ulik informasjon om bønders yrkesstolthet. Det forventes videre at intervjumaterialet til en viss grad kan benyttes til å forklare eller illustrere resultater fra den kvantitative analysen. Jeg ser det imidlertid ikke som et mål at de to datatypene må være sammenfallende på de områdene hvor de tar for seg samme forhold. Ulike funn i forhold til samme tema bidrar til å nyansere hvordan ting henger sammen, og til å vise at virkeligheten ikke er så enkel som de kvantitative resultatene alene kan gi uttrykk for.

3.4 Undersøkelsens reliabilitet, validitet og generaliserbarhet

Jeg har et etisk ansvar for å rapportere kunnskap som er så sikker og verifisert som mulig (Kvale 2002:67). Hvorvidt dette gjøres, avgjøres ut fra om bruken av metode har høy reliabilitet og validitet. Reliabilitet omhandler pålitelighet i forhold til bruk av data (Johannessen m.fl. 2004:42), mens validitet går på datas gyldighet eller relevans for det fenomenet som studeres (Ibid:67). Videre innebærer generaliserbarhet muligheten til å trekke slutninger som gjelder flere enn de som er involvert i det faktiske datamaterialet (Halvorsen 2003:97). Reliabilitet, validitet og generaliserbarhet vurderes forskjellig innenfor kvantitativ og kvalitativ metode (Kvale 2002:160; Ringdal 2001:247), derfor vil jeg omtale verifiseringen av bruken av de to metodene hver for seg.

Kvantitativ verifisering

Reliabilitet går ut på om gjentatte målinger med samme måleinstrument gir samme resultat. De kvantitative datas reliabilitet avhenger slik av hvordan disse dataene ble samlet inn. Høy reliabilitet innebærer at målingene kun har små målefeil (Halvorsen 2003:41). Når jeg benytter andres data, blir vurderinger med hensyn til dette gjerne noe generelle. Jeg har imidlertid gjort mitt beste for å foreta kritiske vurderinger av de ulike relevante variablene, i forhold til om det kan ha vært rom for at respondentene har kunnet oppfatte spørsmålene på ulikt vis. Det er videre ikke sikkert om man ville oppnådd nøyaktig samme resultat ved en ny måling av samme fenomen, da den avhengige variabelen måler en egenskap som kan endre seg over tid, og som avhenger av respondentenes vurderinger og tilhørende emosjonelle tilstand idet datainnsamlingen foregår.

Validitet innebærer om en faktisk måler det en vil måle. Høy validitet forutsetter høy reliabilitet, da systematiske målefeil går direkte ut over datas validitet (Ringdal 2001:167). Mens reliabilitet omhandler egenskaper ved de empiriske indikatorene, går validitet videre på *relasjonen* mellom indikator og teoretisk begrep (Ibid:168). Definisjonsmessig (innholdsmessig) validitet representerer graden av samsvar mellom bruken av samme begrep på det teoretiske og det empiriske plan (Halvorsen 2003:40). Jeg benytter variabelen ”Jeg er stolt av å være bonde” som indikator for det teoretiske begrepet bønders yrkesstolthet, for slik å gjøre fenomenet empirisk håndterlig. Jeg mener den anvendte avhengige variabelen er en god indikator for det teoretiske begrepet, da den går direkte på innholdet i den teoretiske problemstillingen.

Under utformingen av variabelen ”Jeg er stolt av å være bonde”, ble det lagt vekt på å gjøre påstanden så enkel og lett forståelig som mulig. Det er kun 1 prosent av respondentene som ikke har krysset av på denne påstanden, noe som kan tyde på at spørsmålet ble oppfattet som meningsfylt. Respondentene kunne krysse av for om de var helt enig, delvis enig, både og, delvis uenig eller helt uenig i forhold til den ovennevnte påstanden. Ideelt sett burde det vært flere svaralternativer, for eksempel at man i stedet ba respondentene angi hvor enige de var ved å plassere seg på en skala fra 1 til 10. Det var imidlertid et mål å beholde spørreskjemaet så kort som mulig, og i den forbindelse ble påstanden plassert i en gruppe med andre påstander av lignende karakter, hvor de alle var knyttet til de samme fem svaralternativene. Å ta stilling til påstanden ”Jeg er stolt av å være bonde” innebærer en subjektiv evaluering av egen yrkesstolthet som emosjon. Selvrapporing synes å være en fornuftig måte å undersøke

stolthet kvantitativt på, i og med at denne typen spørsmål hevdes å være den beste metoden for å undersøke livskvalitet (Mastekaasa, Moum, Næss og Sørensen 1988:23), som er en lignende variabel til stolthet.

Når det gjelder årsaksanalyser, går *indre* validitet ut på om et eksperiment virkelig gir grunnlag for å si at X er årsak til Y (Ringdal 2001:168). For å trekke en slutning om at det eksisterer en årsakssammenheng, må det kunne påvises en sammenheng mellom fenomenene, årsaken må komme før, eventuelt samtidig med, effekten i tid, og man må ha tatt hensyn til og kontrollert for andre teoretisk relevante variabler. I tillegg bør man kunne vise til en mekanisme som spesifiserer hvordan de to fenomenene henger sammen (Ibid:74-75). Det er slik vanskelig å påvise årsakssammenhenger i samfunnsvitenskapelig forskning, men jeg forsøker å imøtekomme disse forutsetningene i størst mulig grad. Jeg vil foreta konklusjoner om sammenheng ut fra signifikansnivå satt til $\alpha = 0,05$, som er den mest anvendte grensen for å bestemme om et kvantitativt resultat er signifikant eller ikke (Hamilton 1992:45). Videre har jeg så langt det har vært mulig valgt ut variabler som helt sikkert eller med stor sannsynlighet kommer før følelsen av stolthet i tid. Ved å foreta en multivariat analyse får jeg kontrollert for andre relevante variabler, og mulige forklaringer på hvordan de uavhengige variablene og den avhengige er knyttet til hverandre vil bli diskutert i kapittel 7.

Ytre validitet går på funnenes generaliserbarhet ut over utvalget. Nettutvalget i Trender i norsk landbruk 2004 er på 54,5 %. Dette er en høy svarprosent sammenlignet med mange andre sammenlignbare surveyer, og er slik noe som bidrar til å fremme undersøkelsens representativitet. Videre er mange av de sentrale variablene sammenlignet opp mot annen jordbruksstatistikk (se Rye og Storstad 2004:12-14), hvor det avdekkes kun små avvik mellom Trendundersøkelsens respondenter og den norske bondebefolkningen. Det er slik god grunn til å tro at resultatene i Trendundersøkelsen er representative for norske bønder som helhet (Ibid:14). Muligheten for statistisk generalisering avhenger også av hvordan regresjonsmodellen tilfredsstillende bestemte forutsetninger for OLS-regresjon. Hvis modellen ikke innfrir disse forutsetningene tilfredsstillende, kan man imidlertid foreta noen endringer som gjør resultatene bedre egnet for statistisk generalisering. Dette kommer jeg nærmere innpå i kapittel 4.

Kvalitativ verifisering

Verifisering i forbindelse med den kvalitative metoden er nødvendig gjennom hele forskningsprosessen (Kvale 2002:164). For å styrke reliabiliteten, eller påliteligheten, har jeg lagt vekt på å gi en åpen og detaljert beskrivelse av hvordan jeg går frem i forbindelse med innsamlingen og analyseringen av det kvalitative materialet. Påliteligheten etterstrebes gjennom at de data som samles inn reflekterer intervjupersonenes ytringer og meningsforståelse så nøyaktig som mulig. Jeg har også lagt vekt på å transkribere intervjuene så presist som mulig, for at intervjupersonenes meninger skal formidles på riktig måte. Gjennom intervjustadiet har jeg videre forsøkt å stille åpne spørsmål, for ikke å legge føringer på intervjupersonenes svar. Jeg prøvde også å forsikre meg om at jeg forsto intervjupersonene riktig, ved å be dem ta stilling til min oppfatning når jeg var usikker.

En kan for øvrig stille spørsmål ved om intervjupersonene svarer hundre prosent ærlig i forbindelse med deres egen følelse av stolthet. Stolthet er en emosjon som i det daglige liv ofte blir forsøkt holdt skjult av individene (Scheff 1990a:284-285). Det kan derfor være enklere å oppgi sin egentlige grad av stolthet i den kvantitative undersøkelsen, hvor man er anonym, enn å gjøre det ovenfor meg, ansikt til ansikt. De fleste av intervjupersonene var imidlertid åpne om sin følelse av stolthet. Utdypende spørsmål rundt *hvorfor* intervjupersonene føler stolthet, eller hvorfor de ikke gjør det, i tillegg til det helhetsinntrykket man danner seg under gjennomføringen av intervjuet, er noe jeg mener også kan hjelpe med å bekrefte hvilke følelser intervjupersonene har i denne sammenheng.

Under den strategiske utvelgelsen la jeg vekt på å nå så ulike intervjupersoner som mulig. Når jeg studerer yrkesstolthet, er det en fordel å oppnå spredning på grad av stolthet blant intervjupersonene, sånn at jeg ikke får informasjon om kun stolte bønder, eller bare om bønder med lav stolthet. Jeg fryktet at bønder med lav yrkesstolthet ikke ville ønske å snakke om arbeidet sitt, hvis de kjente skam eller andre negative følelser i tilknytning til det. Det viste seg imidlertid at ikke alle intervjupersonene mine føler ubetinget stolthet over yrket sitt. Det at de likevel ønsket å la seg intervju, ga meg verdifull informasjon i forhold til forståelsen av bønders yrkesstolthet.

Validiteten i kvalitative undersøkelser omhandler hvorvidt funnene på en riktig måte reflekterer formålet med undersøkelsen (Johannessen 2004:195). Dette avhenger blant annet av spørsmålene som stilles (Holter 1996:22). Validitet dreier seg om man virkelig undersøker

det som man har til hensikt å undersøke. Et potensielt problem i forhold til dette, ligger i bruken av begrepet yrkesstolthet. Sosiologen Norman K. Denzin (1984:5) viser til at meningen i en bestemt emosjon ligger i tolkningene som individet selv gjør, ved at meningen i emosjonen først og fremst ligger i selve opplevelsen av den, og bare delvis i ordet eller termen som den er knyttet til. Begrepet stolthet kan slik oppfattes noe forskjellig fra individ til individ, da man kan ha til dels forskjellige opplevelser av hva det vil si å være stolt. I den forbindelse spurte jeg intervjupersonene om hva de mente at begrepet yrkesstolthet innebærer, for å undersøke at vi snakket om tilnærmet det samme. Dette er noen av svarene jeg fikk:

”Det er nå i hvert fall at en ikke skjemmes over å være bonde da, det må nå liksom være det første.”

”At det er et arbeid som det står respekt av. Det vil nå jeg si. Noe det er behov for, som samfunnet trenger.”

”Ja, det er at du skal klare å stå med rank nakke ovenfor noen, uansett hvem det måtte være, å si 'hei!'”

Sitatene viser at disse intervjupersonene oppfatter stolthet både som en positiv følelse, som en motpol til skam, og ikke minst som en følelse relatert til omverdenen. Noen syntes det var vanskelig å skulle forklare en emosjon med ord, men jeg fikk likevel inntrykk av at stolthetsbegrepet har en rimelig god konsistens, som resulterer i en tilnærmet lik forståelse av hva begrepet innebærer. Validitet avhenger videre av kvaliteten i de fortolkninger som foretas (Holter 1996:22).

Kvalitative data kan sies å være overførbare heller enn generaliserbare (Halvorsen 2003:44). Ved å se funnene fra den kvalitative analysen i forhold til eksisterende teori og tidligere forskning, mener jeg å kunne foreta en gjennomtenkt vurdering av hva som har betydning for bønders yrkesstolthet, som også strekker seg utover de bøndene som inngår i mitt kvalitative datamateriale.

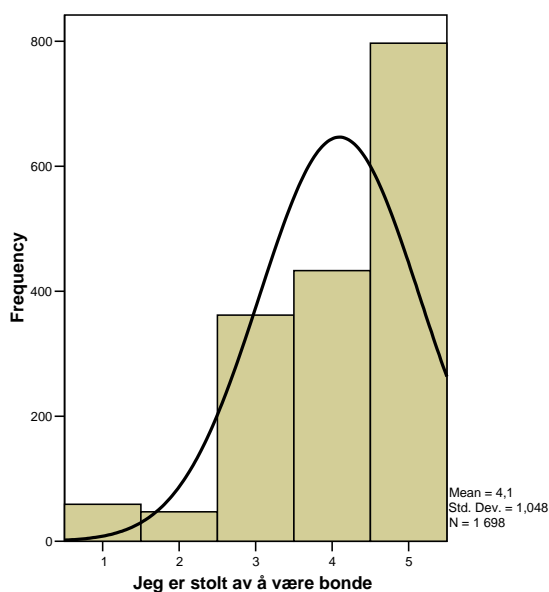
4. ”JEG ER STOLT AV Å VÆRE BONDE” – EN REGRESJONSANALYSE

I dette kapitlet vil jeg undersøke jeg hvorvidt ulike individuelle levevilkår og relasjonelle forhold forårsaker variasjon i bønders grad av yrkesstolthet. Dette gjøres ved hjelp av en multippel regresjonsanalyse. Regresjonsmodellen er bygd ut fra ulike hypoteser som i stor grad fremsettes på grunnlag av den teori og tidligere forskning som er blitt presentert i rapporten. Modellen blir testet og bearbeidet i den hensikt å få den så riktig som mulig. Når det gjelder tolkning av resultatene fra regresjonsanalysen, konsentrerer jeg meg kun om å referere resultatene i dette kapitlet. Mulige forklaringer på de ulike forholdenes betydning, eventuelt manglende betydning, for variasjon i bønders yrkesstolthet vil bli diskutert først i kapittel 7, fordi funn fra de kvalitative analysekapitlene kan forventes å frembringe bedre forståelse i denne sammenheng.

4.1 Den avhengige variabelen

Som avhengig variabel i regresjonsanalysen benyttes ”Jeg er stolt av å være bonde”. Variabelen måler respondentenes opplevde grad av yrkesstolthet, ved at de plasserer seg på én av fem mulige graderinger, etter hvor enige de er i den ovennevnte påstanden. ”Helt uenig” har verdien 1, ”delvis uenig” har verdien 2, ”både og” har verdien 3, ”delvis enig” har verdien 4, og ”helt enig” har verdien 5. Fordelingen på denne variabelen er presentert i figur 1.

Figur 1: Fordelingen på den avhengige variabelen

47 prosent svarer at de er helt enig i påstanden, 26 prosent sier seg delvis enige, 21 prosent svarer ”både og”, 3 prosent sier seg delvis uenige, mens 4 prosent sier seg helt uenige i påstanden. Resultatene viser slik relativt positive tall når det gjelder norske bønders yrkesstolthet, ved at andelen som sier seg helt eller delvis enig omfatter et stort flertall av respondentene. Likevel kommer det fram at det eksisterer variasjoner i forbindelse med hvor stolte bøndene er av yrket sitt.

Fordelingen på den avhengige variabelen er temmelig høyreskjev, ved at det er flere som er stolt av å være bonde enn det er bønder som ikke er stolt over det. Jeg vil komme tilbake til om dette er et stort problem i forhold til utførelsen av den kvantitative analysen, når jeg senere i kapitlet tester regresjonsmodellens forutsetninger.

OLS-regresjon krever at den avhengige variabelen er kontinuerlig (Ringdal 2001:391). Det vil si at verdiene på variabelen kan rangeres, med lik avstand mellom verdiene, slik at de representerer et kontinuum (Johannessen m. fl. 2004:214). Dette er i utgangspunktet gjeldende for variabler på intervall- og forholdstallsnivå, men det er også ganske vanlig å benytte OLS-regresjon når den avhengige variabelen ligger på ordinalnivå med minst 5 kategorier (Ringdal 2001:391), noe som er tilfellet i denne rapporten. Variabelen behandles som kontinuerlig, da jeg mener det er teoretisk meningsfylt i denne sammenheng. Variabelen ”Jeg er stolt av å være bonde” kan sees som en grov representasjon av en underliggende teoretisk variabel; stolthet som emosjon, relatert til rollen som bonde. Det er nærliggende å anse emosjoner som kontinuerlige, med utallige grader av styrke i opplevelsen av en emosjon, jevnt stigende eller synkende, jamfør Scheffs (1990a/b) teori om hvordan stolthet og skam utgjør en dimensjon.

4.2 Hypoteser med tilhørende uavhengige variabler

Med utgangspunkt i teori og tidligere forskning, og i forhold til de muligheter som det benyttede datasettet tilbyr, formulerer jeg forskjellige hypoteser som vil bli testet ved hjelp av regresjonsanalysen. En mer realistisk analysemodell vil imidlertid omfatte noen flere forhold enn de som omfattes direkte av den presenterte teorien. Disse forholdene vil også bli inkludert i analysen, og blir begrunnet ut fra annen teori og tidligere forskning.

Hver av hypotesene representerer en uavhengig variabel som inkluderes i regresjonsmodellen. Sett med uavhengige variabler består av variabler som måler både strukturelle og relasjonelle forhold. De strukturelle variablene måler individuelle forutsetninger for å kunne leve opp til samfunnets standarder, i form av demografiske kjennetegn ved brukeren og faktiske kjennetegn ved gårdsdriften. De relasjonelle variablene omhandler forskjellige sosiale relasjoner som bøndene inngår i, og opplevd verdsettelse av bondeyrket fra ulike grupperinger i samfunnet. Jeg vil nå presentere de ulike hypotesene, med tilhørende uavhengige variabler og operasjonalisering av disse.

Kjønn: Landbruket har blitt en mannsdominert næring (Almås 2002b:394), og det synes å eksistere en forestilling i landbruket om at bondeyrket i utgangspunktet passer bedre for menn enn for kvinner (Bye 2000:135). Tidligere forskning på praktisering av Odelsloven viser at dette også gjerne gjelder foreldrenes innstilling i forhold til odelsbarna (Haugen 2002). Internalisering av slike oppfatninger kan trolig føre til at kvinner føler seg utilstrekkelige som bønder i kraft av sitt kjønn. Man kan derfor anta at *kvinnelige bønder har lavere yrkesstolthet enn mannlige bønder*. Variabelen "Mann" er en dikotom variabel, hvor menn har verdien 1, mens kvinner har verdien 0.

Alder: På midten av 70-tallet var det god økonomi og stor optimisme i landbruket (Almås 2002a:9). Etter denne perioden har stadig nye krav i forhold til markedstilpasning og strukturrasjonalisering gjort bondehverdagen vanskeligere for mange bønder. Det er nærliggende å anta at de tidligere oppgangstidene gjorde at bøndene kunne få bevist for seg selv at de evnet å utføre bonderollen tilfredsstillende. Mange av de som begynte som bønder i ettertid, har kun opplevd en stadig forverring av rammebetingelsene, og har dermed hatt vanskeligere for å drive bruket tilfredsstillende, i forhold til de standarder som settes for landbruket. Dette taler for at bøndene er mindre stolt jo yngre de er. De yngste bøndene synes imidlertid i større grad enn eldre å ha foretatt et valg når det gjelder egen yrkesvei (Villa 2005). Jerlang og Jerlang (1996:503) beskriver selvbestemmelse som et allment behov, og viser til at utvikling av dette behovet bidrar til identitet og selvverd, mens hemming av dette behovet gir mindreverdfølelse. Overtakelse som følge av plikt kan slik antas å virke reduserende på ens yrkesstolthet. På grunnlag av de omtalte forhold kan man derfor forvente at *de yngste og de eldste bøndene har høyest grad av yrkesstolthet*. Variabelen "Alder" måler respondentenes alder i antall år, mens "Alder2" er et kvadratledd av alder, konstruert for å

kunne fange opp en eventuell kurvelineær sammenheng mellom alder og bønders yrkesstolthet.

Landbruksfaglig utdanning: Kyndighet er definert som en viktig verdi innenfor landbruket (Vedeld m.fl. 2003). Ut fra dette er det rimelig å anta at *jo høyere landbruksfaglig utdanning, jo høyere yrkesstolthet har bøndene*. Variabelen har blitt omkodet til et sett med dummyer: ”Ingen fagutdanning” innebærer ingen landbruksfaglig utdanning, ”Videregående fagutdanning” representerer landbruksfaglig utdanning på videregående skole, mens ”Høy fagutdanning” gjelder landbruksfaglig utdanning på universitet eller høyskole over 4 år. ”Ingen fagutdanning” behandles som referansekategori.

Overtakelse på odell: Vi har sett at man som odelsbarn defineres som en passende overtaker (Vedeld m.fl. 2003), altså at man fremstår som spesielt egnet og utvalgt. Bønder som overtar på odell, har ofte også vokst opp på gården, og har derfor gjennom primærsosialiseringen internalisert sine bondeforeldres verdier, normer og kunnskap (Ibid). Man kan slik anta at disse bøndene har utviklet en sterk overbevisning med hensyn til landbrukets betydning og yrket de utfører. Ut fra dette er det grunn til å forvente at *bønder som har tatt over gården på odell har høyere yrkesstolthet enn andre bønder*. Variabelen Overtatt bruket på odell er en dikotom variabel, hvor verdien 1 tilsvarer bønder som har overtatt på odell, førsteberettiget eller ikke. Bønder som ikke har overtatt på odell, eller som er knyttet til gården gjennom at partneren deres har overtatt bruket, har verdien 0.

Produksjonstype: I sin forskning på trønderbonden, presenterer Jostein Vik (2005) ulike kategorier med bønder. ”Proffbonden”, som kjennetegnes av blant annet høy grad av yrkesstolthet, er oftest å finne blant melkeprodusenter (Ibid:20). På grunnlag av dette kan det antas at *bønder som driver med melkeproduksjon har høyere yrkesstolthet enn de som driver annen produksjon*. Variabelen er omkodet til et sett av dummyer: ”Melk”, ”Plante”, ”Husdyr”, ”Korn”, ”Skog” og ”Annet”, hvor ”Melk” behandles som referansekategori.

Mengde egenarbeid på bruket: For å kunne føle stolthet over å være bonde, må man nødvendigvis oppleve seg selv som bonde. Bonde er en yrkesidentitet, og det er sannsynlig at man må arbeide en viss mengde for å kunne identifisere seg selv som bonde. Derfor kan man anta at *bønder som arbeider under 850 timer på bruket har lavere yrkesstolthet enn de som arbeider mer enn dette*. Variabelen ”Egenarbeid over 850 timer” er en dikotom variabel, hvor

de som jobber 850 timer eller mer i året har fått verdien 1, mens de som jobber færre timer enn dette har fått verdien 0.

Standard på bruket: Verdien om forvaltertankegang knytter seg blant annet til vedlikehold av bruket (Vedeld m.fl. 2003). Ut fra dette er det naturlig å forvente at *jo høyere standard på bruket, jo høyere yrkesstolthet har bøndene*. Variabelen "Standard på bruket" er en additiv indeks, sammensatt av standard på bygninger og standard på maskinpark. Variabelen behandles som kontinuerlig, hvor "dårlig" har verdien 1, "middels" har verdien 2, mens "god" har verdien 3.

Størrelse på næringsinntekt: Produksjonsorientering er en av verdiene som står høyt innenfor landbrukskulturen, og slik er det å forvente at størrelsen på næringsinntekt har betydning for i hvilken grad man evner å leve i tråd med denne verdien: *Bønder er gjennomsnittlig mer stolt over å være bonde jo høyere næringsinntekt de har*. Variabelen behandles som kontinuerlig ved hjelp av interpolering, med verdier fra 1 til 8. Verdi 1 tilsvarer ingen netto næringsinntekt, mens verdi 8 tilsvarer netto næringsinntekt på 400 000 i året.

Andel av husstandens samlede nettoinntekt fra gårdsdriften: Rye (2000:85-88) viser til at bønder flest helst ønsker å leve av bruket sitt Dette mener jeg kan sees i forbindelse med selvstendighet som gjeldende verdi innenfor landbrukskulturen (Vedeld m.fl. 2003). Det er nærliggende å anta at yrkesstoltheten svekkes når man må hente mye av inntekten utenfra gården, og man kan slik forvente at *bønder har høyere grad av yrkesstolthet jo høyere andel av husstandens samlede nettoinntekt som kommer fra gårdsdriften*. Variabelen "Andel næringsinntekt" behandles som kontinuerlig ved hjelp av interpolering, med verdier fra 1 til 6. Verdi 1 tilsvarer 0 prosent av samlet nettoinntekt fra gårdsdriften, mens verdi 6 tilsvarer 100 prosent.

Fremtidig overtakelse: Verdien om forvaltertankegang innebærer det å videreføre bruket til neste generasjon, helst innenfor nær familie (Vedeld m.fl. 2003). Ut fra dette er det naturlig å anta at *bønder som har noen i familien til å overta gården etter seg, har høyere yrkesstolthet enn de som er usikre, eller vet, at ingen i familien vil overta gården*. Variabelen er omkodet til et sett av dummyer: "Noen til å overta bruket", "Uvisshet rundt overtakelse" og "Ingen til å overta bruket". "Noen til å overta bruket" behandles som referansekategori.

Bostedskommunens andel sysselsatte i primærnæringene: Vi har sett at det er enkelte verdier som gjelder spesielt for landbruksbefolkningen (Vedeld m.fl. 2003). Det er sannsynlig at det er enklere for bøndene å føle at de lever opp til samfunnets standarder i områder hvor det bor en høy andel av bønder, etter som en utbredt landbrukskultur nødvendigvis gjør at verdiene knyttet til landbruket står sterkere i slike områder enn på steder hvor det er færre bønder. Det forventes derfor at *bønder har høyere yrkesstolthet jo høyere andel bønder det er på deres bosted*. Variabelen "Bosted: primærnæringens omfang" er konstruert ut fra respondentenes kommunenummer, og er omkodet i samsvar med den ene av indikatorene i *den rurale dimensjon* (se Almås og Elden 1997). Variabelen er kontinuerlig, med verdier fra 1 til 4. Verdi 1 er laveste andel av sysselsatte i primærnæringen, mens verdi 4 representerer høyeste andel.

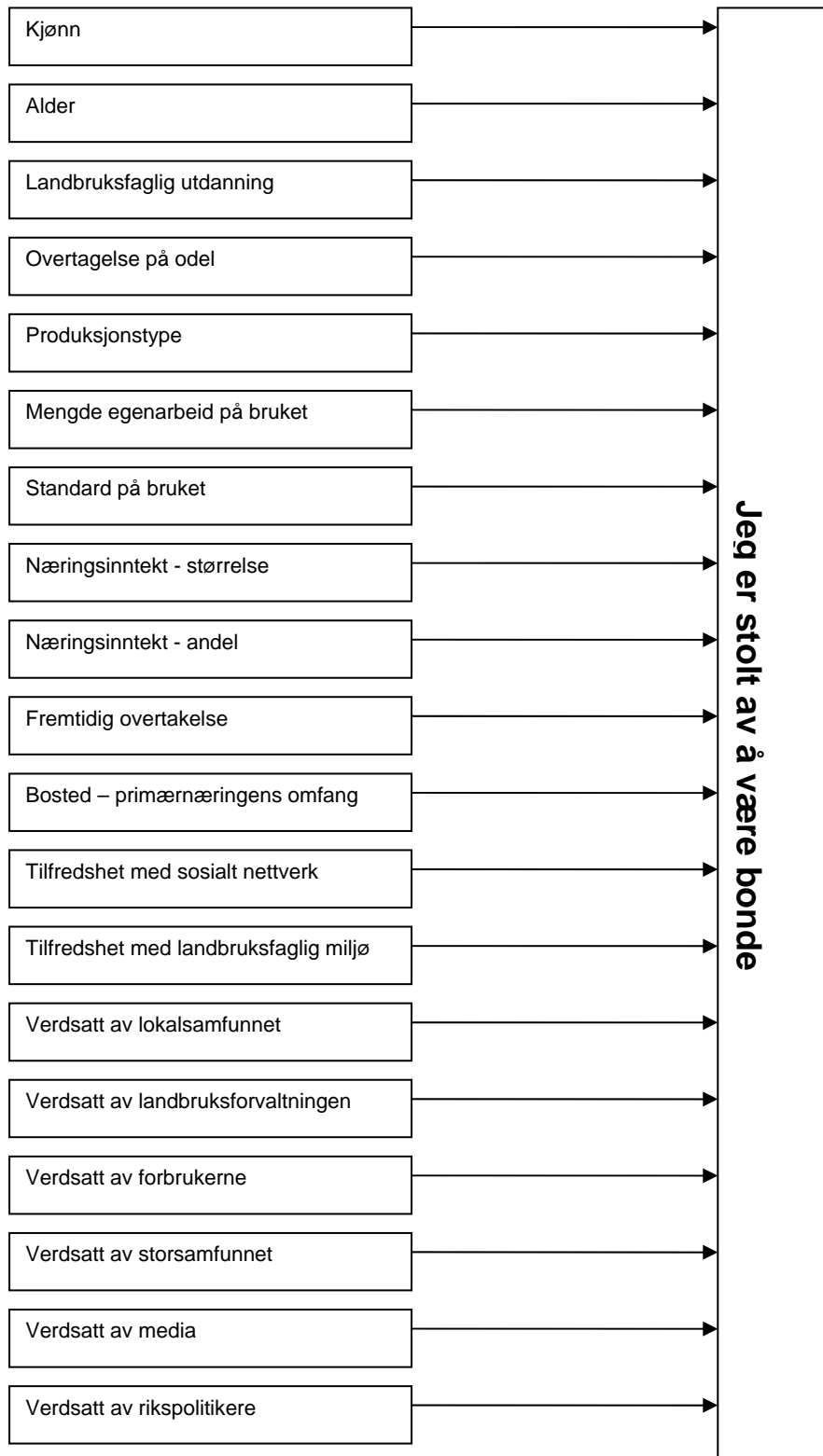
Tilfredshet med sosialt nettverk: Interaksjon med nære relasjoner har stor betydning for individets forståelse av virkeligheten (Berger og Luckmann 1996). Man kan derfor gå ut i fra at *jo mer tilfreds man er med sitt sosiale nettverk, jo høyere yrkesstolthet har bøndene*. Variabelen er kontinuerlig, med verdier fra 1 til 10. Verdi 1 tilsvarer svært utilfreds, mens verdi 10 tilsvarer svært tilfreds.

Tilfredshet med landbruksfaglig miljø: Det landbruksfaglige miljøet består av folk som har kunnskap om bondens arbeid, og som man gjerne har hyppig kontakt med, ansikt til ansikt. Ut fra dette vil jeg anta at *jo mer tilfreds man er med sitt landbruksfaglige miljø, jo høyere yrkesstolthet har bøndene*. Variabelen er kontinuerlig, med verdier fra 1 til 10. Verdi 1 tilsvarer svært utilfreds, mens verdi 10 tilsvarer svært tilfreds.

Verdsettelse fra ulike grupperinger i bondens sosiale omgivelser: Den tidligere presenterte definisjonen på yrkesstolthet viser til hvordan denne emosjonen er basert på en vurdering av at man blir sosialt verdsatt i forhold til arbeidet sitt. På bakgrunn av dette fremsettes de siste 6 hypotesene, som for enkelhets skyld her er formulert som én: *Jo høyere man føler at bondeyrket verdsettes av henholdsvis lokalsamfunnet, landbruksforvaltningen, forbrukerne, storsamfunnet, media og rikspolitikere, jo høyere yrkesstolthet har bøndene*. Variablene som representerer de 6 ulike grupperingene er alle bygd opp på samme måte. De er kontinuerlige, med verdier fra 1 til 5, hvor verdi 1 tilsvarer svært lavt verdsatt, mens verdi 5 tilsvarer svært høyt verdsatt.

De forventede årsakssammenhengene er illustrert grafisk i figur 2.

Figur 2: Teoretisk forventningsmodell

4.4 Modellens forutsetninger

OLS-regresjon innebærer noen forutsetninger som må testes, for å sikre at resultatene blir så pålitelige som mulig, og for at resultatene skal kunne muliggjøre statistisk generalisering. Før jeg presenterer resultatene, undersøker jeg derfor forutsetningene for en regresjonsmodell som inkluderer de variablene som er blitt presentert. I tillegg undersøker jeg hvorvidt analysen inneholder enkelte innflytelsesrike enheter.

For det første er det viktig at modellen er riktig spesifisert. Dette innebærer blant annet at alle relevante X er tatt med, og at alle irrelevante X er eliminert. Jeg har inkludert alle forklaringsvariabler fra datasettet som ut fra teori og tidligere forskning synes å ha relevans for bønders yrkesstolthet, så fremt de ikke har for mange manglende enheter til at det er fornuftig å inkludere dem. Mange utelatte enheter på variabler gjør at man vanskeligere kan foreta statistiske generaliseringer av funnene, da det kan foreligge systematiske skjevheter mellom grupper med hensyn til hvem som har valgt å svare, og hvem som har valgt å ikke gjøre det. Deskriptiv statistikk over alle inkluderte variabler (vedlegg E.1) viser at det er 1408 gyldige enheter av totalt 1716 enheter som er inkludert i den multiple regresjonsmodellen. Noen få av variablene har en del manglende enheter, deriblant Alder, men jeg mener at disse variablene har såpass stor relevans at de ikke kan utelates fra analysen. Ingen av de inkluderte variablene er teoretisk irrelevante, men det kan imidlertid tenkes at enkelte variabler vil vise seg uten forklaringssevne i forbindelse med selve analysen. Disse vil da bli utelatt, for å oppnå en forbedring av modellen.

Videre innebærer spesifiseringen av modellen en forutsetning om linearitet, og en forutsetning om fravær av samspill. Hypotesen for alder fordrer at det testes for kurvilinearitet. Ved å bygge inn et annengradsledd kan kurvilinearitet avdekkes uten å bryte kravet om linearitet i ligningen. Ellers forventes lineære sammenhenger på de øvrige variablene. Teori og tidligere forskning gir ikke grunnlag for å anta at det eksisterer samspill mellom noen av X -variablene. Jeg vil likevel teste for samspill mellom kjønn og alder, mellom kjønn og overtakelse på odell, mellom alder og fremtidig overtakelse, og mellom alder og overtakelse på odell, da jeg vurderer at det kan være mulighet for at det kan forekomme samspill mellom disse variablene.

Ett av kravene for å kunne trekke slutning om en årsakssammenheng, er at årsak må komme før, eventuelt samtidig med, effekten i tid. Effekten det er snakk om i dette tilfellet er stolthet som emosjon, basert på individers egen refleksjon. Årsaksretningen er enkel å definere når det

gjelder de strukturelle variablene, da dette er faktiske egenskaper ved bruker og bruk. Når det gjelder de relasjonelle variablene, er det imidlertid flere av disse som speiler respondentenes *subjektive* vurdering av deres relasjon til andre. Jeg kan derfor ikke med like full sikkerhet si at X kommer før Y i forhold til disse variablene, men jeg mener at dette er den mest sannsynlige retningen. Samtidig vil jeg påpeke at det ideelt sett også burde vært foretatt en stianalyse for å avdekke eventuelle kausale sammenhenger mellom X-variablene, da modellen som anvendes her ikke omfatter testing for hvorvidt X påvirker en annen X. Dette blir imidlertid for komplisert i forhold til den tid og de ressurser som ligger til rådighet i forbindelse med denne oppgaven.

OLS-regresjon innebærer videre noen flere forutsetninger som det må testes for: Normalfordelte residualer, fravær av heteroskedastisitet, fravær av autokorrelasjon, og fravær av multikollinearitet. Autokorrelasjon er ikke et relevant problem for min analyse, da dette kun gjelder tidsseriedata og geografiske data. Hvorvidt modellen imøtekommer de øvrige forutsetningene, testes det for i vedlegg E.2.1–E.2.3. Jeg har også undersøkt forekomsten av innflytelsesrike enheter i modellen, noe som blir vurdert i vedlegg E.2.4. Min konklusjon ut fra denne testingen er at modellen imøtekommer de ovennevnte forutsetningene tilfredsstillende nok til at modellen kan beholdes slik den er.

4.5 Den multiple regresjonsmodellen

Regresjonsanalysen benyttes for å avdekke årsakssammenhenger mellom de uavhengige variablene og den avhengige variabelen. Signifikansnivået er som tidligere nevnt satt til $\alpha = 0,05$. Den multiple regresjonsmodellen presenteres på neste side i tabell 1. Tabellen viser at det er en del variabler som ikke ble signifikante, og OLS-regresjon forutsetter at man ikke inkluderer irrelevante X-variabler i modellen. Jeg vil derfor først kommentere hvilke variabler som viser seg ikke å være signifikante, slik at jeg etterpå kan ekskludere dem fra analysen, og dermed oppnå en mer riktig modell.

Vi ser at ingen av dummyene for verken landbruksfaglig utdanning eller produksjonstype gir signifikant resultat. F-tester for disse dummysettene (henholdsvis vedlegg E.3.1 og E.3.2) viser likeledes at de ikke fører til en signifikant forbedring av modellen.

Tabell 1: Multippel regresjonsanalyse, med ”Jeg er stolt av å være bonde” som avhengig variabel.

R	R ²	Justert R ²	Standardfeil til estimatet
0,400	0,160	0,144	0,966

Variabel	B	SE B	Beta	T	Signifikans
(konstant)	5,229	0,535		9,783	0,000
Mann	-0,302	0,080	-0,097	-3,759	0,000
Alder	-0,081	0,020	-0,824	-4,034	0,000
Alder2	0,001	0,000	0,843	4,134	0,000
Videregående fagutdanning	0,087	0,060	0,040	1,453	0,146
Høy fagutdanning	0,164	0,114	0,038	1,441	0,150
Overtatt bruket på odell	-1,146	0,062	-0,060	-2,363	0,018
Plante	-0,140	0,117	-0,033	-1,197	0,232
Husdyr	0,015	0,072	0,007	0,204	0,838
Korn	-0,097	0,097	-0,036	-1,005	0,315
Skog	0,000	0,170	0,000	0,002	0,998
Annet	-0,249	0,176	-0,037	-1,417	0,157
Egenarbeid over 850 timer	0,170	0,073	0,079	2,318	0,021
Standard på bruket	0,177	0,045	0,103	3,943	0,000
Størrelse på næringsinntekt	-1,4E-007	0,000	-0,015	-0,415	0,678
Andel næringsinntekt	0,003	0,001	0,102	2,695	0,007
Usikkerhet rundt overtakelse	-0,211	0,060	-0,093	-3,530	0,000
Ingen til å overta bruket	-0,371	0,091	-0,108	-4,084	0,000
Bosted – primærnæringsens omfang	-0,101	0,027	-0,104	-3,780	0,000
Tilfreds med sosialt nettverk	0,045	0,013	0,094	3,450	0,001
Tilfreds med landbruksfaglig miljø	0,040	0,014	0,082	2,902	0,004
Verdsatt av lokalsamfunnet	0,127	0,031	0,116	4,170	0,000
Verdsatt av landbruksforvaltningen	-0,002	0,031	-0,002	-0,064	0,949
Verdsatt av forbrukerne	0,079	0,032	0,071	2,443	0,015
Verdsatt av storsamfunnet	-0,007	0,042	-0,006	-0,179	0,858
Verdsatt av media	-0,080	0,047	-0,057	-1,711	0,087
Verdsatt av rikspolitikerne	-0,043	0,043	-0,031	-0,984	0,325

Heller ikke størrelse på næringsinntekt, eller opplevd verdsettelse av bondeyrket fra henholdsvis landbruksforvaltningen, storsamfunnet, media og rikspolitikerne viser seg å ha signifikant betydning for bønders yrkesstolthet. Jeg har også kontrollert for samspill mellom mann og alder, mellom mann og overtakelse på odell, mellom alder og fremtidig overtakelse, og mellom alder og overtagelse på odell. Ingen av disse samspillene ga signifikante resultater, og F-tester av samspillsleddene (henholdsvis vedlegg E.4.1-E.4.4) viser at de ikke bidrar til en forbedring av modellen.

Som vi har sett er det en god del variabler som viser seg ikke å være relevante i modellen. Nullhypotesene til de ikke-signifikante variablene, som går på at det *ikke* eksisterer en

statistisk sammenheng, må derfor beholdes, og de fremsatte, alternative hypotesene forkastes. I det følgende avsnitt vil jeg nå kommentere de resterende variablene i modellen.

4.6 Den endelige modellen

Den endelige modellen, som kun inneholder de signifikante variablene, presenteres i tabell 2. Verdsatt av forbrukerne er ikke tatt med i den endelige modellen, til tross for at denne variabelen ikke fremsto som mindre relevant i forrige modell. P-verdien ble imidlertid større enn signifikansnivået når jeg ekskluderte de ikke-signifikante variablene, og Verdsatt av forbrukerne kan likevel ikke regnes å ha signifikant betydning. Dette gjør at nullhypotesen må beholdes, og den fremsatte, alternative hypotesen forkastes.

Tabell 2: Den endelige modellen

R	R ²	Justert R ²	Standardfeil til estimatet
0,383	0,147	0,140	0,968

Variabel	B	SE B	Beta	T	Signifikans
(konstant)	5,047	0,502		10,048	0,000
Mann	-0,285	0,077	-0,091	-3,689	0,000
Alder	-0,076	0,019	-0,771	-3,917	0,000
Alder ²	0,001	0,000	0,831	4,241	0,000
Overtatt bruket på odel	-0,121	0,059	-0,050	-2,044	0,041
Egenarbeid over 850 timer	0,204	0,065	0,096	3,165	0,002
Standard på bruket	0,189	0,043	0,110	4,390	0,000
Andel næringsinntekt	0,003	0,001	0,101	3,321	0,001
Usikkerhet rundt overtakelse	-0,192	0,057	-0,085	-3,341	0,001
Ingen til å overta bruket	-0,388	0,087	-0,114	-4,482	0,000
Bosted – primærnæringsens omfang	-0,082	0,024	-0,084	-3,363	0,001
Tilfreds med sosialt nettverk	0,047	0,012	0,099	3,751	0,000
Tilfreds med landbruksfaglig miljø	0,039	0,013	0,081	2,982	0,003
Verdsatt av lokalsamfunnet	0,122	0,028	0,112	4,367	0,000

Ved å ekskludere de variablene som viste seg ikke å ha betydning, oppnår jeg en mer riktig modell. Antall gyldige enheter stiger betraktelig, fra 1408 til 1484 personer (vedlegg E.5), noe som gjør at modellen blir bedre egnet for statistisk generalisering. Videre synker modellens forklaringssevne (R²) med 1,3 prosent. Dette kan forklares ved at R² som regel synker litt for hver variabel som ekskluderes fra analysen. Utelatelsen av de ikke-signifikante variablene må likevel sees som en forbedring av modellen. B-koeffisientene endrer seg noe, men fortegnene er de samme, og alle variablene som var signifikante i den første modellen, forblir

signifikante også i denne modellen, med unntak av Verdsatt av forbrukerne. Jeg vil nå kommentere retningen på de signifikante variablene.

Analysen viser at variabelen omhandlende kjønn har signifikant betydning for variasjonen i bønders grad av yrkesstolthet, ved at menn har gjennomsnittlig *lavere* yrkesstolthet enn kvinner. Resultatet er stikk i strid med retningen på den framsatte hypotesen, men analysen tilsier like fullt at det er en årsakssammenheng mellom kjønn og grad av yrkesstolthet. Dette er et interessant funn, som jeg vil se nærmere på siden.

Når det gjelder alder, er både aldersvariabelen og kvadratleddet av alder signifikante. Jeg har også foretatt en F-test av annengradsleddets bidrag til modellen (vedlegg E.3.3), og testen viser at forbedringen er signifikant¹¹. Det er slik hensiktsmessig å beholde kvadratleddet av alder i analysen. Dette innebærer at alder har en kurvilinear effekt på bønders yrkesstolthet, hvor retningen på effekten har form som en U. Analyseresultatene viser slik at jo eldre bønder er, jo lavere yrkesstolthet har de, opp til en viss alder. Et betinget effektplott (vedlegg E.6) viser at denne tendensen snur ved ca 40 års alder, og at bønder fra og med denne alderen har høyere yrkesstolthet jo eldre de er. Det betingede effektplottet viser i tillegg at de eldste bøndene gjennomsnittlig føler høyere grad av stolthet enn de yngste bøndene gjør.

Overtakelse på odell har betydning ved at de som har overtatt på odell er signifikant *mindre* stolt enn de som ikke har overtatt bruket på odell. Dette er nok et resultat som viser omvendt effekt i forhold til den framsatte hypotesen, og som det vil bli interessant å se nærmere på senere i oppgaven. Mengden arbeid man selv legger ned i bruket, har positiv effekt på bønders grad av yrkesstolthet. Bønder som jobber 850 timer i året eller mer på bruket, har gjennomsnittlig høyere grad av stolthet enn de som jobber mindre enn dette. Når det gjelder standard på bruket, i form av bygninger og maskiner, viser analysen at jo høyere standard man har på bruket, jo høyere grad av yrkesstolthet har bøndene.

Det viser seg også at andel av husstandens samlede nettoinntekt fra gårdsdriften har signifikant effekt på følelsen av yrkesstolthet. Bøndene har gjennomsnittlig høyere grad av yrkesstolthet jo høyere andelen inntekt fra gårdsdriften er. Det må imidlertid bemerkes at det er snakk om en temmelig svak stigning i denne sammenheng. Med hensyn til fremtidig

¹¹ Kjøres regresjonsanalysen med kvadratleddet utelatt, gir aldersvariabelen alene ikke signifikant resultat.

overtakelse av bruket, viser resultatene at både de som er usikre på om noen i familien vil ta over bruket og de som vet at de ikke har noen til å overta i så måte, er gjennomsnittlig mindre stolt enn de som vet at de har noen i familien til å overta bruket. En F-test av inkluderingen av dette dummysettet (vedlegg E.3.4) viser også at det bidrar til å gjøre modellen signifikant bedre.

Videre har bostedskommunens andel sysselsatte i primærnæringen signifikant betydning for variasjonen i bønders grad av yrkesstolthet. Resultatene viser at bønder gjennomsnittlig har høyere grad av yrkesstolthet jo *lavere* andel sysselsatte i primærnæringen det er i deres kommune, og ikke omvendt, som den fremsatte hypotesen viser til. Dette er et uventet resultat, og jeg har derfor undersøkt variabelen litt nærmere. En regresjonsanalyse hvor denne variabelen omgjøres til et sett med dummyer, viser at det kun er der det bor aller flest bønder (verdi 4) at disse bøndene skiller seg fra resten, ved at de har signifikant lavere yrkesstolthet enn andre bønder. Jeg vil forsøke å nærme meg en forklaring av dette funnet senere i oppgaven.

Tilfredshet med sosialt nettverk har positiv effekt på bønders grad av yrkesstolthet. Jo mer tilfreds man er med sitt sosiale nettverk, jo mer stolt er man som bonde. Likeledes er det med det landbruksfaglige miljøet: Jo mer tilfreds man er med fagmiljøet sitt, jo mer stolt er man av å være bonde. Når det gjelder verdsettelse fra lokalsamfunnet, har bøndene også gjennomsnittlig høyere grad av yrkesstolthet jo høyere de føler at yrket deres verdsettes av lokalsamfunnet.

Nullhypotesene til de signifikante variablene kan slik forkastes, og de fremsatte hypotesene beholdes. Med hensyn til feil angitt retning på hypotesene omhandlende kjønn, overtakelse på odel og andel sysselsatte i primærnæringene, er det vesentlige her likevel deres signifikante betydning i forhold til bønders yrkesstolthet. Videre forklaring av de signifikante variabelenes betydning for bønders yrkesstolthet vil jeg gå nærmere innpå i kapittel 7.

4.7 Oppsummering av de kvantitative resultatene

Oppsummert har følgende forhold signifikant betydning for variasjonen i norske bønders grad av yrkesstolthet:

- Kjønn har betydning ved at ved at mannlige bønder gjennomsnittlig er mindre stolt enn de kvinnelige bøndene.
- Alder har betydning ved at de yngste og eldste bøndene gjennomsnittlig er mer stolt enn bøndene i mellomgenerasjonen.
- Overtakelse på odell har betydning ved at de som har overtatt bruket på odell gjennomsnittlig er mindre stolt enn de som ikke har overtatt på odell.
- Egen arbeidsmengde på bruket har betydning ved at bønder som jobber over 850 timer i året, gjennomsnittlig er mer stolt enn bønder som jobber færre timer enn dette.
- Standard på bruket har betydning ved at bøndene er gjennomsnittlig mer stolt jo bedre standard man har på bruket.
- Andel næringsinntekt av total husholdningsinntekt har betydning ved at bøndene gjennomsnittlig er mer stolt jo høyere andel av totalinntekten næringsinntekten utgjør.
- Fremtidig overtakelse av bruket har betydning ved at bønder som har noen i familien til å overta bruket gjennomsnittlig er mer stolt enn de som er usikre eller vet at de ikke har noen til å overta bruket.
- Andel ansatte i primærnæringen i bostedskommunen har betydning ved at bønder i kommuner med høy andel sysselsatte i primærnæringen gjennomsnittlig er mindre stolt enn bønder i kommuner med lavere andel sysselsatte i primærnæringen.
- Tilfredshet med sosialt nettverk har betydning ved at bøndene gjennomsnittlig er mer stolt jo mer tilfredse de er med sitt sosiale nettverk.
- Tilfredshet med landbruksfaglig miljø har betydning ved at bøndene gjennomsnittlig er mer stolt jo mer tilfredse de er med sitt landbruksfaglige miljø.
- Verdsettelse fra lokalsamfunnet har betydning ved at bøndene gjennomsnittlig er mer stolt jo høyere de føler at bondeyrket verdsettes av lokalsamfunnet.

Landbruksfaglig utdanning, produksjonstype, størrelse på næringsinntekt og opplevd verdsettelse fra henholdsvis landbruksforvaltningen, forbrukerne, storsamfunnet, media og rikspolitikere er forhold som gjennomsnittlig ikke har betydning for variasjonen i bønders grad av yrkesstolthet.

5. STOLT AV HANDLING

Mens det forrige analysekapitlet baserte seg på kvantitative data, er dette det første av to kapitler som omfatter analyse av det kvalitative datamaterialet. I dette kapitlet fokuserer jeg på hva bøndene i de kvalitative intervjuene føler stolthet eller manglende stolthet over når det gjelder arbeidet sitt. Jeg søker da å forklare deres yrkesstolthet ut fra verdier som ligger til grunn for hvordan de vurderer seg selv og sine handlinger. Først fokuseres det på bøndenes stolthet over egen utøvelse av bonderollen. Deretter ser jeg på bøndenes stolthet over yrkesgruppens felles kvaliteter og bidrag til samfunnet. Til slutt i dette kapitlet viser jeg hvordan yrkesstolthet kan forstås som bestående av to ulike aspekter.

5.1 Egen utøvelse av bonderollen

Følelsen av yrkesstolthet er et resultat av at man vurderer seg selv som sosialt verdsatt i forhold til arbeidet sitt. I denne delen viser jeg hvordan intervjupersonene relaterer sin følelse av yrkesstolthet til egen utøvelse av bonderollen. I den sammenheng fokuseres det både på kvaliteter ved gårdsdriften, økonomisk avkastning, videreføring av bruk, landbrukets rammebetingelser, og andre bønders prestasjoner.

Konkrete resultater ved driften

Mange av bøndene trekker frem konkrete resultater ved gårdsdriften når de grunngir sin yrkesstolthet. Solveig sier:

”Når du ser som i år nå, når det har vært veldig fine avlinger og sånn, så er jo det godt. Om man kan kalle det stolthet eller om det er yrkesglede eller... At man føler at 'dette mestrer vi', eller at 'dette har vi fått til', så er jo det godt. Det har kanskje med stolthet å gjøre da. Det er jo en bekreftelse på at du får det til.”

Solveig opplever en følelse av mestring i forbindelse med å oppnå gode avlinger. Hun ser dette som en bekreftelse på at hun driver bruket godt. Tilfredsstillende resultater fra driften innebærer å leve i tråd med den verdien som Vedeld m.fl. (2003) betegner som forvalter-tankegang. Steffen knytter også sin yrkesstolthet til driftsresultater:

”En legger jo en del sjela i det at man skal ha topp kvalitet på den melka en leverer da. Det blir jo litt sånn, å ha best mulig klasse på slaktet. Produktene som en leverer skal være best mulige, det er det som er gulrota, det er det som er drivkraften. Får jeg en mink som går i Saga Royal¹² så er jeg kjempestolt, for en får ikke noe bedre enn det.”

Steffen, som driver med både melk, storfe og mink, forteller at han føler stolthet over å oppnå god kvalitet på de produktene han leverer fra seg. Følelsen av stolthet fremstår som en belønning for de resultatene han oppnår.

Sigbjørn relaterer også gårdsbrukets kvalitet til følelsen av yrkesstolthet. Hans gårdsdrift har imidlertid ikke gått særlig godt i senere tid, og når han blir spurt om han vil karakterisere seg selv som en stolt bonde, svarer han:

”Jaa, inntil for 10 år siden så vil jeg si det. Nå er jeg vel ikke så klar på det, tror jeg, at jeg er en stolt gårdbruker. Det har vært litt tungt på en måte, og du har ikke... du ser at det er mye du ikke orker å gjøre som du skulle ha gjort, sånne ting da... Det har gått litt på stumpene, og det er ikke noe tilfredsstillende det altså. Gløden er liksom litt borte. Jeg er vel ingen stolt gårdbruker i dag nei, tror jeg.”

Sigbjørn forteller at han tidligere var stolt over å være bonde, men at dette er noe som har endret seg de siste årene. Han begrunner sin svekkede stolthet med redusert mestring i forhold til gårdsdriften. Sigbjørn forklarer dette mer utfyllende med at: *”(...) det har ikke vært den framdriften på bruket i de senere år som det har vært tidligere, på grunn av sykdom og død og..., man blir smådeprimert og... Da er det på en måte en del ting rundt meg som jeg ikke blir så fryktelig stolt av da, for det skjer ikke så veldig mye, ikke så mye som man har forventninger om at skal skje.”*

Sigbjørn har opplevd en persons tidlige bortgang i nærmeste familie, og han forklarer at han på grunn av dette har hatt vanskelig for å konsentrere seg fullt og helt om jobben. Han trekker frem manglende progresjon i forhold til driften som et resultat av dette, noe som har gått ut

¹² Høyeste grad innen klassifisering av pels

over yrkesstoltheten hans. Når jeg spør ham om hvordan det var før tragedien rammet familien, svarer han:

”Ja, da var det noe annet. (...) Når jeg så at økonomien gikk bra, at det gikk lite kraftfôr og mye egenprodusert grovfôr, og kyrne melket bra og så videre, sånne ting, at sykdommen gikk ned [blant dyra] og fruktbarheten opp, og vi målte de linjene der, hvis en fikk det til, så var man stolt av det. En var stolt av den drifta en gjorde”.

Sigbjørns uttalelse viser at mestring av gårdsdriften har vært essensielt for hans stolthet over å være bonde. Konkrete resultater ved gårdsdriften viser seg slik å være av betydning for hvordan intervjupersonene vurderer seg selv som bonde. Bærekraftig drift knytter seg til både vedlikehold av gården, avlinger, ivaretagelse av åker og eng, dyrenes trivsel, og kvalitet på melk og kjøtt. Gjennom bærekraftig drift demonstrerer bøndene god forvaltertankegang. Tilfredsstillende resultater kan også knyttes til verdien om produksjonsorientering, ved at gode resultater gjerne lønner seg økonomisk. Videre får bøndene også bekreftet sin kyndighet når gårdsdriften går godt.

Økonomisk avkastning fra driften

Flere av intervjupersonene relaterer sin yrkesstolthet til økonomiske resultater fra driften. Solveig og mannen hennes lever av bruket alene. Hun uttaler om sin følelse av yrkesstolthet:

”Vi går jo ikke rundt således og er stolte av at vi er bønder, men i det miljøet vi hører til, så... Og vi lever jo godt. Vi ser jo det at vi tjener penger, vi har jo gjort det, vi har tjent bra med penger vi. Vi har hatt en god tid egentlig, de årene vi har...”

Solveig kvier seg litt for å betegne seg selv som stolt, men henviser til den økonomiske avkastningen de har oppnådd på bruket i denne sammenheng. Hun føler at de har lyktes med gårdsdriften gjennom gode økonomiske resultater, og hennes positive opplevelse av dette, kan sees i forhold til at hun og mannen har evnet å utøve god produksjonsorientering.

Steinar driver en relativt stor gård, og heller ikke hos ham er det nødvendig at han eller kona arbeider utenfor bruket. På spørsmål om det er noe som gir prestisje blant bønder, svarer han:

”Det var det da? Man må ha fine lønninger på gården da, og kunne hevde seg på statistikken, ligningen som kommer ut.”

Steinar mener slik at høy næringsinntekt er noe som anses som positivt, og som gir status blant bøndene. Jeg spør ham videre om *han* er fornøyd i så måte, og får til svar: *”(latter) Nei, jeg har ikke tenkt så fryktelig på det. Ja-a, vi berger da vel.”* Dette kan oppfattes som beskjedenhet, i og med at han gliste lurt da han svarte. Han ønsket nok ikke å skryte, men han virket å være temmelig fornøyd. Siden denne bonden sannsynligvis oppnår forholdsvis høy inntekt fra gården sin, er dette et resultat ved driften som han kan føle stolthet over. De bøndene som tjener godt på bruket sitt, kan føle stolthet over dette, i og med at høy inntekt i stor grad er en etterstrebet kvalitet i samfunnet generelt (Graversen 1992), og fordi det er i tråd med produksjonsorientering som verdi.

Også Sigurd uttrykker stolthet i forhold til det økonomiske aspektet ved gårdsdriften. Han driver med grønnsaksproduksjon, og omsetter en stor del av produktene gjennom direktesalg. I den sammenheng uttaler han:

”Og så er det veldig mye selger i meg, må ligge i genene et sted. Og det synes jeg jo er den mest positive biten ved drifta da (...). Mens andre råvareprodusenter produserer potet for 1 krone kiloen, så står jeg nede på torget, og så tar jeg 10. Det er mye artigere.”

Sigurd uttrykker stolthet over at han har etablert en praksis med direktesalg som fungerer godt i forhold til den økonomiske avkastningen. Sigurd jobber fulltid på bruket sitt, men sier at: *”jeg må innrømme at jeg fortsatt tjener mest penger på å ha ei frittgående kjerring. For hun [jobber i det offentlige i en bygd i nærheten]. Tjener jo best på det da vet du (latter).”* Han understreker videre at konas inntekt utenfra gården er helt nødvendig for dem. Sigurd er slik et eksempel på at man ikke behøver å ha utpreget høy avkastning fra driften for å føle at man lever opp til verdien om produksjonsorientering. Bøndene kan også føle stolthet over den strategi de har utviklet, for å oppnå *høyest mulig* økonomisk avkastning fra bruket.

Simon er en annen bonde som vurderer sin utøvelse av bonderollen ut fra økonomisk strategi i forhold til driften. Da han tok over foreldrenes bruk på slutten av 70-tallet, drev han med både

med melk og gris. Han trappet gradvis ned på griseproduksjonen, etter hvert som økonomien i denne produksjonen ble dårligere. Han forteller om dette:

”Så da ble det så jeg fikk økt på med litt flere kyr, når jeg kuttet ut noen av purkene. Men jeg angre meg for at jeg ikke kuttet ut alt med en gang, for da hadde jeg kanskje fått enda flere kyr. For da gikk det an å bytte. Byttet inn tre purker mot én ku. (liten latter) Det var det dumt jeg ikke gjorde. En annen ting er at jeg angre meg nå, 15 år etterpå, i etterpåklokskapens navn, at jeg ikke rev hele fjøset og bygde nytt da. For det ble jo restaurert og satt opp siloer og alt mulig sånt da, men det ble bås fjøs¹³ fremdeles.”

I motsetning til Sigurd er Simon misfornøyd med egen strategi for å sikre god økonomisk avkastning av driften, og han føler anger over måten han har gått frem på. Simon er en bonde som uttrykker redusert grad av yrkesstolthet, og hans vurdering av egen strategi synes å være noe som bidrar til dette. Det å føre en økonomisk strategi som fungerer godt, er slik noe som kan være av betydning for bøndernes yrkesstolthet.

Videreføring av bruket

Verdien om forvaltertankegang innebærer blant annet det å holde gården innenfor nærmeste familie (Vedeld m.fl. 2003). Simon tok over slektsgården, og på spørsmål om hva hans yrkesstolthet baseres på, svarer han:

”(...) jeg tror nok at det teller det at du driver en gård som har vært i slektens eie, og opprinnelsen på begge sider hos meg er nå bønder da vet du.”

Simons gård har tilhørt slekta helt siden 1730, og han er stolt over å forvalte noe som tidligere generasjoner har bygget opp. Forvaltertankegang er en viktig verdi innenfor landbruket, og den som har odel ansees som en passende overtaker (Vedeld m.fl. 2003). Ved å videreføre driften kan han oppleve at han lever i tråd med verdien om forvaltertankegang, og føle stolthet ut fra dette.

¹³ Fra og med år 2024 er det lovpålagt med løsdriftsfjøs.

Til tross for at han føler stolthet over å drive foreldrenes bruk videre, har ikke Simon opplevd overtakelsen av bruket som ensidig positivt. Når han skal fortelle hvordan han har opplevd tida som bonde, uttrykker han seg slik:

”Nei, altså, det har jo vært mye arbeid og lite fritid da, for å si det sånn. Det er nå dét det har vært. Det var ikke noe spørsmål da jeg skulle ta over, for jeg hadde fire søstre jeg, og jeg hadde odal, så det var liksom ikke noe spørsmål om hva en skulle bli eller ikke.”

Som tidligere nevnt, er Simon en bonde som har svekket yrkesstolthet, og det er noe som også kommer til uttrykk i dette sitatet. Simon oppsummerer tida som bonde på en negativ måte, ved å fokusere på mye arbeid og manglende fritid. Han forklarer samtidig yrkesveien sin ved at han så seg pliktig til å overta slektsgården da han skulle ut i arbeid. Siden han hadde odelen, ble det forventet at Simon skulle overta. Simon er i 50-årene, og tok over bruket i en tid da individets valgfrihet ikke var like stor som det den er nå (Almås, Karlsen og Thorland 1995). At han ikke har opplevd bondeyrket som en ideell jobb, understrekes når han videre sier: *”I etterkant så har man vel tenkt på det mange ganger, at det ville ikke vært noe førstevalg nå nei. Det ville det ikke vært.”* At jobben oppleves som en plikt fremfor noe en selv har valgt, er uheldig, da mangel på selvbestemmelse kan gi en følelse av mindreverd (Jerlang og Jerlang 1996:503). Simons reduserte stolthet over å være bonde kan slik sees i forhold til at han opplever jobben som påtvunget. Å drive bruket videre av plikt kan virke svekkende på følelsen av yrkesstolthet, samtidig som bøndene også kan føle stolthet over å utøve god forvaltertankegang når de viderefører bruket.

På samme måte som man lever opp til verdien om forvaltertankegang ved å overta foreldrenes bruk, innebærer denne verdien likeledes det å videreføre bruket til neste generasjon igjen. Vi har sett at Sigbjørn på grunn av sykdom og død ikke har hatt krefter til å drive gården slik han mener det er tilfredsstillende de siste årene. Til slutt innså han at han ikke hadde ork til å drive bruket frem til sønnen ble rede til å overta, og bestemte seg til slutt for å selge melkekvoten. I dag samarbeider han i stedet med en annen bonde i bygda om en mindre og annen type produksjon, hvor denne driften er lokalisert utenfor hjemgården hans. Sigbjørn har hatt noen kvaler i forhold til sin beslutning om ikke å la den opprinnelige driften overføres til neste generasjon:

”Jeg føler jo på det at jeg slutter med melkeproduksjon nå på en måte, og at jeg egentlig har en sønn som har gått landbruksskolen, og alt skulle ligge klart... At jeg egentlig har en gård hvor forholdene skulle ligge godt til rette for å fortsette med melk og sikre framtida. Når jeg selger kyrne nå og... så er det klart, folk rynker jo litt på nesa for det, tror jeg. (...) Altså, jeg har ikke hørt noe fordømmende, stort sett så har de som har sagt noe tydelig, sagt at de skjønner det, at ja, at jeg går for meg selv, og at jeg møter veggen litt, og at de har forståelse for det. Så det er ingen som har sagt noe direkte negativt nei. Men jeg vet jo ikke hva de sier sånn ellers da.”

Sigbjørn føler at han ikke lever i tråd med gjeldende normer innenfor landbruket når han legger ned melkeproduksjonen på gården. Til tross for at ingen har uttrykt noe negativt til ham i forbindelse med dette, men heller vist forståelse for hans valg, føler han likevel at hans beslutning om å selge melkekvoten bryter med god forvaltertankegang. Å ikke la passende overtaker få anledning til å overta produksjonen oppleves som tungt, og er noe som kan bidra til å forklare denne bondens reduserte grad av yrkesstolthet.

Solveig, som er i midten av 40-årene, har tre barn i slutten av tenårene, og vet enda ikke om noen av dem vil komme til å overta bruket. Hennes uttalelse setter fokus på en konkret konsekvens ved usikkerheten rundt fremtidig overtakelse:

”Investeringslysten vår har jo allerede begynt å avta. Og vi har bare så vidt begynt. (...) Det å bygge ut for eksempel fjøset mer, hvis ikke ungene har interesse av å drive med fjøset, så er det jo millioninvesteringer som blir et avfallsproblem. Så jeg vet ikke jeg, det kan jo gå litt opp og ned det der. (...) Men kommer en av ungene hjem og sier at ’å, jeg har så lyst til å ta over gården, mamma, jeg har lyst til å begynne med det og det’, så blir det noe helt annet. Men å begynne å investere i noe som de kanskje ikke har noe interesse av, det synes jeg blir vanskelig, så lenge vi ønsker at noen av barna våre skal fortsette å bo her.”

Solveig og ektemannen skulle gjerne investert i utbygging av fjøset, men hun mener dette er et ufornuftig grep hvis det viser seg at ingen av barna vil videreføre driften. Solveig ønsker at bruket skal forbli innad i familien, og mener det er dumt å påføre bruket ekstra gjeld, hvis barna likevel bare skal ha det som boplass. Hun sier at følelsene går litt opp og ned i forhold til dette. Usikkerhet med tanke på fremtidig overtakelse kan slik føre til at bøndene hindres i å

gjøre det som de mener ville vært det beste med hensyn til driften, og dette kan bidra til redusert mestringsfølelse, og dermed også lavere yrkesstolthet.

Simons barn ser ikke ut til å ville overta bruket, noe han virker svært skuffet over. Han klandrer seg selv for dette – *”Det er sikkert min egen skyld da”* – i forhold til at han ikke har klart å motivere dem godt nok. Dette synes å virke svekkende på Simons yrkesstolthet, og kan forklares ved at det å ikke føre bruket videre bryter med god forvaltertankegang. Han har likevel et lite håp om at en av dem kanskje vil benytte gården som boplass. Simon blir videre spurt om det er riktig oppfatning at han synes det viktigste er at noen i familien hans blir boende på gården, fremfor at produksjonen opprettholdes av noen andre:

”I stedet for å selge ja? Ja, det er så rart med det, jeg har liksom ikke lyst til å bli ættens øde heller da, når jeg har hatt gården i... Og så er det jo tross alt en eiendom som... jeg tenker på sønnene også, at... Det kan jo være andre måter i framtiden å benytte ressursene på.”

Simon føler et ansvar på vegne av tidligere generasjoner, og ønsker ut fra dette at gården skal forbli innad i slekten. Han ser på det som et nederlag å bli *”ættens øde”*, som han uttrykker det, og ønsker sterkt å overføre gårdsressursene til sønnene i en eller annen form. Dette understreker betydningen av slektsbånd i forbindelse med overdragelse av bruk.

Det finnes imidlertid også eksempler på bønder som ikke er like opptatt av hvem den passende overtakeren skal være. Sindre, som er fjerde generasjons bonde på bruket han driver, har et annet syn enn Simon når det gjelder fremtidig overdragelse av bruket. I forbindelse med at vi snakker om barna hans og gårdens framtid, sier han at: *”Så lenge jeg bestemmer, så får de ikke ha det som boplass, da skal det være en selvstendig driftsenhet.”* Sindre forklarer sitt standpunkt videre:

”Det er kanskje litt gammeldags, men det er av respekt for det som min far, bestefar, oldefar og generasjonene før der bygde opp altså. Du vet hvor mye menneskelig slit som ligger bak, de har gjort en stor jobb. Så jeg synes det blir feil at man... at kanskje det som flere generasjoner har lagt ned av innsats, det skal man bare kaste vrak på, av egen kortsiktig gevinst.”

For ham er det slik viktigere at driften på gården opprettholdes, enn at gården forblir i familien for enhver pris. Både Simon og Sindre ønsker å leve i tråd med verdien om forvaltertankegang, men de har forskjellig forståelse av hvordan de kan gjøre dette på best mulig måte. For Simon er det viktigste å beholde gården innenfor slekta, mens for Sindre er det viktigste at driften opprettholdes, og at bruket fortsetter å være levedyktig. Forvaltertankegang som verdi kan slik etterleves på ulik måte, etter hva den enkelte bonde forstår som den mest riktige måten å gjøre det på. Hvilket fokus man har, er derfor av betydning for om yrkesstoltheten svekkes hvis man ikke har noen til å overta bruket.

Landbrukets rammebetingelser

Så langt har vi sett at bøndene knytter følelsen av yrkesstolthet til sine egne handlinger. Jeg finner også eksempler på at intervjupersonene begrunner sin grad av yrkesstolthet ut fra landbrukets rammebetingelser, fordi disse virker begrensende på deres handlinger og selvstendighet. Dette gjelder blant annet Sverre og Signe, et ektepar i 60-årene som uttrykker svekket grad av stolthet over yrket sitt. Sverre forteller hvordan rammebetingelsene for landbruket har endret seg i de senere årene:

”Det er helt sikkert, det har virkelig skjedd forandringer. Tidligere var det fritt fram med både å produsere og dyrke, og det var litt optimisme da.”

Sverre opplever at landbrukets endrede rammebetingelser har påvirket hans egen og andres mentale innstilling til arbeidet. Han relaterer den tidligere generelle positive holdningen til høyere grad av frihet i forhold til gjennomføring av driften. Kona hans, Signe, som også jobber fulltid på gården, er likeledes opptatt av dette:

”Det kommer så mange nye regler hele tiden, jeg kan ikke skjønne at det skal være nødvendig altså. Alt blir tredd nedover hodet på oss. Det kreves utrolig mye, man må investere i noe nytt hele tida.”

Signe og Sverre er frustrerte over hvordan nye lover og regler virker begrensende på deres handlinger. Selvstendighet er blitt definert som en av de landbruksspesifikke verdiene (Vedeld m.fl. 2003). En viss grad av selvstendighet er noe som kjennetegner alle som driver et gårdsbruk, noe som tydeliggjøres gjennom betegnelsen av landbruket som den selvstendige

livsform (Højrup 1989). Signe og Sverre føler imidlertid at endringene i rammebetingelsene truer deres selvstendighet. Redusert selvbestemmelse gir mindreverdsfølelse (Jerlang og Jerlang 1996:503), og opplevelsen av mindre selvstendighet kan derfor bidra til å forklare dette ekteparets svekkede grad av yrkesstolthet.

Det kan i tillegg være problematisk å imøtekomme alle kravene som landbrukets rammebetingelser medfører. Synnøve, kona til bonden Simon, kommenterer både i forhold til ektemannens og andre bønders situasjon:

”Det kreves mye mer i landbruket i dag. Du skal ikke bare være flink til å arbeide. Det utgjør bare en liten bit det. For det er alle de andre tingene som du også skal mestre. Og det er kanskje uvant for en del som har holdt på i mange år, som hadde et helt annet grunnlag da de startet opp, og som kanskje da i tillegg har kommet i en alder hvor de har mer enn nok med arbeidet. Og så skal de gjøre alt det andre som de ikke kan i tillegg. Det er stadig krav. Krav og krav og krav.”

Bøndene kan slik ha vanskelig for å leve i tråd med de standarder som settes innenfor landbruket. Dette kan påvirke deres opplevelse av egen kyndighet, og dermed også virke svekkende på deres følelse av yrkesstolthet. Reidar Almås (1982:586) forklarer hvordan arbeidsdagen i landbruket har blitt mer intens *”via ei rekke drivreimer som strekker seg frå økonomi og leveringsfristar til tidsstudier og kvardagsrasjonalisering”*. Noen av intervjupersonene mener at deres svekkede yrkesstolthet er et resultat av landbrukets endrede rammebetingelser, da nye krav og regler virker negativt inn på deres følelse av mestringssevne og selvstendighet.

Også Susanne peker på landbrukets rammebetingelser når hun snakker om følelsen av yrkesstolthet. Hun er en bonde som uttrykker høy grad av yrkesstolthet, men trekker frem endrede rammebetingelser når hun blir spurt om hun tror det er noe som kan bidra til å svekke hennes og andres yrkesstolthet:

”Ja, det er helt sikkert. Når frustrasjonen bli stor nok, så blir det svekket det aller meste. Hvis det skal fortsette med disse berg- og dalbanene med lover og regler og pålegg i hytt og vær. Sånn som landbruksmyndighetene holder på.”

Sindre, som er i midten av 30-åra, er positivt innstilt med tanke på sin videre drift av gården, til tross for de rammebetingelsene som foreligger. Han forklarer sin positive innstilling med at:

”Vi som har overtatt gård i løpet av 90-tallet, vi visste at det var små marginer, vi visste hva vi gikk til. Vi har kanskje sett at marginene har blitt enda dårligere, men det var ting som vi var klar over, når vi overtok. I hvert fall burde vi være i stand til å se for oss det. Så vi visste på en måte hva vi gikk til”

Sindre forklarer at han ikke har latt seg skuffe over de rammebetingelsene som eksisterer i landbruket, da han visste hva han hadde å forholde seg til da han valgte å overta gården. Hans forventninger til egen drift synes slik å være i tråd med de omstendighetene som bøndene driver under i dag. Denne innstillingen gjør det lettere for ham å føle at han lever opp til sine mål, noe som gir et positivt utgangspunkt for følelsen av yrkesstolthet.

Med andre bønder som målestokk

Vi har sett at bøndenes vurdering av egen utøvelse av bonderollen kan relateres til ulike verdier som holdes høyt innad i den kulturen de lever i. Også andre bønders prestasjoner synes å spille en rolle når bøndene vurderer egen utøvelse av bonderollen. Dette poengteres blant annet av Sigbjørn: *”Og selvsagt så sammenligner en seg med de andre, og synes ikke de er så verst de tingene du gjør selv, og det er på en måte stimulerende.”* Ved å sammenligne seg med andre som etterstreber å leve opp til de samme verdiene som dem selv, kan bøndene vurdere *i hvilken grad* man selv evner å etterleve disse verdiene, noe som følgelig får betydning for deres yrkesstolthet. Sveinung forteller hvordan han sammenligner seg med andre sauebønder:

”Med den saueproduksjonen vi driver med, så har vi en sånn test vi også, for alle slaktene blir klassifisert etter kvalitet, og når høstsesongen er over, så får vi fylle ut et skjema hvor vi plotter inn alle, på en Europ-skala. Og så plotter vi inn om vi er over, under eller på snittet. Det er en egenvurdering. Det er alltid tilfredsstillende å se at du kan være over snittet for eksempel.”

Sveinungs uttalelse viser til hvordan andre bønders prestasjon påvirker hans vurdering av egen innsats, ved at han ser hvor han ligger i forhold til gjennomsnittet av andre sauebønders prestasjoner. Når han kommer over snittet, føler han at han har gjort en tilfredsstillende innsats, og kan føle stolthet over dette. Individet maksimerer selvverdet sitt blant annet gjennom sammenligning, ved å være flinkere *enn andre* (Bø 2005:191). Jo nærmere de andre står individet, og jo høyere prestisje de har, jo større er virkningen for selvfølelsen (Ibid)

Susanne er en bonde som har gått inn i landbruksmiljøet i voksen alder. Hun giftet seg med en odelssønn, og etter flere år med annet arbeid utenfor gården, valgte hun å begynne som bonde på heltid. Mannen hennes har en annen bedrift i tillegg til gården, så nå er det Susanne som tar seg av mesteparten av arbeidet på gården. Hun forteller at hun er en stolt bonde, og sier i denne sammenheng:

”Tenker på at jeg ikke har noe slags landbruksfaglig utdanning, og ikke noe slags ballast med meg hjemmefra heller, for jeg har vokst opp i vanlig villa.”

Susanne føler at hun utøver bonderollen tilfredsstillende, til tross for at hun ikke har samme erfaringsbakgrunn som mange andre bønder har. Hun vurderer sin egen innsats i forhold til bønder som i utgangspunktet skulle ha bedre forutsetninger for å drive gård enn det hun selv har, og dette synes å virke styrkende på hennes yrkesstolthet.

Signe viser til at det å sammenligne seg med andre bønder også kan medføre noe positivt i situasjoner hvor man opplever mangel på mestring, eller at det er andre ting som ikke går som det skal:

”Nei, det er vel greit å høre at naboen har det likedan, ikke verre og ikke bedre (latter). Hvis det er noe som skjer, så er det alltid her det er verst, men får man høre at naboen har det like ille, så er det ikke så ille allikevel.”

Signe forteller at hennes reduserte mestringsfølelse kan forbedres ved at naboen har de samme problemene. Dette viser at hun ikke vurderer egen ”feiling” som like stor, når hun måler denne i forhold til andres problemer, og dette kan slik forhindre at hennes stolthet over arbeidet svekkes.

Inge Bø (2005:51-52) argumenterer for at sammenligning ikke foregår i et sosialt vakuum. En sammenligning med andre må nødvendigvis være sosial i sitt vesen blant annet fordi den rommer et bevisst eller ubevisst ønske om å være godt likt, eller i det minste å være på linje med majoriteten innenfor den gruppen som man sammenligner seg med. Som tidligere nevnt kan individet vurdere hvorvidt det blir sosialt verdsatt eller ikke uten at det er noen til stede som gir en tilbakemelding, gjennom individets internalisering av den generaliserte andre. Bø viser også til at suksess eller mangel på suksess med det vi investerer tid og krefter på i alenerom, kan ha betydning for individet, på grunn av et håp om "utsatt" ros – eventuelt frykt for "utsatt" ris –, når ens ferdigheter senere skal åpenbares i andres påsyn (Ibid). Denne tankegangen synliggjøres hos Steinar, som sier:

"Man er jo kry når man har pløyd. Når man har pløyd en åker, da går man og ser om fårene er akkurat likedan, da er man jo kry av det. Da har man arbeidet fint."

Oppfølgende spørsmål: Er det noen som kommer og inspiserer da?

"Som kommer hit? Ne-ei, nei, det er sjelden. Jeg vet nå ikke, nei, ja, det gjør nå det, men det er nå så. Jo da, en og annen kommer vel og kikker på det, men det er jo ikke det at en... Ja, som sagt, det går jo folk, sikkert naboer og kjentfolk som farer forbi, de går litt, og om de kikker på hvordan en har gjort det, det kan jeg tenke meg at de gjør (liten latter). Jeg gjør jo det jeg også, når jeg kommer på åkeren til naboen. 'Har han plantet skikkelig nå?' Jeg gjør jo det."

Pløyinga er et arbeid som Steinar gjør for seg selv, men som han innerst inne vet at andre vil legge merke til. Han innrømmer at også han går rundt å undersøker hvordan de andre bøndene utfører det samme arbeidet. Man sammenligner slik ikke bare for å se i hvilken grad man lever opp til gjeldende verdier, men også i forhold til en forventning om utsatt ros (Bø 2005:52). Man kan slik føle stolthet ovenfor spesifikke andre, som man forventer at vil legge merke til man har prestert på et senere tidspunkt.

5.2 Mange bønder små gjør en stor å

Vi har hittil sett hvordan intervjupersonene forklarer sin grad av yrkesstolthet ut fra forhold ved egen utøvelse av bonderollen. Under intervjuene ble det imidlertid også trukket frem forhold som er kjennetegnende for bønder flest når intervjupersonene forklarte hva de følte stolthet over ved arbeidet sitt. Sveinung forteller hva han føler stolthet over:

”At du eier litt grunn, og at du driver fornuftig, ved at det stadig er et gjenbruk, og at vi ikke driver rovdrift eller ødelegger naturen, men vi bruker naturen på fornuftig vis, vil jeg påstå. Det er vel rett og slett at vi driver i harmoni med naturen, vil jeg påstå. Vi drar nytte av naturen, drar nytte av det jorda kan gi oss, men vi drar nytte av det på en fornuftig måte.”

Han er slik stolt over at han som bonde tar i bruk naturen på en god og bærekraftig måte. Dette er kjennetegnende for landbruket som helhet, og noe som verdsettes innad i miljøet i kraft av verdien om forvaltertankegang. På denne måten viser Sveinung at han har internalisert landbrukets verdier som sine egne, noe som bidrar positivt til hans yrkesstolthet.

Siri påpeker et annet aspekt ved å drive gård som hun føler stolthet over:

”Jeg synes liksom at mange av de verdiene som ligger der, bo med dyr og leve med dyr og jobbe med dyr, og det at du jobber med det som vokser, gress og..., det er så mye som en kan lære, og som en kan ta med seg senere også. At man tar hensyn til ting på en helt annen måte. Omsorg.”

Siri uttrykker her stolthet over at hun innehar bestemte verdier som knytter seg til landbruket, og at hun handler i tråd med dem. Både Sveinungs og Siris uttalelser illustrerer betydningen av internaliserte verdier. Dette er ting som andre har lært dem å verdsette opp gjennom oppveksten, og slik vet de at dette er verdier som også verdsettes av flere enn dem selv. Dette er derfor noe som gir grunnlag for følelsen av yrkesstolthet.

Alle intervjupersonene, uansett grad av yrkesstolthet, uttrykte en visshet om at landbruket tilfører samfunnet noe positivt. Signe sier:

”Det er som jeg sier, at hvis det ikke var gårdbrukere, hvis alle gårder ble nedlagt, så kan en lure på hvordan det ble seende ut i Norge i det hele tatt. Det er veldig trist at det blir færre og færre bruk, for da gror det ned, skogen rundt oss. Den er på god vei til å gjøre det. Kulturlandskapet, det er dyrene som ordner det. Når dyrene blir borte blir det gjengrodd og stusslig. Hvis de legger om til turisme bare, så kan jeg ikke skjønne hva de har å vise fram oppi bygda her, hvis det ikke blir igjen noen gårdsbruk.”

Signe viser til at det er landbruket som opprettholder bygda, både i forhold til natur og kultur, og dette er noe hun er tydelig stolt over. Også når det gjelder stolthet i forhold til landbrukets positive betydning i samfunnet, ser vi at bøndene kan legge sammenligning til grunn for vurderingen av yrkesgruppens bidrag. Signe ser at bøndene dekker en viktig funksjon i samfunnet som andre ikke gjør: ”hvis det ikke var gårdsbrukere, hvis alle gårder ble nedlagt, så kan en lure på hvordan det ble seende ut i Norge i det hele tatt”. Gjennom sammenligning med det øvrige samfunn kan bøndene maksimere yrkesgruppens samfunnsverdi, og dermed også styrke sin følelse av yrkesstolthet.

Sigurd poengterer andre positive kjennetegn ved landbruket:

”Midler kanaliseres jo ut fra staten gjennom gårdsbrukene og til næringslivet. Alle de kronene som vi får i statsstøtte, de blir jo brukt opp. Og da blir de kanalisert til næringslivet her i kommunen. Sånn sett er det voldsomt positivt den veien, med landbruk. Det er ingen turist som kommer til Norge for å se på rådhuset her i kommunen. Når han har sett Norge, så har han sett bygda han. Han har ikke sett en by heller. Det er ikke det som er Norge. Så det er viktig, det at vi holder terrenget åpent.”

Samtlige av intervjupersonene i undersøkelsen uttrykte en overbevisning om at yrket deres er viktig for det norske samfunnet. På spørsmål om hva de er stolte av ved yrket sitt, fremheves både matproduksjon, aktivitet i bygdesamfunnene, kommuneøkonomi, kulturlandskap, ivaretagelse av norsk kulturarv, og bygdene med sin kultur og vedlikeholdte natur som Norges fremste turistattraksjon. De mener slik at arbeidet deres er viktig på flere nivåer i det norske samfunnet. På grunn av de verdier som bøndene har internalisert gjennom oppveksten, vet de med seg selv at yrket de utøver har verdi for resten av samfunnet, og føler slik stolthet over dette.

5.3 Yrkesstolthetens to aspekter

Vi har sett at bøndene kan være stolte både i forhold til egen utøvelse av bonderollen, og i forhold til bøndenes samlede bidrag til det norske samfunnet. Ut fra intervjuene ser det videre ut til at man kan føle stolthet over det ene, uten nødvendigvis å føle høy grad av stolthet over det andre. Vi husker at Sigbjørn har redusert yrkesstolthet på grunn av at han personlig føler

at han ikke har utøvd bonderollen tilfredsstillende de siste årene. Han uttrykker likevel stolthet over å være del av bønder som yrkesgruppe:

”Det er mange som driver med jordbruk i bygda, og det å se at det er en utvikling på gang... Det skjer noe positivt liksom, som det settes positive fortegn ved. Det er driftig og... Jeg tenker både på det individuelle plan, men også på vi som yrkesgruppe i bygda. Og det blir på en måte at vi er mange som driver med det samme. Det speiler ikke bare meg, men også de andre som driver, og til sammen så blir det en bra bygd, på en måte. Vi får til noe sammen.”

Sigbjørn er slik likevel stolt av at bøndene som gruppe tilfører bygda noe positivt.

Simon har også redusert yrkesstolthet, ved at han opplever arbeidet sitt som en plikt, og fordi han føler at han ikke utøver bonderollen tilfredsstillende. Det er likevel sider ved bondeyrket han verdsetter. Ved siden av gårdsdriften har han startet et lite museum med gamle gårdsredskaper som han har samlet inn opp gjennom årene. Når han snakker om dette, sier han at: *” Så det mener jeg at må høre med litt til yrkesstoltheten da, at man tar vare på det, og at det ikke er noe som man skjemmes av.”* Videre sier han om gårdsmuseet:

”Hvis jeg hadde skjemtes av yrket vet du, og syntes at det var bare pyton greier, så hadde jeg ikke samlet opp alt mulig som har hørt dette yrket til. Sånn sett. For jeg synes jo at det er et viktig yrke. Det er ikke mange som er viktigere vet du. Produserer jo mat (latter). Så noen lunde yrkesstolthet synes jeg nå at jeg har da. Jeg gjør det.”

Simon sier at hadde han ikke vært stolt over yrket sitt, så hadde han heller ikke startet gårdsmuseet sitt. Simon føler slik stolthet over bønder som gruppe, og det de står for, selv om han har svekket stolthet med hensyn til sin egen innsats på bruket.

På den måten kan yrkesstolthet sees som bestående av to aspekter, ut fra hvem bonden føler stolthet over. Det ene aspektet innebærer individets stolthet over egen innsats i forhold til arbeidet, målt mot landbrukskulturens standarder. Dette baserer seg på en vurdering av ens egen individuelle, personlige identitet, og jeg velger derfor å betegne dette aspektet som *personlig yrkesstolthet*. Det andre aspektet innebærer individets stolthet over den betydning ens yrkesgruppe som helhet har for det øvrige samfunnet. Dette er et resultat av en vurdering

som knytter seg til bøndenes kollektive identitet, i kraft av yrkesgruppen, og dette aspektet omtaler jeg derfor som *sosial yrkesstolthet*.

Ut fra Simons og Sigbjørns følelser rundt arbeidet, ser vi at bønder kan føle høy grad av sosial yrkesstolthet, til tross for at de har redusert personlig yrkesstolthet. At sosial yrkesstolthet er viktig fremkom også i intervjuet med Susanne:

”Alle er jo seg selv nærmest da, egentlig. Så det første jeg tenker på er at jeg føler meg tilfreds med det som jeg gjør, det er det som gjør meg stolt, kan du si. Men samtidig så kan ikke jeg gå rundt å være stolt hvis alle de andre bøndene går rundt og gjør en dårlig jobb. Så det henger litt sammen, så vi må prøve å backe opp hverandre.”

Susanne mener at svekket sosial yrkesstolthet også ville svekket hennes personlige yrkesstolthet. Hvis man ikke er overbevist i forhold til landbrukets positive betydning i samfunnet, er det nærliggende å tro at man også i mindre grad verdsetter seg selv for å evne og etterleve de verdiene som står sterkt innad landbrukskulturen. Jeg antar derfor at sosial yrkesstolthet er en forutsetning for å kunne føle personlig yrkesstolthet som bonde.

Det fremkommer imidlertid ikke noe klart skille mellom de to aspektene ved yrkesstolthet. Sosial yrkesstolthet synes ikke å kunne kompensere fullt og helt for fraværet av personlig yrkesstolthet. Likeledes er det vanskelig å være personlig stolt av seg selv som bonde, hvis man distanserer seg fra de kvalitetene man har til felles med andre bønder. Jeg mener derfor at de to aspektene til sammen kan sies å utgjøre bøndenes totale opplevelse av yrkesstolthet som emosjon.

5.4 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett hvordan vurderingen av egen utøvelse av bonderollen har betydning for bøndenes følelse av yrkesstolthet. Bøndene vurderer sin egen innsats som bonde i forhold til sosiale verdier som eksisterer innenfor den kulturen som bøndene lever i, og i forhold til hvordan man opplever at andre bønder mestrer det samme arbeidet. Videre har bøndenes forståelse av yrkesgruppens rolle i det øvrige samfunnet betydning for deres yrkesstolthet. Denne forståelsen kan sees som et resultat av de verdier som bøndene har internalisert

gjennom sosialisering. Det at enkelte bønder kan føle stolthet over landbrukets bidrag uten at de er like stolt over egen utøvelse av bonderollen, gjør at jeg anser yrkesstolthet som emosjon som bestående av to aspekter: personlig yrkesstolthet og sosial yrkesstolthet. Personlig yrkesstolthet innebærer stolthet over egen utøvelse av bonderollen, mens sosial yrkesstolthet innebærer stolthet over bønder som yrkesgruppes samlede bidrag til det øvrige samfunnet.

6. TILBAKEMELDINGER FRA BØNDENES SOSIALE OMGIVELSER

Dette kapitlet omhandler hvordan bøndene ut fra tilbakemeldinger fra de sosiale omgivelsene vurderer hvorvidt de er eller gjør noe som verdsettes av andre. Denne vurderingen er det som ligger til grunn for følelsen av stolthet (Mascolo og Ficscher 1995). Berger og Luckmann (1996) omtaler de som individet omgås i det daglige, og som har stor betydning for dets virkelighetsforståelse, som signifikante andre. Personer og grupper som ikke står individet like nært, men som også kan bidra til deres forståelse av virkeligheten, betegnes som et kor (Ibid). Jeg vil her fokusere på hvilken betydning bøndene tillegger tilbakemeldingene både fra signifikante andre og ”koret”, for slik å se hvilken innvirkning tilbakemeldingene har på deres følelse av yrkesstolthet.

6.1 Tilbakemeldinger fra bøndenes signifikante andre

Både sosialt nettverk, kolleger og lokalsamfunnet generelt kan regnes som bøndenes signifikante andre, da disse relasjonene utgjøres av personer som møter individet ofte, ansikt til ansikt, og i ulike situasjoner og sammenhenger. Siri forteller at hun har et godt sosialt nettverk, og på spørsmål om hva dette betyr for henne, svarer hun:

”Nei, det har veldig stor betydning, at man har et sted man kan dra med problemene, og når du føler at du har funnet på noe lurt også, gode idéer. Ikke bare problemer.”

Siris sitat illustrerer at nære personer kan gi bekreftelse både i medgang og i motgang. Sosialt nettverk forbindes gjerne med noe positivt, ved at det ofte rommer fellesskap, vennskap, støtte og gode følelser (Bø 2005:164). Det trenger imidlertid ikke alltid å innebære noe positivt, da flere av personene som inngår i ens nettverk som regel ikke er valgt av individet selv. Sverre har et mindre bra forhold til sentrale personer i sitt sosiale nettverk. Han uttrykker at hans yrkesstolthet er redusert når han sier: *”Jeg går ikke og bærer fanen noe høyt når jeg er ute blant andre (liten latter).”* Dette er noe han begrunner med andres negative holdninger til bønder, og på spørsmål om hvem som sitter med slike holdninger, svarer han: *”Ja, det kan være så nærme som egne brødre det. Søsken.”* Når han videre blir spurt om de negative tilbakemeldinger har stor betydning for ham, svarer han:

”Jeg blir irritert over dette. De burde vite hvordan det er å drive gård, og at en er bundet. Det stikker mer, enn om en som ikke kjenner til yrket hadde sagt det, synes jeg.”

Det er altså blant annet Sverres egne brødre som uttaler seg negativt om bønder. Han forklarer at disse tilbakemeldingene har ekstra stor betydning for ham, og spesielt etter som brødrene vet hvor krevende jobben er. Videre har Sverres far bodd i brukets kårbolig hele tiden mens Sverre har drevet, og har fulgt med på driften hans. Når jeg spør om faren har støttet ham i forhold til gårdsdriften, svarer Sverre:

”Nei, han har ikke vært noen pådriver. Han syntes jeg startet for stort. (...) Han var med i drifta veldig mye til å begynne med, men han syntes at jeg drev for stort, da jeg begynte å bygge ut og kjøpte maskiner og greier.”

På spørsmål om dette er noe som har hatt betydning for ham, svarer han: *”Ja. Ja, det har det, det ligger liksom i bakhodet hele tida det der også. Sånn som nå da, så synes han at jeg gjør alt for lite.”* Sverre har slik opplevd å få negative tilbakemeldinger som går både på bønders betydning generelt, og som går på hans egen utøvelse av bonderollen. Han har slik følt seg lavt verdsatt i forhold til arbeidet sitt, og dette synes å ha virket negativt inn på hans yrkesstolthet. Denne påvirkningen understreker den betydning som signifikante andre har for individets selvfølelse.

Sturla forteller at bøndene har veldig god støtte i lokalsamfunnet hvor han bor, og på spørsmål om dette er av betydning for ham, svarer han:

”Klart det. Hvis folk ikke brydde seg om vi var her eller ikke, eller om vi fikk til ting eller ikke, så ville det vært veldig tungt.”

Sturla mener det ville hatt negativ innvirkning på hans selvfølelse hvis lokalsamfunnet ikke hadde verdsatt bøndenes arbeid. Lokalsamfunnet omfatter i tillegg til nære relasjoner også folk som er mer perifere enn de relasjonene som er blitt omtalt til nå. Folk i lokalsamfunnet er likevel noen man gjerne møter jevnlig, da man benytter samme butikker og andre servicetjenester, treffes i skolesammenheng, gjennom fritidsaktiviteter og lignende. Slik forekommer også interaksjon ansikt til ansikt med disse menneskene. Til tross for at det kan

være mange man ikke kjenner personlig, blir disse relasjonene av den grunn likevel relativt nære. Det er derfor forståelig at lav verdsettelse fra lokalsamfunnet er noe som kan ha betydning for hvordan man vurderer seg selv.

Flere av intervjupersonene trekker frem at tilbakemeldinger fra det landbruksfaglige miljøet har stor betydning for dem. Stian forteller hvilke tilbakemeldinger som er viktigst for ham:

”Nei, det må være fra rådgivere synes jeg. Det gjør godt altså, å få det fra sånne at... Det er positivt. Og selvfølgelig er tilbakemeldinger fra kollegaer og..., men ikke sant, da har du kanskje noen som du ser opp til, som du selv synes er dyktige gårdbrukere. Da er det klart at skulle en få høre noe positivt fra sånne folk, så betyr det kanskje like mye.”

Stian forklarer at det betyr ekstra mye for ham å motta bekreftelse fra folk som har mye kunnskap om det han arbeider med. Denne type anerkjennelse synes å ha spesiell betydning, da disse personene kan foreta en mer profesjonell vurdering av den jobben han gjør. I forbindelse med sosial sammenligning viser Bø (2005:191) til at jo høyere prestisje de man sammenligner seg med har, jo større er virkningen for selvfølelsen. Dette synes også å gjelde i forbindelse med tilbakemeldinger på yrkesutøvelse; at tilbakemeldingene teller mer, jo høyere faglig prestisje tilbakemelderne har.

Det landbruksfaglige miljøet ser også ut til å kunne ha betydning for bøndene på andre måter enn gjennom de direkte tilbakemeldingene som rettes mot bonden av kollegene. Sturla forteller om en laber periode i bygda hans på slutten av 90-tallet:

”Det ser ut som om det er veldig grendevis. De treffes, og så er det mørkt hos naboen, og da blir det fryktelig mørkt altså. (...) I den perioden dro jeg ikke på Felleskjøpet hvis jeg kunne unngå det, for jeg ville ikke treffe yrkeskolleger, fordi det var så mange negative. (...) Det var dårlig, melkeprisen stupte, kjøttprisen stupte, og det var labert. Men det blir jo ikke noe bedre av at du treffer en annen gårdbruker, og så blir du så psyket ned at du får lyst til å gråte når du kjører hjem, og lyst til å bare pakke sammen.”

Sturla var redd for at kollegenes oppfatning av redusert mestring i forhold til arbeidet skulle smitte over på ham selv. Fagmiljøet kan slik synes å bidra til å redusere yrkesstolthet, ikke bare gjennom mangel på gode tilbakemeldinger til bonden, men også på den måten at kollegers negative syn på arbeidet overføres til bonden. Sturla tok for øvrig et valg om å holde seg vekk fra de som fokuserte negativt på arbeidssituasjonen, da han skjønnte at dette var noe som kunne få negativ innvirkning på hans eget forhold til arbeidet. Interaksjon ansikt til ansikt er den type interaksjon som har størst innvirkning på individet (Berger og Luckmann 1996), og ved bevisst å unngå dette, forsøkte Sturla å opprettholde sin følelse av yrkesstolthet.

Også Sakarias understreker betydningen av å omgås bønder med positiv innstilling:

”Jeg identifiserer meg ikke med alle gårdbrukere altså, jeg er ikke en del av alle gårdbrukere. Jeg identifiserer meg med de som ønsker å få til noe, og de som utvikler seg, og jeg identifiserer meg med de som har vilje og som har stolthet. De som har et negativt fokus, de identifiserer jeg meg ikke med. (...) Vi skal ikke ha fokus på det som vi ikke kan gjøre noe med. Da blir verden helt håpløs. Og det tror jeg har betydning for min yrkesstolthet. Jeg identifiserer meg ikke med de som sier at alt går til helvete, det gjør jeg ikke.”

Sitatet til Sakarias viser at man til en viss grad kan avgjøre landbruksmiljøets påvirkning på en selv, ved at man bevisst kan velge å identifisere seg kun med de bøndene som fokuserer positivt i forhold til jobben. Slik forsøker også Sakarias aktivt å ivareta sin yrkesstolthet. Dette er i tråd med Berger og Luckmanns (1996) teori, som sier at individet kan velge å ikke regne enkelte personer som sine signifikante andre, men i stedet vende seg til andre for å få bekreftelser av virkeligheten.

6.2 Tilbakemeldinger fra ”koret” – med kjennskap til bønders yrkesutøvelse

Gjennom intervjuene viste det seg at også tilbakemeldinger fra folk og institusjoner som står mer fjernt i forhold til individet kan være av betydning for bøndenes yrkesstolthet. Sveinung, som driver med sau i tillegg til annen jobb utenfor bruket, uttaler om landbruksmyndighetene:

”Det er det som har vært trenden nå, at de vil gjerne bort med de som driver smått, og gjerne sånne som meg. Deltidsgårdbrukere vil de gjerne bort med. Jeg søkte jo om

støtte for bygginga her, og har fått avslag, to ganger, fordi at kostnadsanslaget her er alt for stort for de vinterføra sauene som jeg har her. Sånn sett har jeg fått kapp av noen fingrer i fra landbruksmyndighetene her, at jeg har ikke fått noe støtte. Det har litt sånn psykologisk virkning også, at myndighetene gjerne vil bort med slike som oss.”

Sveinung forteller at den lokale landbruksforvaltningen ikke har støttet ham når han skulle bygge ut fjøset sitt. Han uttrykker at landbruksmyndighetenes signaler om at de vil vekk med de mindre brukene, er noe som går innpå ham. Dette kan slik forstås å virke negativt på hans yrkesstolthet. Tilbakemeldingene fra landbruksforvaltningen får betydning for Sveinungs selvfølelse til tross for at denne institusjonen er relativt perifer i forhold til ham.

Sigurd forteller hvordan han som grønnsaksbonde opplever å bli verdsatt av en annen, relativt perifer institusjon:

”Skal du ha høy status i følge Norges Bondelag, da må du ha ku. Melk, og ku generelt er greit. Og så kommer gris, og når du begynner å komme på sau og sånne ting, da blir du nesten hobbybonde da. Og driver du med grønnsaker så ’ja, vi må ha deg med, for vi må ha grønnsaker også’ (uttrykkes med tilgjort oppgitt stemme). Så der er det sånn status innen ja, og det er det Norges Bondelag som har ordnet, tror jeg. Jeg er ikke sånn hopp-i-taket for de samvirkeorganisasjonene våre jeg. Veldig mye kyr. Mens kanskje jobben min egentlig nesten heller over til gartner. Det at en ikke blir akseptert som en fullverdig bonde uansett.”

Sigurd opplever at han som grønnsaksbonde blir rangert lavere av Bondelaget enn andre typer produsenter, og han føler at han nesten ikke blir regnet som bonde i deres øyne. Han opplever på den måten at organisasjonen verdsetter ham mindre enn andre typer bønder. På spørsmål om hvilken yrkesidentitet han selv mener at han har, svarer Sigurd at: *”Det er jeg som er bonde (liten latter).* På videre spørsmål om bøndene i fagmiljøet hans betrakter ham som bonde, svarer han:

”Ja, de rundt her gjør det. Det er ingen tvil om det. Jeg har et inntrykk av at de fleste er litt imponerte over hva jeg klarer å få til da, sånn sett. Så det tror jeg ja.”

Sigurds fagmiljø gir positiv bekreftelse på hans bondeidentitet, og dette synes å overskygge de negative signalene fra den sentrale fagorganisasjonen i Sigurds tilfelle. Slik kan signifikante andre forhindre at følelsen av yrkesstolthet svekkes av det som oppleves som negative tilbakemeldinger fra koret.

Også tilbakemeldinger fra forbrukerne som gruppe oppleves av enkelte som betydningsfullt for deres yrkesstolthet. Sakarias sier:

”Spørreundersøkelser viser at de produktene vi står bak, og måten vi produserer på i dag, blir av forbrukerne oppfattet som kvalitet. Og dermed så mener jeg at da har du all grunn til å være stolt, ikke sant. Og det tror jeg de fleste gårdbrukere er stolte av. (...) uten den tillit som norske forbrukere har til de produktene vi har, så tror jeg ikke vi ville hatt den samme yrkesstoltheten. Jeg tror at da hadde det ville vært en fare for det.”

Sakarias føler stolthet over at forbrukerne er fornøyd med og har tillit til det som bøndene produserer. Slik kan han føle seg medansvarlig for et sosialt verdsatt resultat. Forbrukerne utgjør en forholdsvis perifer gruppe i forhold til bøndene, men Sakarias synes å oppleve deres tillit til produktene som en betydningsfull evaluering av den jobben som bøndene utfører. På spørsmål om hvilke tilbakemeldinger som betyr mest for ham, påpeker imidlertid Sindre den distansen som eksisterer mellom bøndene og forbrukerne i dagens samfunn:

”Og når det gjelder forbrukerne så betyr også det litt, men du kan jo si, at vi er jo organiserte i samvirkeforetak som slakteri, Gilde, Tine... Det betyr jo økonomi for oss at vi får god respons, for det er jo produkter som har veldig god respons i markedet. Vi ser det jo på salget, men samtidig så er det jo respons som går veldig lite direkte tilbake til oss, kan du si, fordi vi har jo etter hvert blitt veldig fjerne i forhold til salgskanalene.”

Sindre mener at de økonomiske konsekvensene av forbrukernes verdsettelse av produktene har større betydning for bøndene enn den bekreftelse som gis i denne sammenheng. Dette forklarer han med at mange ledd i produksjonskjeden som regel begrenser direkte kontakt

mellom bøndene og forbrukerne¹⁴. Slik er tilbakemeldinger fra forbrukerne av mindre betydning for Sindres yrkesstolthet enn hva de er for Sakarias', siden Sindre opplever denne gruppen som fjern i forhold til seg selv.

Både landbruksforvaltningen, forbrukerne og de sentrale fagorganisasjoner utgjør en del av det koret som Berger og Luckmann (1996) omtaler, da disse grupperingene er forholdsvis perifere i forhold til bøndene. De har likevel det til felles at de på en eller annen måte er tilknyttet bøndenes yrkesutøvelse. Landbruksmyndighetene og bondeorganisasjonene har god kjennskap til det som bøndene driver med, og begge parter er ment å arbeide for bøndenes velferd. Forbrukerne kan også sies å ha kjennskap til bøndenes yrkesutøvelse, ved at de kjøper og konsumerer de produktene som bønder er medansvarlige for. På den måten kan de omtalte grupperingene fungere som betydningsfulle tilbakemeldere, og dermed også ha innflytelse på bøndenes følelse av yrkesstolthet.

6.3 Tilbakemeldinger fra "koret" – forestillinger om bønder

Mange av intervjupersonene uttrykker at de opplever å motta negative tilbakemeldinger fra byfolk, massemedia og ulike politikere. Tall fra Trendundersøkelsen viser i tråd med dette at norske bønder gjennomsnittlig føler seg lavt verdsatt av både storsamfunnet, media og rikspolitikere (Rye og Storstad 2004:35). Slik opplever bøndene selv at de er en yrkesgruppe som har redusert sosial status i det norske samfunnet.

Solveig beskriver sin oppfatning av de holdningene som eksisterer i samfunnet generelt: *"Nei, vi lever på staten, ikke sant, vi lever på folk sine skattepenger."* Dette speiler en forestilling som innebærer at bøndene gjennom subsidieordningen er en belastning for samfunnet. Sigurd sier i denne sammenheng:

"De tror at man stort sett ligger på sofaen, og går og henter posten når man hører postmannen klapre med lokket, og da kommer pengene i posten."

¹⁴ Unntaket er de bøndene som driver direkte salg av landbruksprodukter.

Han opplever at det eksisterer en oppfatning av at bøndene videre er late og lite effektive, og at de slik heller ikke gjør seg fortjent til subsidieringen. Både Solveig og Sigurd gjengir disse forestillingene med ironi i stemmen, og uttrykker tydelig at de tar avstand fra det som blir sagt

Stian blir spurt om hvordan han føler at media dekker det bøndene gjør:

”Nei, det er begge deler ja. Fysj-a-meg. Mest negativt kanskje. Det spørres hvilke media du tenker på da. Tenker du på tabloidene og TV2 og sånn, så synes jeg at det er mest negativt. Spesielt i Akersgata så synes jeg de er pessimistiske når det gjelder det. VG og Dagbladet.”

Han opplever ikke at alle typer medier er like negative, men viser spesielt til hvordan storbymedier som tabloidaviser og TV2 fremstiller bønder på en mindre heldig måte. Når det gjelder rikspolitikernes syn på bønder, sier Sigurd at: *”Vi omtales ikke som ressurspersoner og at landbruket er en ressurs. Det profilerer de nesten aldri.”*

Det er videre interessant å se hvordan intervjupersonene reflekterer i forhold til disse tilbakemeldingene. Sigurd sier:

”Det går på mangel på kunnskap. Ikke holdninger, for holdningene vil komme automatisk så lenge folk er oppmerksom på at ’det her, det foregår i hvert fall noe, og de bringer noe positivt med seg’, og at det ikke bare er en kostnadsside ved landbruket.”

Sigurd forklarer på den måten lav verdsettelse fra storsamfunnet ut fra befolkningens manglende kunnskap. Han mener at hadde folk vært mer bevisst over hva landbruket tilfører samfunnet, så ville de også hatt mer positive holdninger til bøndene. Intervjupersonene synes å vurdere medias tilbakemeldinger på samme måte som storsamfunnets. Ståle sier:

”Sånn som Dagbladet og VG, de trenger ikke skrive om landbruket. De har ingen journalister som forstår seg på det, nesten, og da er det liten vits i at de skriver om det.”

Ståle hevder at tabloidjournalistene ikke forstår seg på landbruket, og at de derfor burde la være å skrive om bønder. Når det gjelder rikspolitikernes syn på bønder, argumenterer Sigurd for at politikerne har bevisste tanker bak å presentere landbruket på den måten som de gjør:

”Altså, for meg så virker de veldig populistiske. (...) Altså, de setter grupper opp imot hverandre, for å fiske stemmer til seg selv. (...) Vi omtales ikke som ressurspersoner og at landbruket er en ressurs. Det profilerer de nesten aldri. (...) Det er de for dårlige til å profilere, de vil ikke rett og slett, for å fiske i det miljøet som ikke har skjønt det.”

Han mener slik at rikspolitikerne fokuserer negativt på bønder for å kunne sanke stemmer hos den delen av befolkningen som ikke vet å prioritere landbruket. Politikernes ytringer oppfattes på den måten som taktisk argumentasjon heller enn konstruktive vurderinger av bønder og landbruk.

Den opplevde lave verdsettelsen fra storsamfunn, media og politikere synes ikke å virke negativt inn på intervjupersonenes forståelse av seg selv og yrkesgruppen i vesentlig grad, da de oppfatter disse forestillingene som usaklige. En årsak til dette kan være at de ovennevnte grupperingene kun utgjør en del av det som Berger og Luckmann (1996) omtaler som koret. Bøndene har som regel liten eller ingen personlig tilknytning til storsamfunnet, media og det sentrale politiske miljøet. Tilbakemeldingene derfra formidles vanligvis heller ikke ansikt til ansikt, men i stedet gjennom aviser og TV-debatter, samt gjennom generelt folkesnakk. Jo mer fjern de andre oppleves for individet, jo mindre sjanse er det for at de sosiale omgivelsene har påvirkning på dets selvoppfatning (Berger og Luckmann 1996).

Solveig har imidlertid opplevd ubehagelige situasjoner i direkte møte med ”representanter” fra storsamfunnet, noe som synes å ha svekket hennes yrkesstolthet. Når hun blir stilt spørsmål om yrkesstoltheten i landbruket, utbryter hun:

”Å ja, den har jo blitt prøvet da, i hvert fall i de 10 årene vi har holdt på. Jeg har sett stor forskjell, jeg som har vokst opp på gård, fra generasjonen før. For når vi går ut i byen, så går vi ikke rundt og sier at vi er bønder nei, det gjør vi ikke, for da får du mye skit ja.”

Hun har opplevd at bønders yrkesstolthet har blitt redusert de siste årene, og mener dette skyldes at de møtes med negative tilbakemeldinger fra omverdenen. Denne oppfatningen ser ut til å være basert på egenopplevde erfaringer. Solveig forteller at det kan medføre ubehagelige situasjoner når man oppgir til folk i byen at man er bonde. Hun blir bedt om å forklare dette videre, og svarer:

”Nei, nå har jeg ikke sånne problemer, men tidligere så syntes jeg at det var ubehagelig. I hvert fall hvis man var ute på byen en kveld, gikk på en pub eller et eller annet, når folk har tatt seg en, så kan de bli litt mer ufine også da. Og da kviet jeg meg for å si det. Jeg syntes ikke det var noe morsomt når de spurte meg hva jeg holdt på med nei.”

Solveig forteller at hun tidligere har opplevd ubehagelige episoder når hun har reist inn til byen for å delta på utelivet, ved at folk har vært ufine mot henne på grunnlag av hennes yrke. Dette har ført til at hun har følt ubehag ved å fronte sin egen stilling i slike situasjoner. Når tilbakemeldinger formidles ansikt til ansikt, får dette en sterkere virkning enn i andre situasjoner, hvor avsenderen ikke er i tilstede i samme grad (Berger og Luckmann 1996) – også i tilfeller hvor avsender tilsynelatende mangler kunnskap og forståelse.

At negative tilbakemeldinger fra storsamfunnet ikke synes å ha vesentlig innvirkning på bøndene, må ikke kun sees i forhold til at det er snakk om en gruppering som er fjern i forhold til bøndene, men også i sammenheng med bøndenes internaliserte verdier. De negative tilbakemeldingene som bøndene mottar fra de omtalte grupperingene, er motstridende i forhold til de verdier som bøndene har fått internalisert gjennom oppveksten. Bøndene må derfor, i tråd med Berger og Luckmanns (1996) teori, enten modifisere sin oppfatning av virkeligheten og akseptere at deres rolle i samfunnet ikke har den positive betydning de mente det hadde, eller de kan avskrive dem som definerer bønder og landbruk på en negativ måte. Vi har sett at intervjupersonene tenderer til å gjøre det sistnevnte. Tallene som beskriver grad av yrkesstolthet blant dagens bønder¹⁵, taler for at dette også gjelder bønder generelt. Til tross for at de fleste bøndene oppfatter at yrkesgruppen deres blir lavt verdsatt i det norske samfunnet generelt, har vi sett at flertallet av norske bønder er stolt over å være bonde. Dette synes slik å

¹⁵ Presentert i kapittel 4, side 27

understreke styrken i de internaliserte verdier, og den betydning som primærsosialiseringen utgjør.

6.4 Bekymring over negative tilbakemeldingers videre utvikling

Til tross for at bøndene kan avskrive negative tilbakemeldinger fra storsamfunnet som betydningsfulle, gir intervjupersonene likevel uttrykk for at de gjerne skulle vært foruten denne typen forestillinger. Stian er en bonde som utstråler høy grad av yrkesstolthet, men sier likevel at:

”Det er jo tungt, det å høre politikerne stå å fortelle deg at du er en klamp om foten på samfunnet. Så jeg skjønner godt det at folk mister litt motet av det, når du får det der i trynet gang på gang.”

Flere av intervjupersonene trekker frem de negative forestillingene når de blir spurt om hva de mener kan bidra til å svekke bøndenes yrkesstolthet. Simon sier:

”angående det med å svekke yrkesstoltheten, det med det evige taktrykk om at du er en snylter, for eksempel. Hvis Dagbladet i mange nok år får skrive om det der, og du kjøper den avisa og leser om deg selv at du er en snylter og en kvise på samfunnets rumpe. Det er så rart med det, når du blir sånn halvveis indoktrinert at ’det der er jo ikke noe’, så kan det jo hende til slutt at man ikke har noe stolthet igjen.”

Simon frykter slik at negative forestillingene kan få betydning for bønders stolthet på sikt, hvis hetsen av bønder vedvarer. Sindre snakker også om negativ respons fra omverdenen, og når jeg spør hvor disse tilbakemeldingene kommer fra, svarer han:

”Altså, det gjennomsyrrer jo alt, holdningene, fordi de overordnede samfunnsstrømningene vil du jo få lokalt også. Men det er vel på to måter det kommer til uttrykk. Det er i kontakt person til person, det er jo når de strømningene har kommet ned på lokalt plan, da vil du jo få høre det, det at du får positive eller negative tilbakemeldinger på det du holder på med. Og så vil du jo ha dette stadige mediakjøret, som du får gjennom TV og aviser. Det kommer jo også tett innpå deg, i likhet med det du får gjennom personlig kontakt.”

Sindre poengterer hvordan negative forestillinger om bønder også kan spre seg til lokalmiljøet, og at man da vil motta tilbakemeldinger i tråd med dette, ansikt til ansikt, fra personer som står en nærmere. Han kommenterer samtidig også hvordan media kan oppleves å komme nært innpå individene. Sindres tanker omkring holdningspåvirkning fra sentralt til lokalt nivå, er i tråd med Berger og Luckmanns (1996) teori om det omtalte ”korets” mulige påvirkning på nære interaksjonspartnere. Vi har sett at de signifikante andre har stor betydning for individets virkelighetsforståelse, og hvis de tar opp i seg negative holdninger til bønder, vil dette antakeligvis virke negativt inn på bøndernes yrkesstolthet.

Den mulige utviklingen av negative forestillingers omfang viser nødvendigheten av å omvende de negative forestillingene om bønder og landbruk. Sigurd driver direktesalg av landbruksprodukter i kommunens sentrum, og opplever at den nære kontakten medfører aksept fra folket der. I denne sammenheng sier han om befolkningen generelt:

”Så sånn sett er det veldig viktig at de får kontakt med noen bønder, så kanskje de lærer noe annet. At de lærer at vi får ikke penger av staten til å kjøpe traktor, vi får ikke penger av staten til å betale telefonregninga. Men det er jo mange som tror det. Så det er mye sånn informasjon som kanskje kunne tjent seg.”

Sigurd mener slik at negative forestillinger kan snus ved at folk får mer faktisk kunnskap om bønder og den jobben de utøver. Slik kan bøndene i stedet motta mer konstruktiv kritikk i forhold til den jobben de gjør. Simon mener også at det er behov for økt informasjonsformidling, og er i den sammenheng opptatt av hvem informasjonen rettes mot:

”For det er ikke noe vits i at det blir skrevet noe glimrende i Bondebladet, når det står det motsatte i hovedstadsavisene. For det står så mye som er glupt om det der i Bondebladet, men det er bare bønder som leser det. (...) Det har jeg snakket om mange ganger, når jeg har snakket med folk som har lest i Bondebladet, at ’Det var det sannelig bra det sto ja’. Da sier jeg at det ingen som ser det der, andre enn vi selv.”

Simon poengterer betydningen av at informasjonen formidles til den delen av befolkningen som har forstått minst i forhold til hva landbruket bidrar med, og som derfor trenger det mest.

6.5 Yrkesstolthet varierende med sosiale omgivelser

Følelsen av stolthet innebærer interaksjon med enten forestilte eller virkelige personer (Stets 2003). Dette innebærer at man føler stolthet *i forhold til* noen. Når Susanne blir bedt om å forklare hva yrkesstolthet er for noe, sier hun at: ”*Ja, det er at du skal klare å stå med rank nakke ovenfor noen, uansett hvem det måtte være, å si 'hei!'*” Hun mener slik at det er å føle stolthet over å være bonde uansett hvilken sosial setting man er i. Stian uttrykker at han har det på det viset, når han blir spurt om hva han er stolt av:

”Nei, hva skal jeg si, jeg er i hvert fall ganske stolt av det jeg gjør og det jeg oppnår. Og det står jeg for. Og skjemmes heller ikke, kan du si, av å fortelle det til... Hvis jeg for eksempel er i byen og treffer byfolk, for vi har en del kontakter...Kona har jo det firmaet nå, så vi har mange kontakter gjennom det, og da er det mye bynært, og over hele landet altså. Og jeg har ikke noe problem med å fortelle at jeg er bonde nei, eller hva jeg driver med.”

Vi husker at Solveig opplevde å motta negative tilbakemeldinger direkte formidlet av fremmede mennesker. Dette syntes å ha negativ innflytelse på hennes yrkesstolthet. Solveig uttrykker likevel en følelse av personlig yrkesstolthet, når hun sammenligner seg med bønder og andre som bor i hennes nærmiljø:

”Vi går jo ikke rundt således og er stolte av at vi er bønder, men i det miljøet hvor vi hører til, så...”

Selv om hun synes det er litt vanskelig å innrømme sin stolthet under intervjuet, gir hun uttrykk for at hun føler stolthet når hun befinner seg i sitt eget nærmiljø. Det samme gjelder Sverre, som vi tidligere har sett at ”ikke bærer fanen noe høyt når han er ute blant andre”. Når jeg spør om dette også gjelder i egen hjembygd, svarer han:

”Nei, oppi bygda her er det greit å være gårdbruker, det er såpass mange andre som er det her. Du trenger ikke gå så veldig mange år tilbake før det var stort sett bare det de levde av, som hovedyrke.”

Det er altså hovedsakelig når han er i kontakt med folk fra storsamfunnet at Sverre føler svekket yrkesstolthet. Hans stolthet over å være bonde er ikke sterk nok til at han føler seg vel

når han beveger seg utenfor lokalsamfunnet. Han er klar over bønders lavere status i samfunnet, og dette påvirker hans stolthet når han omgås andre.

Både Solveig og Sverre er seg bevisst landbrukets positive betydning, men deres sosiale stolthet er redusert i enkelte sammenhenger. De synes å ha sosial stolthet når de befinner seg i lokalsamfunnet, hvor det er en del andre bønder, men svekket sosial stolthet når de sammenligner seg med storsamfunnet. Slik kan følelsen av yrkesstolthet avhenge av hvem man interagerer med. Dette må sees i forhold til at følelsen av stolthet er basert på hvordan man føler seg sosialt verdsatt. Dette kommer an på hvem man interagerer med, da denne personens eller gruppens oppfattede verdsettelse av bonden blir gjeldende i den bestemte situasjonen.

6.6 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett hvordan bøndene tillegger tilbakemeldingene fra nære relasjoner stor betydning, og at de slik har betydning for bøndenes yrkesstolthet. Tilbakemeldinger fra fjernere relasjoner kan også få betydning for bøndenes stolthetsfølelse hvis de formidles av folk som har god kjennskap til landbruk, eller når de formidles ansikt til ansikt. Vi har sett at bøndene tenderer til å avskrive negative forestillinger om bønder som virkelighetsbekreftende, da disse gjerne holdes av mer perifere relasjoner, de kommuniseres indirekte, og fordi de overskygges av bøndenes internalisering av landbrukets positive betydning. Bøndene i min undersøkelse frykter likevel at vedvarende hets av bønder vil kunne svekke deres yrkesstolthet på sikt, og de mener at økt informasjon til befolkningen kan være en løsning på dette. Vi har videre sett at hos enkelte bønder kan følelsen av yrkesstolthet variere med hvilke personer eller grupper bøndene interagerer med, da holdninger til bonden som andre kommuniserer får betydning i den gitte samhandlingssituasjonen.

7. DISKUSJON

Først i dette kapitlet vil jeg diskutere mulige forklaringer på resultatene fra den kvantitative analysen. Der hvor det er mulig vil jeg se kvantitative og kvalitative funn i forhold til hverandre, da de kvalitative funnene kan bidra med både å forklare og nyansere flere av de kvantitative resultatene. Det er nødvendig at jeg presenterer mulige forklaringer på samtlige av de kvantitative resultatene, uansett om de kan relateres til kvalitative funn eller ikke, og del 7.1 er derfor strukturert etter de ulike forholdene som inngikk i den kvantitative analysen. I del 7.2 vil jeg gjøre meg noen metodiske betraktninger, i etterkant av analysene.

7.1 Mulige forklaringer på kvantitative resultater

Her vil jeg komme med mulige forklaringer på resultatene fra den kvantitative analysen i kapittel 4.

Kjønn

I forkant av den kvantitative analysen antok jeg at en forestilling om menn som de best egnede bøndene ville medføre at kvinnelige bønder har lavere yrkesstolthet enn mannlige. Regresjonsanalysen viste tvert imot at kvinnelige bønder gjennomsnittlig har høyere grad av yrkesstolthet enn mannlige bønder. I den kvalitative analysen syntes valgfrihet rundt det å bli bonde å være av betydning for bønders yrkesstolthet, og jeg mener at dette funnet kan bidra til å forklare at kvinnelige bønder har høyere grad av yrkesstolthet enn de mannlige.

Når Haugen (2002) viser at odelsjenter gjennom sosialisering direkte eller indirekte kan påvirkes til ikke å overta gården, er det rimelig å gå ut ifra at det likeledes skjer en motsatt påvirkning av guttene, om å overta gården. Slik er det nærliggende å tro at det blant de mannlige bøndene er et høyere antall som har følt seg pliktig til å ta over gården fremfor at de har foretatt et reelt valg. Foreldrenes preferanser gjør at jenter gjerne velger å si fra seg gården i større grad enn det gutter gjør (Ibid). Man kan da gå ut ifra at de jentene som tar over, har valgt dette i stor grad, og dermed er innstilt og motivert på å gjøre denne jobben.

Ingen av de kvinnelige intervjupersonene i den kvalitative analysen ga uttrykk for at de blir behandlet annerledes av sine mannlige kolleger, ut fra sitt kjønn. Hvis det er en

gjennomgående trend at de kvinnelige bøndene blir tatt for å være seriøse bønder på lik linje med mennene, kan dette også være noe som forhindrer at de kvinnelige bøndene føler lavere grad av yrkesstolthet.

Alder

Når det gjelder alder viste den kvantitative analysen at de yngste og de eldste bøndene har gjennomsnittlig høyere grad av yrkesstolthet enn mellomgenerasjonen. Det at valgfrihet og interesse for å drive gård fremstår som viktig i den kvalitative analysen, styrker min tidligere uttrykte antakelse om at yngre bønder har høyere grad av yrkesstolthet på grunn av at de i større grad har valgt sin egen yrkesvei. Når det gjelder de eldste bøndenes høyere grad av yrkesstolthet, har de kvalitative funnene vist at følelsen av å utøve bonderollen tilfredsstillende har betydning for bønders yrkesstolthet. Sett i forhold til at landbrukets rammebetingelser stadig har forverret seg etter midten av 70-tallet, kan dette være en forklaring på de eldste bøndenes høyere grad av yrkesstolthet. Blant de som drev bruk i perioden etter opptrappingsvedtaket, er det mange som den gang fikk bevist for seg selv at de evnet å drive bruket godt, når rammevilkårene lå bedre til rette for det. Bønder som overtok bruket i etterkant av denne positive landbruksperioden, har drevet under stadig vanskeligere forutsetninger, noe som gjør det rimelig å anta at de har kunnet oppleve å utøve bonderollen tilfredsstillende i mindre grad enn de eldste bøndene. Årsaken til at de eldste bøndene er mest stolt, kan også være seleksjon, ved at de som hadde høyest stolthet er de som har fortsatt å drive. Det er nærliggende å anta at eldre bønder med lav yrkesstolthet enten har overlatt driften til yngre generasjoner, eller har valgt å legge ned driften.

Alders betydning for variasjonen i grad av yrkesstolthet synes slik å skyldes at de ulike generasjonene har hatt forskjellige forutsetninger, både når det gjelder grad av valgfrihet, og når det gjelder muligheter for å kunne utøve bonderollen tilfredsstillende. Mellomgenerasjonen av bønder befinner seg i en overgangsfase, hvor de har hatt mindre grad av valgfrihet enn de yngste bøndene, og hvor de kun har opplevd at rammebetingelsene har blitt vanskeligere og vanskeligere, til forskjell fra de eldste bøndene. Slik synes disse generasjonsforskjellene å kunne forklare mellomgenerasjonen av bønders gjennomsnittlig lavere grad av yrkesstolthet.

Landbruksfaglig utdanning

Den kvantitative analysen viste at hvorvidt man har landbruksfaglig utdanning, ikke har betydning for variasjonen i bønders yrkesstolthet. Mange bønder tillegger seg sin kompetanse gjennom praksis i løpet av oppveksten på gården, da landbruket i stor grad er en erfaringsbasert profesjon (Vedeld m.fl 2003:5). Høy kunnskap og kyndighet er en generelt verdsatt kvalitet, og viktig i forhold til bøndenes mestring av jobben sin. Det kvantitative resultatet impliserer at gjennomsnittlig sett har det likevel ikke betydning for bøndenes yrkesstolthet *på hvilken måte* de tilegner seg den nødvendige kunnskap og kompetanse.

Overtakelse på odel

Forut for den kvantitative analysen antok jeg at bønder som har overtatt bruket på odel ville være mer stolt enn bønder som ikke har overtatt på odel. Dette fordi odel kan sees som en rettighet, og gjør at man er kvalifisert som "egnet overtaker" (Vedeld m.fl. 2003). Den kvantitative analysen viste imidlertid at de bøndene som har overtatt gården på odel, gjennomsnittlig sett har *lavere* yrkesstolthet enn bønder som ikke har overtatt på odel.

Jeg mener at dette er nok et resultat som kan sees i forhold til betydningen av valgfrihet ved det å bli bonde. Odelsrett kan i utgangspunktet sees som en rettighet, og gjør at man er kvalifisert som "egnet overtaker" (Vedeld m.fl. 2003). I den kvalitative analysen så vi eksempel på at en av intervjupersonene følte stolthet over å forvalte noe som tidligere generasjoner hadde bygget opp, jamfør verdien om forvaltertankegang. Vi så imidlertid også at den samme bonden hadde følt seg pliktig til å overta bruket, på grunn av odelsretten. Dette fordi det knytter seg forventninger om overtakelse til denne posisjonen. Det å overta på odel kan slik ha både negativ og positiv betydning for yrkesstoltheten til de det gjelder, avhengig av hvor motiverte de er i utgangspunktet. Det at bønder som har overtatt bruket på odel opplever lavere grad av yrkesstolthet enn andre, tyder på at de negative sidene ved odelsretten gjennomsnittlig sett veier tyngre enn fordelene ved denne posisjonen, når det gjelder bønders yrkesstolthet.

Videre var det i det kvalitative materialet fire intervjupersoner som ikke hadde overtatt på odel. De syntes absolutt ikke å ha svekket stolthet av den grunn, snarere tvert imot. To av dem begynte som bønder fordi partneren hadde odel, og de uttrykte stolthet over den kunnskap de aktivt hadde tillagt seg i voksen alder. De andre to, hvor verken de selv eller partneren hadde

odel, ga også uttrykk for å være stolte over dette, i tillegg til at de var tydelig stolt over den strategi de hadde ført for å klare å etablere seg innenfor næringen. Intervjupersonene uten odel syntes slik å maksimere sin egen verdi ved å sammenligne seg med andre bønder som i utgangspunktet hadde enklere forutsetninger for å klare seg som bønder enn det som de selv hadde. Hvis dette er gjeldende for mange av bøndene uten odel, kan dette også være noe som bidrar til det signifikante resultatet.

Produksjonstype

Hvilken produksjonstype man har på gården, viste seg gjennom den kvantitative analysen ikke å ha signifikant betydning i forhold til variasjonen i bønders yrkesstolthet. Melkebønder er generelt sett verken mer eller mindre stolt enn bønder med andre typer produksjoner. I intervjuene spurte jeg bøndene om det var noen produksjonstype som hadde høyere status enn andre, og da ble gjerne melkebønder nevnt, i forhold til at de jobber mest, og fordi de oftere enn andre har høy inntekt fra driften. Dette synes likevel ikke å være noe som medfører at bønder med annen type produksjon føler lavere stolthet av den grunn.

I den kvalitative analysen fant jeg at bøndene kan føle stolthet over den økonomiske strategi de har etablert, og jeg mener at dette kan sees som en mulig forklaring på hvorfor produksjonstype ikke har noe å si for variasjonen i bønders yrkesstolthet. Den bestemte produksjonstypen er gjerne til en viss grad valgt av bonden selv, ut fra hva han eller hun synes at passer best. Dette er noe som kan vurderes ut fra både naturressurser, muligheter for investering, brukets størrelse, tradisjoner på gården, bondens kunnskap, og den tid bonden har til rådighet. Det at produksjonstype ikke viste seg å forklare variasjon i bønders yrkesstolthet, kan tyde på at så lenge det man driver med oppleves å være det mest fornuftige, så er det ikke vesentlig for ens yrkesstolthet hva slags drift man har.

Mengde egenarbeid

Den kvantitative analysen viste at bønder som jobber mer enn 850 timer¹⁶ i året på bruket, har gjennomsnittlig høyere grad av yrkesstolthet enn de som arbeider mindre enn dette. At noen bønder jobber relativt lite på gården kan komme av at bruket er for lite til å leve av, og at man

¹⁶ Tilsvarende et halvt årsverk

slik er avhengig av inntekt utenfra i tillegg. En annen årsak kan være at bonden har en partner som tar hoveddelen av arbeidet, og hvor det ikke er rom for at begge to jobber på bruket. I de tilfeller hvor bonden av økonomiske grunner blir tvunget til å jobbe utenfor bruket, er det nærliggende å anta at dette fører til at man ikke får tid til å drive på den måten man helst skulle ønsket, og at man slik kan føle svekket stolthet ved at man ikke opplever utøvelsen av bonderollen tilfredsstillende.

En av intervjupersonene i det kvalitative materialet poengterte hvordan en viss arbeidsmengde var av betydning for hennes yrkesstolthet. Hun hadde overtatt gården på odell, men mannen hennes hadde hovedansvaret for den daglige driften, da det var økonomisk nødvendig at en av dem begynte å jobbe utenfor. Hun jobbet 80 prosent utenfor gården, i en bedrift, men fortalte at hun likevel følte seg mest som bonde. Det var snakk om å la gården inngå i en samdrift, og i den sammenheng poengterte intervjupersonen at det var viktig for henne at hun også i fremtiden kunne få ta aktivt del i driften. Hun mente at hennes yrkesstolthet som bonde ville blitt redusert hvis hun ikke fikk noen ansvarsområder i forhold til den nye driften. Dette illustrerer betydningen av å gjøre en viss arbeidsinnsats for at man skal kunne verdsette seg selv *i rollen som bonde*, og slik føle stolthet over å være bonde.

Standard på bruket

Den kvantitative analysen viste at bønder har gjennomsnittlig høyere grad av yrkesstolthet jo bedre standard brukets bygninger og maskiner har. I lys av de kvalitative funnene er det nærliggende å anta at dette resultatet skyldes bøndernes vektlegging av å utøve god forvaltertankegang, slik jeg la til grunn for den fremsatte hypotesen. Mange av intervjupersonene var stolte av konkrete resultater fra gårdsdriften. Dette viste seg i stolthet over både oppnådde avlinger, kvalitet på husdyrprodukter, og ivaretagelse av natur og materielle gårdsressurser. Likeledes så vi eksempel på at manglende evne til å opprettholde god kvalitet i forhold til driften, førte til svekket grad av yrkesstolthet hos en av intervjupersonene.

Næringsinntekt

Den kvantitative analysen viste at størrelse på næringsinntekt gjennomsnittlig sett ikke er noe som skaper variasjon i bønder grad av yrkesstolthet. Enkelte av intervjupersonene i den

kvalitative analysen syntes like fullt å føle stolthet over å ha oppnådd høye inntekter fra driften. Det kvantitative resultatet impliserer imidlertid at selv om de som oppnår høy avkastning fra driften kan føle stolthet over dette, betyr ikke det at de som har lavere driftsinntekter generelt sett føler mindre stolthet av den grunn. Forklaringen på dette kan finnes i det kvalitative materialet, hvor vi har sett at bøndene kan føle stolthet over å ha funnet en strategi som gir *best mulig* avkastning, i forhold til hva man kan forvente ut fra de omstendigheter man driver under.

I motsetning til størrelse på næringsinntekt, viste den kvantitative analysen at *andel* næringsinntekt av total husholdningsinntekt har betydning for variasjonen i bønders yrkesstolthet. Bøndene har gjennomsnittlig litt høyere grad av yrkesstolthet jo høyere andel av totalinntekten som kommer fra driften. Ingen av intervjupersonene som hadde lav andel av totalinntekten fra bruket uttrykte redusert grad av yrkesstolthet på grunnlag av dette. Det er for øvrig et stort antall bønder som har lav andel av inntekten sin fra bruket. I 2003 var 47 prosent av bøndene med personlig drevne jordbruksbedrifter uten beregnet personinntekt fra primærnæringene (SSB:2006). Som jeg la til grunn for den fremsatte hypotesen, er det nærliggende å se betydningen av andel næringsinntekt i sammenheng med bønder flest sitt ønske om i størst mulig grad å leve av bruket sitt (Rye 2000:85-88).

Fremtidig overtakelse

Den kvantitative analysen viste at bønder som har funnet egnede overtakere til bruket innenfor familien, gjennomsnittlig har høyere grad av yrkesstolthet enn bønder som er usikre eller vet at de ikke har noen i familien til å overta. Fremtiden til bruket var noe som de fleste bøndene i det kvalitative materialet hadde reflektert over, men ønskene for brukets framtid så ut til å gå i to forskjellige retninger. Mens noen var mest opptatt av at bruket skulle videreføres innad i familien, mente andre at det viktigste var å finne noen som kunne videreføre selve driften. Det at de som er usikre eller vet at ingen i familien vil komme til å ta over bruket gjennomsnittlig sett har lavere yrkesstolthet enn de som har funnet egnede overtakere, tyder på at det for de fleste bøndene er viktigere at bruket videreføres innad i familien, enn at driften videreføres. Uansett prioriteringer understrekes betydningen av å leve opp til forvaltertankegang som verdi, for bønders yrkesstolthet. Videre har vi i den kvalitative analysen sett at situasjonen når det gjelder fremtidig overtakelse er noe som også kan være avgjørende for bøndenes muligheter for videre planlegging og investeringer i forhold til egen

gårdsdrift. Dette kan slik påvirke bøndenes utøvelse av bonderollen, og videre deres vurdering av seg selv på grunnlag av dette.

Bosted – primærnæringenes omfang

I forkant av den kvantitative analysen antok jeg at bønder har høyere yrkesstolthet jo høyere andel sysselsatte i primærnæringen det er i bostedskommunen. Dette fordi jeg forventet at det vil være enklere for bøndene å føle at de lever opp til samfunnets standarder i områder hvor verdiene knyttet til landbruk står sterkt. Den kvantitative analysen viste tvert imot at bønder i områder med høyest andel sysselsatte i primærnæringen gjennomsnittlig er *mindre* stolt enn de som kommer fra områder med lavere andel sysselsatte i næringen. Dette er et uventet resultat, som det er vanskelig å finne en god forklaring på. Jeg vil for øvrig foreslå at dette er nok et funn som kan sees i forbindelse med ulik grad av valgfrihet.

En høy andel av sysselsatte i primærnæringen kan sees som en indikator på at kommuner har høy grad av ruralitet (Almås og Elden 1997). Lav sentralitet og befolkningstetthet er to andre forhold som indikerer det samme (Ibid). Det er ikke alltid at det er samsvar mellom andel sysselsatte i primærnæringen og grad av sentralitet og størrelse på befolkningstetthet, men disse forholdene henger ofte sammen¹⁷. Lav grad av sentralitet og lav befolkningstetthet innebærer gjerne et begrenset arbeidsmarked, både med hensyn til antall og type stillinger, og man kan ut fra ovennevnte forhold gå ut ifra at dette ofte er gjeldende for kommuner med høy andel sysselsatte i primærnæringene. På grunnlag av dette kan det være en mulighet for at bønder som bor i kommuner med høy andel sysselsatte i primærnæringene har hatt og har begrensede muligheter for å få seg en annen jobb. De kan slik være bønder på mer eller mindre ufrivillig basis, i mangel av andre muligheter. Vi har tidligere sett at manglende valgfrihet synes å virke svekkende på bønders følelse av yrkesstolthet, og jeg anser derfor dette som en mulig forklaring på hvorfor bønder fra kommuner med høy andel av andre likestilte gjennomsnittlig har lavere yrkesstolthet enn andre bønder.

¹⁷ Se f.o.m side 27 i Almås og Elden (1997).

Sosialt nettverk og verdsett av lokalsamfunnet

Den kvantitative analysen viste at bønder har gjennomsnittlig høyere grad av yrkesstolthet jo mer tilfredse de er med sitt sosiale nettverk. Den kvantitative analysen viste også at bønder har gjennomsnittlig høyere grad av yrkesstolthet jo høyere de føler at lokalsamfunnet verdsetter bondeyrket. Disse resultatene er i tråd med Berger og Luckmanns (1996) teori, hvor personer som står individet nær sies å ha stor betydning for dets selvforståelse. Også i den kvalitative analysen fant jeg at intervjupersonene opplevde tilbakemeldinger fra sine signifikante andre som betydningsfulle. Likeledes så vi at negative tilbakemeldinger fra en av intervjupersonenes nære omgangskrets virket negativt inn på denne bondens yrkesstolthet.

Landbruksfaglig miljø

Den kvantitative analysen viste også at tilfredshet med landbruksfaglig miljø har signifikant betydning for variasjonen i bønders yrkesstolthet. Gjennom de kvalitative intervjuene ble tilbakemeldinger fra folk innenfor fagmiljøet gjerne trukket frem som særlig betydningsfulle, i og med at disse folkene kan anees å ha de beste forutsetningene for å vurdere bøndenes utøvelse av yrket sitt. I intervjuene kom det i tillegg frem at landbruksmiljøet også kan ha betydning for bøndenes mentale innstilling til arbeidet sitt, gjennom holdningspåvirkning bøndene imellom.

Verdsett av landbruksforvaltningen og forbrukerne

Den kvantitative analysen viste at opplevelsen av hvordan henholdsvis landbruksforvaltningen og forbrukerne verdsetter bondeyrket, ikke har betydning for variasjonen i bønders yrkesstolthet. Tilbakemeldinger fra både landbruksforvaltning, fagorganisasjoner og forbrukere ble imidlertid tillagt en viss betydning av enkelte av intervjupersonene i den kvalitative analysen. Grunnen til at intervjupersonene vektla disse relativt perifere grupperingenes tilbakemeldinger, er noe jeg har sett i sammenheng med deres tilknytning til bøndenes yrkesutøvelse. Det at landbruksforvaltningens og forbrukernes verdsettelse av bønder statistisk sett likevel ikke har betydning for bønders yrkesstolthet, kan forklares ut fra deres distanse til bøndene (jfr Berger og Luckmann 1996).

Verdsatt av storsamfunnet, media og rikspolitikere

Den kvantitative analysen viste at oppfattelsen av henholdsvis storsamfunnets, medias og rikspolitikernes verdsettelse av bondeyrket ikke har betydning for variasjonen i bønders yrkesstolthet. Intervjupersonenes uttalelser i den kvalitative analysen synes å kunne forklare disse grupperingenes tilbakemeldingers manglende betydning. Vi så tidligere at intervjupersonene valgte å avskrive de ovennevnte grupperingene som signifikante tilbakemeldere. Bøndene vurderte deres tilbakemeldinger som usaklige, ut fra at de opplevde dem som basert på manglende kunnskap og forståelse for bønders situasjon og deres bidrag til det øvrige samfunnet. Årsaken til utfallet av disse refleksjonene synes å skyldes både at disse grupperingene kun utgjør en del av det som Berger og Luckmann (1996) omtaler som koret, og at bøndene synes å ha internalisert en sterk visshet om landbrukets positive betydning for resten av samfunnet.

7.2 Metodiske betraktninger i etterkant av analysene

Nå i etterkant av analysene vil jeg gjøre meg noen betraktninger rundt de anvendte metodene i denne oppgaven.

I den kvalitative analysen har funnene ligget til grunn for at jeg har delt inn følelsen av yrkesstolthet i to aspekter. Vurdering av egen utøvelse av bonderollen fremstår som avgjørende for det jeg omtaler som bøndenes personlige yrkesstolthet. Videre har jeg funnet at bønders yrkesstolthet også baserer seg på deres internalisering av landbrukets positive betydning i samfunnet, noe som ligger til grunn for det jeg betegner som sosial yrkesstolthet. Dette reiser et spørsmål ved den informasjonen som har blitt innhentet gjennom den kvantitative analysens avhengige variabel, ”Jeg er stolt av å være bonde”: Preger respondentenes svar mest av deres personlige eller sosiale yrkesstolthet? Gjennom bruk av denne variabelen går jeg ut ifra at jeg har fanget respondentenes totale følelse av yrkesstolthet. Den avhengige variabelen favner begge aspektene, da man kan være stolt av å være bonde både ved at man er stolt over egen innsats, og ved at man er stolt over bønders felles bidrag til samfunnet.

Gjennom den kvantitative analysen har jeg avdekket ulike forhold som gjør at noen bønder har lavere grad av yrkesstolthet enn andre bønder. De signifikante variablene i

regresjonsanalysen¹⁸ forklarer 14,7 prosent av variasjonen i bønders yrkesstolthet. Psykologiske egenskaper som følelser og holdninger er komplekse og sammensatte, og man må derfor regne med lavere forklaringskraft i analyser med denne type avhengige variabler. På bakgrunn av den kvalitative analysen ser jeg at også andre forhold kunne vært nyttig å ha med i regresjonsanalysen. For eksempel så vi at enkelte av intervjupersonene følte stolthet over å ha oppnådd gode avlinger, og dette er et forhold som avhenger av *værforhold*, i tillegg til bøndenes egen yrkesutøvelse. Vi så også eksempel på at *sykdom i familien* var noe som gikk ut over den ene intervjupersonens evne til å utøve bonderollen tilfredsstillende. Jeg har imidlertid måttet forholde meg til de variabler som det anvendte datasettet kunne tilby, og har plukket ut de mest relevante variablene derfra. Noe av forklaringen på variasjonen i bønders yrkesstolthet kan nødvendigvis også tilskrives personlige tilbøyeligheter. Noen mennesker har bedre selvbilde enn andre generelt sett, og ikke bare i forhold til arbeidet sitt. De signifikante resultatene i den kvantitative analysen viser imidlertid at det også eksisterer forskjeller som ikke bare kan forklares ut fra slike individuelle ulikheter.

Når det gjelder den kvalitative analysen, relaterte en og samme intervjuperson flere kvaliteter som årsak til sin personlige yrkesstolthet. Likeledes, hos de bøndene som uttrykte svekket grad av yrkesstolthet, var det flere forhold som syntes å svekke yrkesstoltheten hos disse. Sigbjørns reduserte grad av yrkesstolthet ble relatert til manglende evne til å utøve både god produksjonsorientering og god forvaltertankegang. Simons svekkede yrkesstolthet ble relatert til det samme, og i tillegg det å være bonde av plikt fremfor på frivillig basis. Hvis man tar for seg hver enkelt intervjuperson, er det slik sett ikke entydig hva som gjør at denne bonden har høy eller svekket grad av yrkesstolthet. Likevel gir de kvalitative funnene noen klare indikasjoner som hjelper meg til å dra noen mer generelle konklusjoner i neste kapittel.

Når det gjelder kombineringsmetoder, mener jeg i etterkant av analysene at de to metodene har utfylt hverandre på en god måte. Den kvantitative analysen har avdekket enkelte strukturelle og relasjonelle forhold som har betydning for at noen bønder gjennomsnittlig sett føler lavere grad av yrkesstolthet enn andre, og dette er noe jeg ikke ville funnet ut om jeg kun hadde holdt meg til kvalitativ metode. Gjennom den kvalitative metoden har jeg funnet hva bøndene føler stolthet over ved arbeidet sitt, og hvilken betydning de tillegger tilbakemeldinger som de mottar fra ulike personer og grupper i de sosiale omgivelsene. Jeg

¹⁸ Den endelige modellen, side 37

har slik fått en forståelse for hva yrkesstolthet som emosjon baseres på, som jeg ikke ville tilegnet meg ved å benytte kun kvantitativ metode. De kvalitative intervjuene har også skapt bedre forståelse for hva som kan være forklaringer på hvorfor enkelte forhold har signifikant betydning for bønders yrkesstolthet, mens andre ikke har det.

8. KONKLUSJON

Problemstillingen i denne rapporten har vært ”Hva har betydning for bønders yrkesstolthet?”. I dette kapitlet gir jeg en kort oppsummering av hovedfunnene. Deretter diskuterer jeg hva som kan ha innflytelse i forhold til ivaretagelse av bønders yrkesstolthet i fremtiden. Til slutt sier jeg noe om hva som kan være interessant å forske videre på, når det gjelder bønders yrkesstolthet som fenomen.

8.1 Hovedfunn

I innledningen satte jeg fokus på temaets aktualitet ved å påpeke hvordan bønder mottar til dels negative tilbakemeldinger fra samfunnet, både gjennom debatten om landbrukets rolle i samfunnet, og i form av lav økonomisk verdsetting. Trendundersøkelsen fra 2004 viser til tross for dette at et stort flertall av norske bønder føler stolthet over å være bonde.

Gjennom den kvalitative analysen fant jeg at bøndenes vurdering av egen utøvelse av bonderollen har betydning for deres følelse av yrkesstolthet. Bøndene vurderer sin egen innsats som bonde ut fra om de evner å leve i tråd med de standarder som i stor grad er gitt av den landbrukskulturen som de er en del av, i form av verdier og normer. Bøndene syntes i særlig grad å vurdere sin yrkesutøvelse i forhold til verdiene om forvaltertankegang og produksjonsorientering. Den kvantitative analysen viste at bønders arbeidsmengde, standard på bruk, andel næringsinntekt av totalinntekt, og utsikter for fremtidig overtakelse av bruk, er strukturelle forhold som har betydning for variasjonen i bønders grad av yrkesstolthet. Disse funnene må sees i sammenheng med betydningen av å vurdere egen utøvelse av bonderollen som tilfredsstillende.

Den kvantitative analysen viste videre at kjønn, alder, overtakelse på odel, og bostedskommunens andel sysselsatte i primærnæringen, er andre strukturelle forhold som har betydning for variasjonen i bønders grad av yrkesstolthet. De til dels overraskende resultatene på disse variablene peker i retning av at det å bli bonde ut fra et eget valg er noe som har betydning for bønders yrkesstolthet. Både vurdering av egen utøvelse av bonderollen, og det å utøve yrket sitt på bakgrunn av eget valg, har betydning for det jeg har omtalt som *personlig yrkesstolthet*.

Bøndernes vurdering av sin egen yrkesgruppes bidrag til det norske samfunnet har også vist seg å ha betydning for deres følelse av yrkesstolthet, noe som kom frem gjennom de kvalitative intervjuene. Bøndernes oppfatning av egen yrkesgruppe kan sees som en følge av at de har internalisert landbrukets positive betydning gjennom sosialisering. Stolthet knyttet til yrkesgruppens felles kvaliteter og bidrag til det øvrige samfunn, har jeg omtalt som *sosial yrkesstolthet*. Grad av personlig yrkesstolthet og grad av sosial yrkesstolthet synes til sammen å utgjøre den totale grad av yrkesstolthet som bønderne føler i forhold til arbeidet sitt.

Videre har tilbakemeldinger fra personer som står bønderne nær, vist seg å ha betydning for bøndernes yrkesstolthet. Den kvantitative analysen viste at både tilfredshet med sosiale nettverk, tilfredshet med landbruksfaglig miljø og lokalsamfunnets verdsettelse av bondeyrket er relasjonelle forhold som har betydning for variasjonen i bønderes yrkesstolthet. Negative forestillinger om bønder og landbruk i samfunnet synes i mindre grad å ha innvirkning på bøndernes forståelse av seg selv. Den kvalitative analysen viste at bønderne oppfatter disse tilbakemeldingene som basert på manglende kunnskap og forståelse for deres bidrag til samfunnet. Dette er likevel forestillinger som bønderne skulle ønske at de var foruten, og som de frykter vil svekke yrkesstoltheten deres på sikt.

8.2 Hvordan ivareta, eventuelt styrke bønderes yrkesstolthet?

Vi har sett at de fleste bønder føler stolthet over å være bonde, men at det også er bønder som har svekket grad av yrkesstolthet. Jeg vil nå diskutere hvordan bønderes yrkesstolthet best kan ivaretas, eventuelt styrkes, og hvem som kan ha innflytelse på dette.

Bøndernes yrkesstolthet avhenger blant annet av opplevelsen av å utøve bonderollen tilfredsstillende, sett i forhold til gjeldende verdier og normer. Når det gjelder de forutsetninger som bønderne driver under, har vi sett eksempler på at bønder er frustrerte over stadig nye krav og regelendringer i forhold til gjennomføring av driften. Selv om norsk landbruk avhenger av den politikk som føres internasjonalt, har norske politikere likevel innflytelse på de forutsetninger som norske bønder arbeider under. Det må være deres oppgave å legge best mulig til rette for at bønder skal kunne imøtekomme de krav som stilles til dem.

Videre har verdiene som bøndene måler sine handlinger opp imot betydning for hvorvidt bøndene føler at de utøver bonderollen tilfredsstillende. For deres følelse av yrkesstolthet ville det derfor være fordelaktig for bøndene om de landbruksspesifikke verdiene på sikt endret seg i takt med de forandringer som skjer i forhold til landbrukets rammebetingelser. Verdier er imidlertid svært stabile, og noe som tar lang tid å endre (Listhaug 1998:2). Jeg er imidlertid av den oppfatning at bøndenes fagorganisasjoner kan ha innflytelse når det gjelder hva bøndene skal forvente av sin egen utøvelse av yrket. Delvis kan dette også ligge i hendene på bøndene selv, når det gjelder å uttrykke forventninger til sine kolleger, og ikke minst til sine egne barn, når de overtar driften.

Å være bonde ut fra eget valg er også noe som synes å ha betydning for bønders yrkesstolthet. Samfunnet preges av stadig større valgfrihet for individet, og dette mener jeg er en utvikling som vil bidra positivt til bønders yrkesstolthet. Det er rimelig å anta at de som går inn i landbruket i framtida i større grad enn tidligere har tatt denne beslutningen av lyst snarere enn av plikt, og derfor er positive til å ta fatt på den jobben som venter dem.

Bøndenes yrkesstolthet avhenger også av bekreftelse fra deres sosiale omgivelser. Til tross for at undersøkelser viser at den norske befolkningen stiller seg relativt positive til opprettholdelsen av dagens landbruk, har vi likevel sett at bøndene også mottar negative tilbakemeldinger, noe som gjør at de føler seg lavt verdsatt av sentrale grupperinger i samfunnet. Hvis negative holdninger til bønder sprer seg til bøndenes lokalsamfunn, er dette noe vi har sett at får negative konsekvenser for deres yrkesstolthet. Dag Jørund Lønning (2000:113) poengterer at det eksisterer en negativ talemåte i forhold til bønder, som stammer fra gammelt av, og at dette er det eneste mange av dagens ungdommer har å knytte til landbruket. Denne talemåten kan forventes å opprettholdes så lenge befolkningen ikke får noe annet å knytte landbruket til. Jeg tror det først og fremst må være en oppgave for landbrukets fagorganisasjoner å i større grad benytte media til å kommunisere faktiske forhold om bønders hverdag og deres bidrag til den øvrige befolkningen, slik at økt forståelse og aksept kan snu negative tilbakemeldinger til positive.

8.3 Videre forskning

Hovedfokuset i denne rapporten har vært den påvirkning av stolthet som finner sted i bøndenes voksne liv, det vil si opprettholdelsen av ens forståelse av seg selv og yrket. Dette

fordi de data som benyttes er samlet inn blant voksne respondenter og intervjupersoner. Det ville imidlertid vært interessant å se nærmere på i hvilken grad bønders yrkesstolthet formes fra barndommen av, ved at foreldrenes grad av yrkesstolthet videreføres til sine barn.

Jeg har videre avdekket to aspekter ved følelsen av yrkesstolthet, etter om man føler stolthet over seg selv, eller over yrkesgruppen som helhet. Hvis man ved en senere anledning ønsker å undersøke bare ett av disse aspektene, eller ønsker å dele dem opp og se dem i forhold til hverandre, kan to alternative påstander benyttes ved bruk av spørreundersøkelse: *"Jeg er stolt av min egen innsats som bonde"* og *"Jeg er stolt av bønder som yrkesgruppe"*. Det hadde blant annet vært interessant å avdekke hvor sterk bønders sosiale yrkesstolthet er i forhold til andre yrkesgruppers sosiale yrkesstolthet. Dette fordi bondeyrket er spesielt med hensyn til at de fleste bønder vokser opp på gård, med bønder som foreldre, og derfor kan antas å internalisere yrkets betydning i særlig grad.

LITTERATURLISTE

Almås, R. (2002a): ”Bygder og forskning i 20 år” i Almås, R., M. S. Haugen og J. P. Johnsen (red): *Bygdeforskning gjennom 20 år*, s. 9-17. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim

Almås, R. (2002b): *Norges landbrukshistorie IV 1920-2000. Frå bondesamfunn til bioindustri*. Det norske samlaget, Oslo

Almås, R. og K. M. Elden (1997): *Den rurale dimensjon – En teoretisk og geografisk avgrensning*. Rapport 7/97, Senter for bygdeforskning, Trondheim

Almås, R., K. H. Karlsen og I. Thorland (1995): *Fra pliktsamfunn til mulighetstorg. Tre generasjoner skriver sin ungdom*. Rapport 5/95, Senter for bygdeforskning, Trondheim

Almås, R. (1982): ”Kommentar. 14 teser om landbruksarbeid” i *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Bind 23, s. 581-626. Universitetsforlaget, Oslo

Berger, P. L. og Th. Luckmann (1996): *Den samfundsskabte virkelighed. En videnssociologisk afhandling*. Lindhardt og Ringhof, København

Bourdieu, P. (2004): *Ungkarsballet. Krise i bondesamfunnet*. Pax Forlag A/S, Oslo

Brannen, J. (1992): ”Combining qualitative and quantitative approaches: an overview” i Brannen, J. (red): *Mixing methods: qualitative and quantitative research*, s. 3-37. Avebury, Aldershot

Bye, L. M. (2000): *Landbrukskvinnens hverdagsliv – en studie av kjønnet arbeidsdeling og tette boforhold*. Rapport 1/00, Senter for bygdeforskning, Trondheim

Bø, I. (2005): *Påvirkning og kontroll – om hvordan vi former hverandre*. Fagbokforlaget, Bergen

Cooley, Ch. H. (1964): *Human nature and the social order*. Schocken books, New York

Dahlgren, L. og B. Starrin (2004): *Emotioner, vardagsliv och samhälle – En introduktion till emotionssociologi*. Liber, Malmö

Dalen, E. og K. Lillebø (2005): *Kjennskap og holdninger til norsk landbruk og til norsk skogbruk 28. februar – 18. mars 2005*. MMI Univero, Oslo

Denzin, N. K. (1984): *On understanding emotion*. Jossey-Bass Publishers, San Francisco

Fineman, S. (2003): *Understanding Emotion at Work*. SAGE Publications, London

Fischer, K. W. og J. P. Tangney (1995): "Self-conscious emotions and the affect revolution: Framework and overview" i Tangney, J. P. og K. W. Fischer (red): *Self-conscious emotion. The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride*. Guilford Press, New York

Fjeldavli, E. og H. Bjørkhaug (2002): "Ensomme bønder – i klemme mellom arbeid og fritid" i Almås, R., M. S. Haugen og J. P. Johnsen (red): *Bygdeforskning gjennom 20 år*, s. 109-128. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim

Gordon, S. L. (1990): "Social Structural Effects on Emotions" i Kemper, Th. D. (red): *Research Agendas in the Sociology of Emotions*, s. 145-179. State University of New York Press, New York

Graversen, G. (1992): *Arbejdets betydning, kvalitet og udformning*. Akademisk Forlag, København

Grønmo, S. (1996): "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnæringer i samfunnsforskningen" i Holter, H. og R. Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, s. 73-108. Universitetsforlaget, Oslo

Hall, R. H. (1994): *Sociology of work. Perspectives, Analyses and Issues*. Pine Forge Press, California

Halvorsen, K. (2003): *Å forske på samfunnet – en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Capellen Akademisk Forlag, Oslo

Hamilton, L. C. (1992): *Regression with graphics. A second course in applied statistics*.
Duxbury Press, Belmont

Haugen, M. S. (2002): "Odelsjenter – likestilte i loven, men hva med praksis?" i R. Almås, M. S. Haugen, og J. P. Johnsen (red): *Bygdeforskning gjennom 20 år*, s. 155-180. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim

Holter, H. (1996): "Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning" i Holter, H. og R. Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, s. 9-25. Universitetsforlaget, Oslo

Husen, M. (1984): *Arbejde og identitet*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København

Højrup, Th. (1989): *Det glemte folk*. Statens Byggeforskningsinstitut, Hørsholm

Jerlang, E. og J. Jerlang (1996): *Socialisering og habitus – individ, familie, samfund*. Munksgaard · Rosinante, København

Johannessen, A., P. A. Tufte og L. Kristoffersen (2004): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Abstrakt forlag as, Oslo

Kemper, Th. D. (1990): "Themes and variations in the sociology of emotions" i Kemper, Th. D. (red): *Research agendas in the sociology of emotions*. State University of New York Press, New York

Krogh, E. (2000): "Det er den draumen – gården som livsstilsprosjekt" i Lønning, D. J. (red): *Bønder i soloppgang?*, s. 34-51. Boksmia, Ål

Kvale, S. (2002): *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo

Listhaug, O. (1998): "Sentrale verdier endrer seg sakte: norske verdier og holdninger 1982-1996" i *Samfunnsspeilet*. Volum 12, nr 1, s. 2-9, Byrået, Oslo

Lønning, D. J. (2000): *Gøy på landet? Landbruk i ei postmoderne tid*. Det norske samlaget, Oslo

Løwe, T. (1998): *Levekår i landbruket. En studie av landbruksbefolkningens levekår*. Rapport 25/98, Statistisk sentralbyrå, Oslo – Kongsvinger

Martinussen, W. (1997): *Sosiologisk analyse. En innføring*. Universitetsforlaget, Oslo

Mascolo, M. F. og K. W. Fischer (1995): "Developmental transformations in appraisals for pride, shame, and guilt" i Tangney, J. P. og K. W. Fischer (red): *Self-conscious emotions. The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride*, s. 64-113. The Guilford Press, New York

Mastekaasa, A., T. Moum, S. Næss og T. Sørensen (1988): *Livskvalitetsforskning*. Rapport 88:6, Institutt for samfunnsforskning, Oslo

Mead, G. H. (1934): *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist*. University of Chicago Press, Chicago

Melberg, K. (2003): *Landbruket som livsform: gårdbrukerparets levekår og livskvalitet*. Rapport 18/03, Rogalandforskning, Stavanger

Nationen (30.05.06): *Spaltist: U-hjelp ikke ku-hjelp*. Hentet 06.04.2006 fra <http://www.nationen.no/meninger/gjestekommentar/article1606030.ece>

Ringdal, K. (2001): *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Fagbokforlaget, Bergen

Rye, J. F. and O. Storstad (2004): *Trender i norsk landbruk 2004. Frekvensrapport*. Rapport 4/04, Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim

Rye, J. F. (2000): *Hvorfor bråker bøndene når de har det så bra? – en studie av sammenhengene mellom levekår og livskvalitet i landbruket*. Rapport 3/00, Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim

Rye, J. F. (1999): *Økonomi og livskvalitet blant landbruksbefolkningen. En kausalanalyse*. Rapport 2/99, Senter for bygdeforskning, Trondheim

Sandhei, M. (2006): *Den norske bonden – ensom og forlatt eller faglig og sosial?* Rapport 2/06, Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim

Scheff, Th. J. (1990a): "Socialization of Emotions: Pride and Shame as Causal Agents" in Kemper, Th. D. (ed.): *Research Agendas in the Sociology of Emotions*, s. 281-304. State University of New York Press, New York

Scheff, Th. J. (1990b): *Microsociology. Discourse, emotion, and social structure*. The University of Chicago Press, Chicago

Schiefloe, P. M. (2003): *Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. Fagbokforlaget, Bergen

Statistisk Sentralbyrå (2006): *Bøndernes inntekt og formue 2003*. Hentet 06.04.2006 fra <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/binfo/>

Statistisk Sentralbyrå (2005a): *Arbeidskraft. Tabell 9.2. Personer 15 år og over, etter yrkesaktivitet og næring. Prosent*. Hentet 11.08.2005 fra http://www.ssb.no/emner/historisk_statistikk/tabeller/9-9-2t-txt

Statistisk Sentralbyrå (2005b): *Jordbruk. Utviklinga i jordbruket*. Hentet 11.08.05 fra <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jordbruk>

Steen, A. (1994): *Konflikt-mønstre og sosial gruppe. Opinionens syn på motsetninger mellom bønder og forbrukere*. Forskningsnotat 10/94. Universitetet i Oslo, Oslo

Stets, J. E. (2003): "Emotions and Sentiments" i Delamater, J. (red.): *Handbook of Social Psychology*, s. 309-335. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York

Strøm, B, H. Eldby, H. Blytt og I. Gunnerød (1996): *Levekår for norske bønder – Hovedrapport*. Rapport 1/96, Landbrukets utredningskontor, Oslo

Tangney, J. P. (2000): "The self-conscious emotions: Shame, guilt, embarrassment and pride" i Dalglish, T. og M. Power (red): *Handbook of cognition and emotion*, s. 541-568. John Wiley & sons, Chichester

Vedeld, P., E. Krogh og A. Vatn (2003): *Good agronomy. Social institutions among Norwegian farmers and public sector governance*. Paper presentert ved XX Congress of the European Society for Rural Sociology, 18.-22. august, Sligo, Irland

Vik, J. (2005): *Trønderbonden – typer og tilpasninger i trønders landbruk*. Rapport 5/05, Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim

Villa, M. (2005): *Bygda som bustad*. Rapport 1/05, Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim

VEDLEGG A: Brev til landbrukskontoret i utvalgskommunene

Kommunens adresse

Maja Farstad

Norsk senter for bygdeforskning

Universitetssenteret Dragvoll

N- 7491 Trondheim

Trondheim den 01.07.04

Jeg er hovedfagsstudent ved universitetet i Trondheim (NTNU), og i forbindelse med gjennomføringen av hovedfaget er jeg tilknyttet Norsk senter for bygdeforskning. Her skriver jeg hovedfagsoppgaven min, som omhandler bønder og yrkesstolthet. I tillegg til de kvantitative data som allerede er samlet inn, ser jeg det hensiktsmessig å foreta noen samtaleintervjuer. Jeg vil intervjuer bønder fra 4 forskjellige kommuner, og [kommunen] er valgt ut som en av disse. I den anledning vil jeg spørre om dere kan sende meg en liste over aktuelle bønder fra deres kommune (ca 40 stk). Jeg ønsker da spredning i forhold til kjønn, alder, produksjonstype og størrelse på bruket. Dette vil være til stor hjelp for meg. Slik kan jeg selv i neste omgang sende ut spørreskjema til de utvalgte bøndene, hvor jeg innhenter nærmere opplysninger om gårdsbrukene, og hvor jeg får greie på hvem som sier seg villig til å la seg intervjuer.

Jeg vil ta kontakt med dere per telefon i løpet av uka. På forhånd takk.

Med vennlig hilsen

Maja Farstad

Eg anbefaler med dette at Maja Farstad får gjennomføre datainnsamling i dykkar kommune, og håper at de kan hjelpe henne med å få kontakt med det nødvendige tal bønder. Eg er vegleiar på hovudoppgåva hennar, og den vil bli trykt i Bygdeforskning sin rapportserie.

Reidar Almås

VEDLEGG B: Spørreskjema – Yrkesstolthet i landbruket

1. Kjønn

Mann.....	☐
Kvinne.....	☐

2. Fødselsår

1	9		

3. Sivil status

Gift/Samboer.....	☐
Skilt/Separert.....	☐
Enslig.....	☐
Enke/Enkemann.....	☐

4. Har du fullført noen form for landbruksfaglig utdanning?

Nei.....	☐
Ja, ved videregående skole.....	☐
Ja, ved høyskole/universitet.....	☐

5. Har du vokst opp på gårdsbruk eller på bygda for øvrig?

Ja, jeg har vokst opp på dette bruket.....	☐
Ja, jeg har vokst opp på et annet gårdsbruk.....	☐
Ja, jeg har vokst opp på bygda, men ikke på et gårdsbruk.....	☐
Nei, jeg har vokst opp i byen.....	☐

6. Driver du konvensjonelt eller økologisk?

Konvensjonelt.....	☐
Økologisk.....	☐
Under omlegging.....	☐

7. Hadde du odelsrett til dette bruket?

Ja.....	☐
Ja, men ikke første odelsberettigede.....	☐
Nei, men min ektefelle samboer hadde odel....	☐
Nei.....	☐

8. Hva er den viktigste produksjonen på dette bruket?

Svar:

9. Omtrent hvor stort er bruket (ca. antall årsverk)?

Svar:

10. Har du inntektsgivende arbeid i tillegg til gårdsbruket?

Nei.....	☐
Ja, mindre enn 25%.....	☐
Ja, mindre enn 50%.....	☐
Ja, mer enn 50%.....	☐

11. Mener du at det er mindre yrkesstolthet blant gårdbrukere i dag enn tidligere?

Ja.....	☐
Nei.....	☐
Ingen endring.....	☐

12. Er du villig til å la deg intervjuet (på hjemadressen din) om temaet yrkesstolthet i landbruket?

Ja.....	☐
Nei.....	☐
Ønsker mer informasjon.....	☐

Navn:

Adresse:

Bes returnert i ferdig frankert svarkonvolutt innen

30.august

Takk for hjelpen!

VEDLEGG C: Brev i følge med spørreskjema

Yrkes stolthet i landbruket

Jeg er hovedfagsstudent ved universitetet i Trondheim (NTNU), og skriver hovedfagsoppgaven min tilknyttet Norsk senter for bygdeforskning. Bygdeforskning er en selvstendig forskningsstiftelse som har som mål å gi fakta, analyser, idéer og ny kunnskap som kan bidra til å løse problemer og skape en positiv utvikling i bygde-Norge.

Jeg forsker på yrkes stolthet i landbruket, og i den forbindelse håper jeg at du som gårdbruker har anledning til å fylle ut det vedlagte spørreskjemaet. Din respons er verdifull, uansett hvor stor grad av stolthet du føler knyttet til yrket ditt.

På forhånd takk.

Med vennlig hilsen

Maja Farstad

Som vegleiar anbefaler eg arbeidet til Maja Farstad. Resultata vil gje verdifull innsikt i korleis bønder ser på seg sjølv og si eiga yrkesgruppe.

Reidar Almås,

professor og dagleg leiar Norsk senter for bygdeforskning

VEDLEGG D: Intervjuguide

YRKESSTOLTHET I LANDBRUKET

Kontekst

Hvem jobber på bruket?

Produksjonstype?

Driftsform?

Inntekt fra bruket? (nødvendig med endring i fremtiden?)

Hvem tok over eller kjøpte? Når? På odell?

Var du/dere forberedt i god tid før?

Jobbing utenfor? Hvorfor? Hvilken yrkesidentitet føler du at du har?

Har du barn?

Tror du at noen kommer til å ville overta? Hvilken betydning har dette for deg?

Om yrkesstolthet

Hva innebærer ordet yrkesstolthet for deg?

Vil du karakterisere deg selv som en stolt gårdbruker/i hvilken grad?

Hva ved yrket ditt er det som gjør deg stolt/mindre stolt?

Hvilken rolle mener du at landbruket har i dagens samfunn?

Er det noe du mener at er av spesiell betydning i denne sammenheng?

Hva tror du har mest å si for din yrkesstolthet?

Hva mener du kan bidra til å styrke/svekke din og andre gårdbrukeres yrkesstolthet ytterligere?

Hvilken effekt har motgang, tror du?

Bondens fagmiljø

Angående dagens forutsetninger for å drive landbruk:

Hvordan oppfatter du at holdningene er blant gårdbrukerne i kommunen generelt?

-virker det som om bøndene generelt er stolte av det de driver med?

Hva mener du det er som motiverer bøndene i arbeidet?

Hva tror du skaper variasjoner mellom gårdbrukerne i hvor stolte de er?

Status

Forskjeller mellom produksjonstypene? Rangering gårdbrukerne imellom?

Hvordan kan man oppnå prestisje/anerkjennelse blant andre bønder?

Betydningen av materiell standard?

Hva ved bruket ditt er du mest stolt av?

Tilbakemeldinger

Hvem er din viktigste støtte i arbeidet?

Hvem sine tilbakemeldinger føler du har størst betydning for deg?

Hvordan oppfatter du lokalsamfunnets/medias/forbrukernes holdninger til bønder?

-hvilken betydning har dette for deg?

Ditt forhold til landbruksmyndighetene/det lokale landbrukskontoret? Fornøyd?

Føler du at bønder verdsettes spesielt mye eller spesielt lite fra enkelte hold i samfunnet?

-hvilke? Hvilken betydning har dette for deg?

Gårdbrukerne imellom

Hvordan er kontakten med andre bønder?

I hvilke sammenhenger møtes man?

Medlem av bondeorganisasjon? Aktiv/passiv?

Hva synes du om det landbruksfaglige miljøet?

Samhold eller konkurranse? Vi- eller jeg-følelse blant bøndene?

Forholdet til arbeidet

Hva ved gårdbrukeryrket verdsetter du mest?

Er det noe ved jobben du ville ha valgt å distansere deg fra hvis du hadde muligheten?

Hvilke kvaliteter synes du en god gårdbruker bør ha, og hva streber du etter selv i denne sammenheng?

Avsluttende

Vil yrkes stoltheten opprettholdes som den er, eller tror du den vil utvikle seg i positiv eller negativ retning i årene fremover? Hvorfor?

Noe jeg ikke har spurt om?

VEDLEGG E: Regresjon

E.1 Deskriptiv statistikk over samtlige variabler

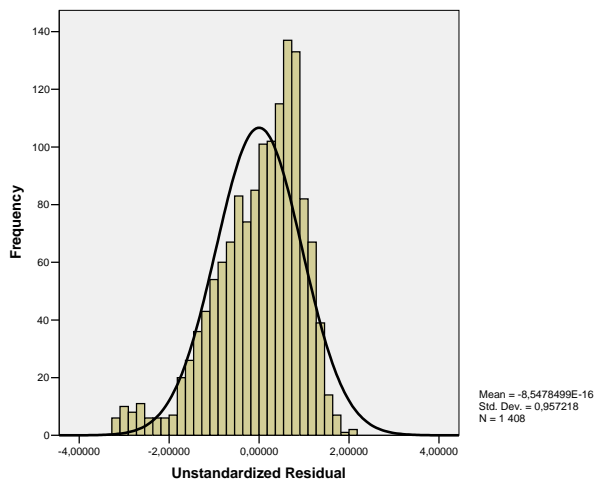
Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Jeg er stolt av å være bonde	1698	1	5	4,10	1,048
Mann	1693	,00	1,00	,8665	,34020
Alder	1637	22,00	85,00	49,7056	10,79550
Alder2	1637	484,00	7225,00	2587,1142	1087,82668
Ingen fagutdanning	1656	,00	1,00	,5882	,49231
Videregående fagutdanning	1656	,00	1,00	,3539	,47831
Høy fagutdanning	1656	,00	1,00	,0580	,23376
Overtatt bruket på odel	1698	,00	1,00	,7456	,43566
Plante	1692	,00	1,00	,0632	,24346
Husdyr	1692	,00	1,00	,3469	,47613
Korn	1692	,00	1,00	,1844	,38792
Skog	1692	,00	1,00	,0319	,17583
Annet	1692	,00	1,00	,0290	,16774
Egenarbeid over 850 timer	1648	,00	1,00	,6038	,48926
Standard på bruket	1690	1,00	3,00	2,0142	,60863
Størrelse på næringsinntekt	1682	,00	400000,00	134928,2	111371,42581
Andel næringsinntekt	1681	,00	100,00	38,4967	31,27670
Noen til å overta bruket	1684	,00	1,00	,5837	,49309
Usikkerhet rundt overtakelse	1684	,00	1,00	,3118	,46335
Ingen til å overta bruket	1684	,00	1,00	,1045	,30602
Bosted:					
primærnæringsens omfang	1705	1,00	4,00	2,8698	1,07115
Tilfreds med sosialt nettverk	1689	1	10	6,97	2,243
Tilfreds med landbruksfaglig miljø	1681	1	10	6,11	2,179
Verdsatt av lokalsamfunnet	1699	1	5	3,25	,962
Verdsatt av landbruksforvaltningen	1690	1	5	3,02	,965
Verdsatt av forbrukerne	1687	1	5	2,51	,963
Verdsatt av storsamfunnet	1685	1	5	1,82	,839
Verdsatt av media	1670	1	5	1,70	,752
Verdsatt av rikspolitikere	1685	1	5	1,75	,767
Valid N (listwise)	1408				

E.2 Testing av modellens forutsetninger

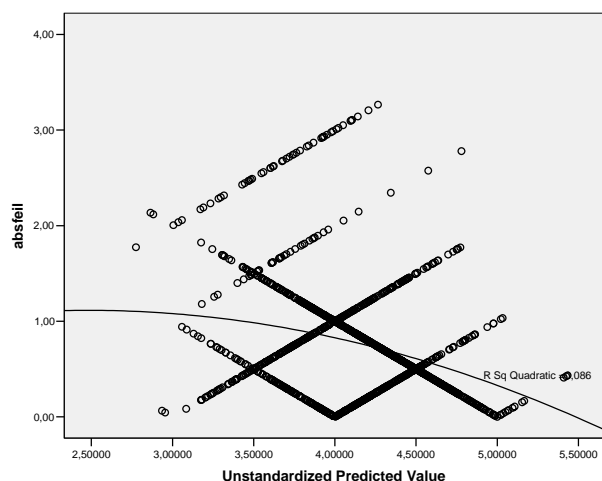
E.2.1 Residualenes fordelinger

Forutsetningen om normalfordelte residualer har betydning for statistisk generalisering (ref Ringdal). Dersom residualene i betydelig grad avviker fra normalfordelingen, vil dette også påvirke t- og F-testenes pålitelighet. Histogrammet nedenfor viser at residualene ikke er helt normalfordelte, da fordelingen er litt venstreskjev. Det er imidlertid ikke snakk om en dramatisk skjevfordeling, og jeg anser derfor ikke dette som særlig problematisk.

E.2.2 Testing av heteroskedastisitet

Heteroskedastisitet innebærer at det ikke er konstant varians på feilleddene. Dette er uheldig, da det gjør koeffisientene mindre effektive. Scatterplottet øverst på neste side viser at gjennomsnittlig residual for de predikerte verdiene varierer mer på de laveste verdiene på den avhengige variabelen enn hva de gjør for de høyeste verdiene, ved at restleddene antar en svak vifteform fra høyre mot venstre. Dette viser at det eksisterer en viss heteroskedastisitet i modellen, men ikke mer enn at jeg velger å beholde modellen som den er.

$y =$ absoluttverdiene til residualene, $x =$ ustandardiserte predikerte verdier, total fit line = quadratic

E.2.3 Testing av fravær av multikollinearitet

Multikollinearitet, i form av høy korrelasjon mellom uavhengige variabler, er et problem ved at det blir vanskelig å skille variablenes effekter fra hverandre, og signifikansverdiene for de korrelerte variablene blir upålitelige. Jeg har undersøkt Tolerance-verdien for alle variabler, og det var bare alder og alder2 som hadde problematisk lave Tolernace-verdier (det vil si lavere enn 0,3). Dette er imidlertid vanlig når det gjelder variabler som inngår i andregradsledd og samspillsledd. F-testen nedenfor, hvor Alder og Alder2 er ekskludert i det første trinnet, bekrefter at de to variablene til sammen bidrar til en signifikant forbedring av modellen, derfor anser jeg dem ikke som problematiske.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,387 ^a	,149	,135	,972	,149	10,129	24	1383	,000
2	,400 ^b	,160	,144	,966	,011	8,690	2	1381	,000

a. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Usikkerhet rundt overtakelse, Høy fagutdanning, Mann, Standard på bruket, Verdsatt av lokalsamfunnet, Videregående fagutdanning, Ingen til å overta bruket, Husdyr, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel

b. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Usikkerhet rundt overtakelse, Høy fagutdanning, Mann, Standard på bruket, Verdsatt av lokalsamfunnet, Videregående fagutdanning, Ingen til å overta bruket, Husdyr, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder2, Alder

E.2.4 Identifisering av innflytelsesrike enheter

Innflytelsesrike enheter kan ha substansiell betydning for regresjonsresultatene. En test av enhetenes totale innflytelse på modellen som helhet, målt ved Cook's D, viser at det er 13 enheter som er spesielt innflytelsesrike i analysen (se tabellen nedenfor). Da variablene inkludert i modellen ikke muliggjør at enhetene kan ha uvanlig høy verdi verken på den avhengige eller noen av de uavhengige variablene, kan man gå ut ifra at enhetenes innflytelse kommer av uvanlige kombinasjoner på de uavhengige variablene. Dette har jeg også fått bekreftet ved at jeg har gått inn og sett på sammensetningen deres av verdier på de uavhengige og på den avhengige variabelen. Jeg har videre kjørt modellen uten de oppgitte enhetene for å se i hvilken grad de har innvirkning på analyseresultatene. R^2 stiger med 1,6 % ved deres utelatelse, men ellers er signifikansen og b-koeffisientenes fortegn det samme som før for samtlige av variablene. Man skal være svært forsiktig med å utelate enheter, da man ikke kan vite grunnen til at respondentene har svart som de har gjort. Årsaken kan for øvrig også skyldes feil ved punching av data. Jeg velger likevel å beholde disse enhetene i analysen.

Case Summaries^a

	Case Number	Cook's Distance
1	124	,00676
2	403	,01318
3	594	,01370
4	807	,01285
5	874	,00687
6	885	,00719
7	909	,01791
8	1172	,00559
9	1306	,02137
10	1343	,00376
11	1413	,00617
12	1421	,00473
13	1469	,01412
14	1470	,01412
15	1578	,01029
16	1596	,00474
Total N		16

a. Limited to first 100 cases.

Kritisk verdi: $4/1408=0,0028$

E.3. F-tester av andregradsledd og sett med dummyer

E.3.1 Landbruksfaglig utdanning

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,398 ^a	,158	,143	,967	,158	10,814	24	1383	,000
2	,400 ^b	,160	,144	,966	,002	1,687	2	1381	,186

- a. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder2, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Standard på bruket, Mann, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder
- b. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder2, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Standard på bruket, Mann, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder, Høy fagutdanning, Videregående fagutdanning

E.3.2 Produksjonstype

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,400 ^a	,160	,149	,964	,160	14,206	19	1419	,000
2	,404 ^b	,163	,149	,964	,003	1,040	5	1414	,392

- a. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Alder, Overtatt bruket på odel, Standard på bruket, Bosted: primærnæringsens omfang, Mann, Tilfreds med sosialt nettverk, Ingen til å overta bruket, Verdsatt av lokalsamfunnet, Egenarbeid over 850 timer, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Næringsinntekt, andel, Alder2
- b. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Alder, Overtatt bruket på odel, Standard på bruket, Bosted: primærnæringsens omfang, Mann, Tilfreds med sosialt nettverk, Ingen til å overta bruket, Verdsatt av lokalsamfunnet, Egenarbeid over 850 timer, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Næringsinntekt, andel, Alder2, Annet, Plante, Skog, Husdyr, Korn

E.3.3 Alder2

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,389 ^a	,151	,137	,970	,151	10,963	23	1415	,000
2	,404 ^b	,163	,149	,964	,012	19,681	1	1414	,000

- a. Predictors: (Constant), Annet, Verdsatt av lokalsamfunnet, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Standard på bruket, Mann, Ingen til å overta bruket, Verdsatt av rikspolitikerne, Tilfreds med sosialt nettverk, Husdyr, Usikkerhet rundt overtakelse, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel
- b. Predictors: (Constant), Annet, Verdsatt av lokalsamfunnet, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Standard på bruket, Mann, Ingen til å overta bruket, Verdsatt av rikspolitikerne, Tilfreds med sosialt nettverk, Husdyr, Usikkerhet rundt overtakelse, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder2

E.3.4 Overtakelse

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,383 ^a	,146	,133	,973	,146	11,038	22	1416	,000
2	,404 ^b	,163	,149	,964	,017	13,944	2	1414	,000

- a. Predictors: (Constant), Alder2, Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Standard på bruket, Tilfreds med sosialt nettverk, Mann, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder
- b. Predictors: (Constant), Alder2, Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Standard på bruket, Tilfreds med sosialt nettverk, Mann, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder, Ingen til å overta bruket, Usikkerhet rundt overtakelse

E.4 Kontroll av samspill

E.4.1 Mann – alder

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,400 ^a	,160	,144	,966	,160	10,122	26	1381	,000
2	,402 ^b	,161	,144	,966	,001	1,085	2	1379	,338

a. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder2, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Høy fagutdanning, Standard på bruket, Mann, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Videregående fagutdanning, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder

b. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder2, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Høy fagutdanning, Standard på bruket, Mann, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Videregående fagutdanning, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder, Manalde2, Manalder

E.4.2 Mann – overtatt på odel

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,400 ^a	,160	,144	,966	,160	10,122	26	1381	,000
2	,402 ^b	,161	,145	,966	,001	2,310	1	1380	,129

a. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder2, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Høy fagutdanning, Standard på bruket, Mann, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Videregående fagutdanning, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder

b. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder2, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Høy fagutdanning, Standard på bruket, Mann, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Videregående fagutdanning, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder, Manodel

E.4.3 Alder – fremtidig overtakelse

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,400 ^a	,160	,144	,966	,160	10,122	26	1381	,000
2	,405 ^b	,164	,146	,965	,004	1,618	4	1377	,167

- a. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder2, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Høy fagutdanning, Standard på bruket, Mann, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Videregående fagutdanning, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder
- b. Predictors: (Constant), Verdsatt av rikspolitikerne, Overtatt bruket på odel, Skog, Alder2, Annet, Plante, Bosted: primærnæringsens omfang, Tilfreds med sosialt nettverk, Høy fagutdanning, Standard på bruket, Mann, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av lokalsamfunnet, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Videregående fagutdanning, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Verdsatt av landbruksforvaltningen, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av media, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder, Usikald2, Ingeald2, Usikald, Ingeald

E.4.4 Alder – overtatt på odel

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,400 ^a	,160	,144	,966	,160	10,122	26	1381	,000
2	,402 ^b	,162	,145	,966	,002	1,443	2	1379	,237

- a. Predictors: (Constant), Verdsatt av landbruksforvaltningen, Standard på bruket, Overtatt bruket på odel, Annet, Bosted: primærnæringsens omfang, Alder2, Plante, Skog, Tilfreds med sosialt nettverk, Mann, Høy fagutdanning, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av media, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Videregående fagutdanning, Verdsatt av lokalsamfunnet, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av rikspolitikerne, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder
- b. Predictors: (Constant), Verdsatt av landbruksforvaltningen, Standard på bruket, Overtatt bruket på odel, Annet, Bosted: primærnæringsens omfang, Alder2, Plante, Skog, Tilfreds med sosialt nettverk, Mann, Høy fagutdanning, Usikkerhet rundt overtakelse, Verdsatt av media, Husdyr, Ingen til å overta bruket, Videregående fagutdanning, Verdsatt av lokalsamfunnet, Egenarbeid over 850 timer, Verdsatt av forbrukerne, Tilfreds med landbruksfaglig miljø, Verdsatt av rikspolitikerne, Næringsinntekt, størrelse, Verdsatt av storsamfunnet, Korn, Næringsinntekt, andel, Alder, Odeldald2, Odeldald

E.5 Antall gyldige enheter i den endelige modellen

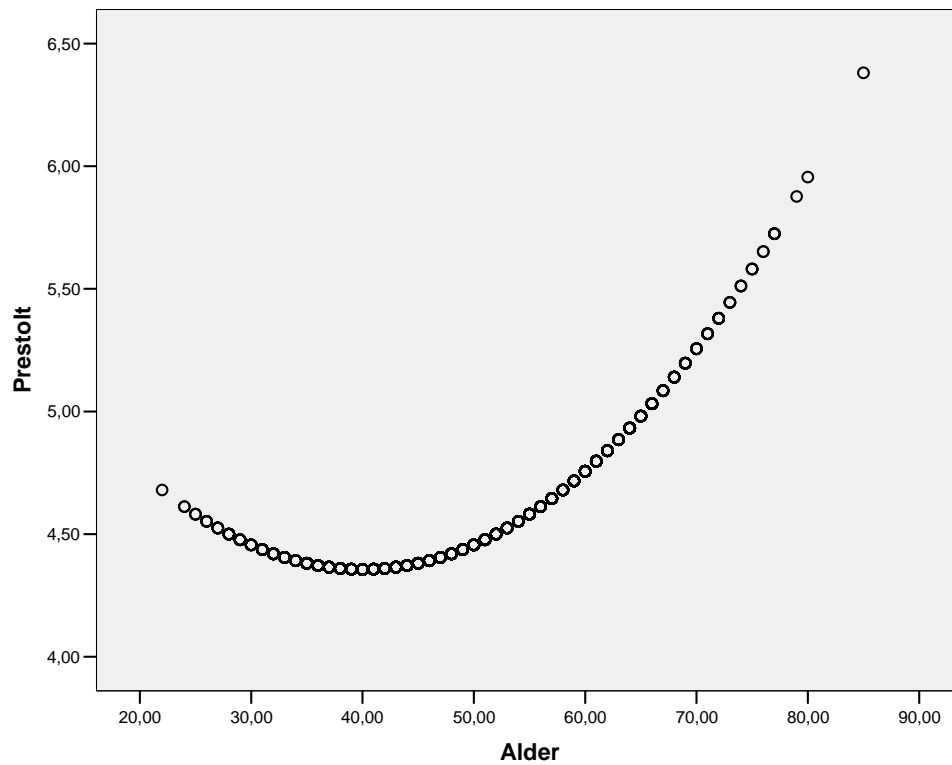
Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Jeg er stolt av å være bonde	1698	1	5	4,10	1,048
Mann	1693	,00	1,00	,8665	,34020
Alder	1637	22,00	85,00	49,7056	10,79550
Alder2	1637	484,00	7225,00	2587,1142	1087,82668
Overtatt bruket på odel	1698	,00	1,00	,7456	,43566
Egenarbeid over 850 timer	1648	,00	1,00	,6038	,48926
Standard på bruket	1690	1,00	3,00	2,0142	,60863
Andel næringsinntekt	1681	,00	100,00	38,4967	31,27670
Noen til å overta bruket	1684	,00	1,00	,5837	,49309
Usikkerhet rundt overtakelse	1684	,00	1,00	,3118	,46335
Ingen til å overta bruket	1684	,00	1,00	,1045	,30602
Bosted: primærnæringsens omfang	1705	1,00	4,00	2,8698	1,07115
Tilfreds med sosialt nettverk	1689	1	10	6,97	2,243
Tilfreds med landbruksfaglig miljø	1681	1	10	6,11	2,179
Verdsatt av lokalsamfunnet	1699	1	5	3,25	,962
Valid N (listwise)	1484				

(Netto utvalg = 1716 personer)

E.6 Betinget effektplot for alder

(Med utgangspunkt i den endelige modellen)

Prestolt = ((5,047) + (-0,285*0,8665) + (-0,080*Alder) + (0,001*Alder²) + (-0,121*0,7456) + (0,204*0,6038) + (0,188*2,0142) + (0,003*38,4967) + (-0,192*0,3118) + (-0,388*0,1045) + (-0,082*2,8698) + (0,047*6,97) + (0,039*6,11) + (0,122*3,25)).